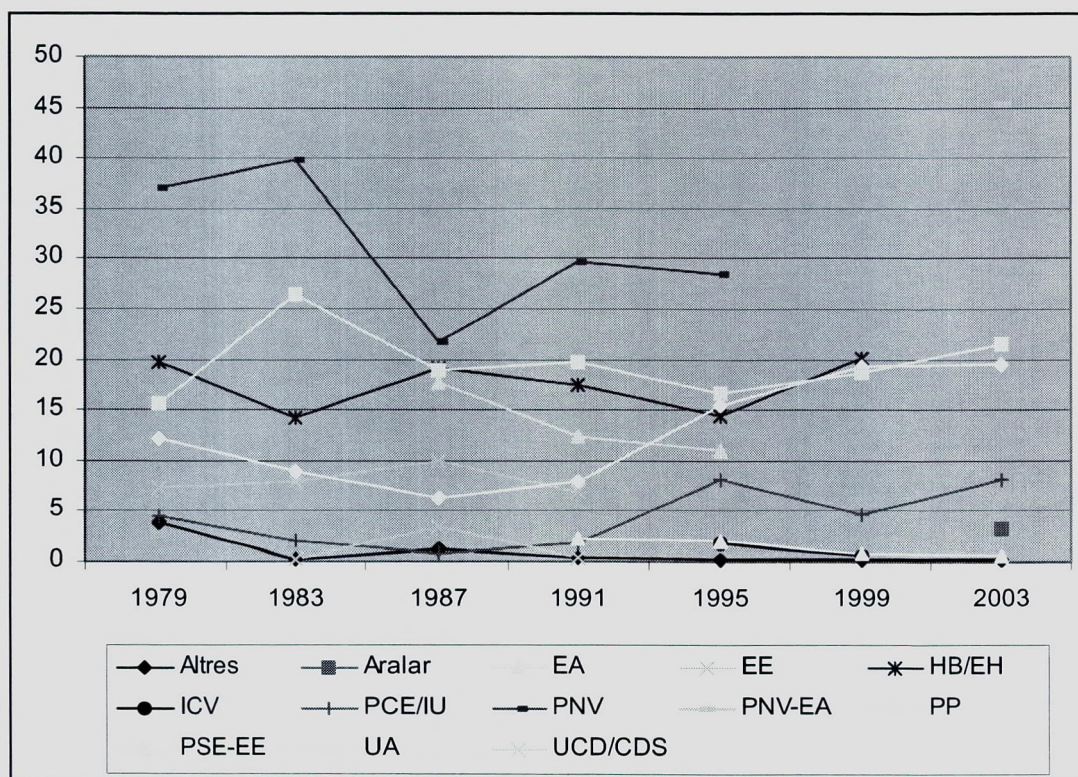

En referència a les eleccions forals de 1999, doncs, es produeix una considerable pujada d'Euskal Herritarrok, coalició electoral de l'esquerra abertzale. Es passa d'un 14,4% de vots el 1995 a un 20,1% de vots el 1999, màxim històric aconseguit per l'esquerra abertzale en unes eleccions forals. Sumant aquests resultats amb la resta de partits que s'adhereixen al Pacte de Lizarra observem com aquestes formacions obtenen una àmplia majoria: un 60% dels vots emesos. El PNV i EA que concorren junts a la comesa electoral es mantenen amb una lleugera disminució (del 39,3% el 1995 a 35,2% el 1999) i IU pateix una marcada baixada (de 8,1% el 1995 a 4,7% el 1999). El traspàs de vots, doncs, es produeix a l'interior del grup que recolza el Pacte de Lizarra.

Figura 50. Evolució electoral a la CAPV, eleccions forals, en % sobre vots vàlids (1989-2003)

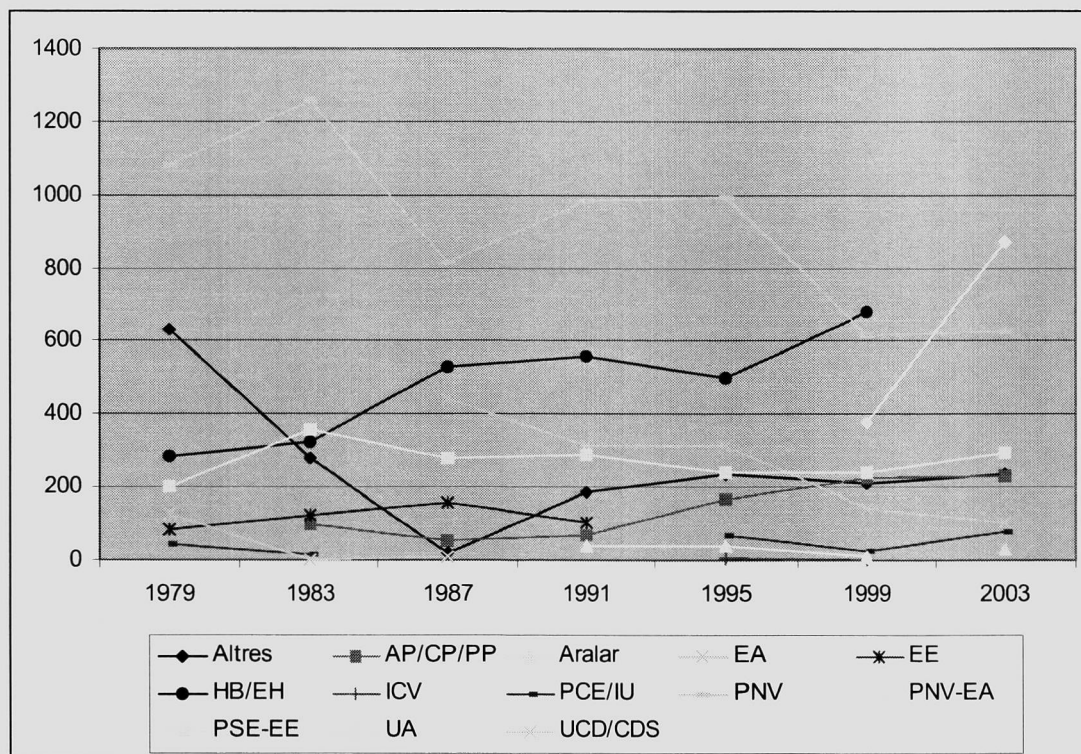
Taula 14. Evolució electoral a la CAVP, eleccions forals, en % sobre vots vàlids (1989-2003)

	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003
Altres	3,9	0,2	1,2	0,5	0,2	0,2	0,2
Aralar							3,2
EA			17,6	12,4	10,9		
EE	7,3	8	9,9	6,9			
HB/EH	19,7	14,3	19,2	17,4	14,4	20,1	
ICV					1,8	0,7	
PCE/IU	4,4	2	0,8	1,8	8,1	4,7	8,1
PNV	36,9	39,8	21,8	29,6	28,4		
PNV-EA							45,3
PP	12,2	8,9	6,2	8	15,5	19,3	19,6
PSE-EE	15,6	26,5	18,9	19,7	16,7	18,6	21,6
UA				2,2	2,1	0,8	0,6
UCD/CDS		0,3	3,4	0,5			

Font: Departament de Ciència política UPV-EHU a partir de les dades de les Juntes electorals

Pel que fa els resultats electorals en els comicis europeus aquesta tendència es consolida. En aquest cas, prenem el nombre de regidors obtinguts com a indicador. L'esquerra abertzale experimenta una forta creixuda, passant de 498 regidors l'any 1995 a 679 l'any 1999, també màxim històric obtingut en uns comicis locals. Pel que fa a PNV i EA, que en aquests comicis es presenten junts, cal dir que també experimenten una lleugera davallada: de 1307 regidors l'any 1995 a 1137 l'any 1999. Prenent com a indicador el nombre de regidors, observem com IU encara surt més perjudicada: de 69 a 26 regidors.

Figura 51. Evolució electoral a la CAPV, eleccions locals, en núm. total regidors (1979-2003)

Taula 15. Evolució electoral a la CAPV, eleccions locals, en núm. total regidors (1979-2003)

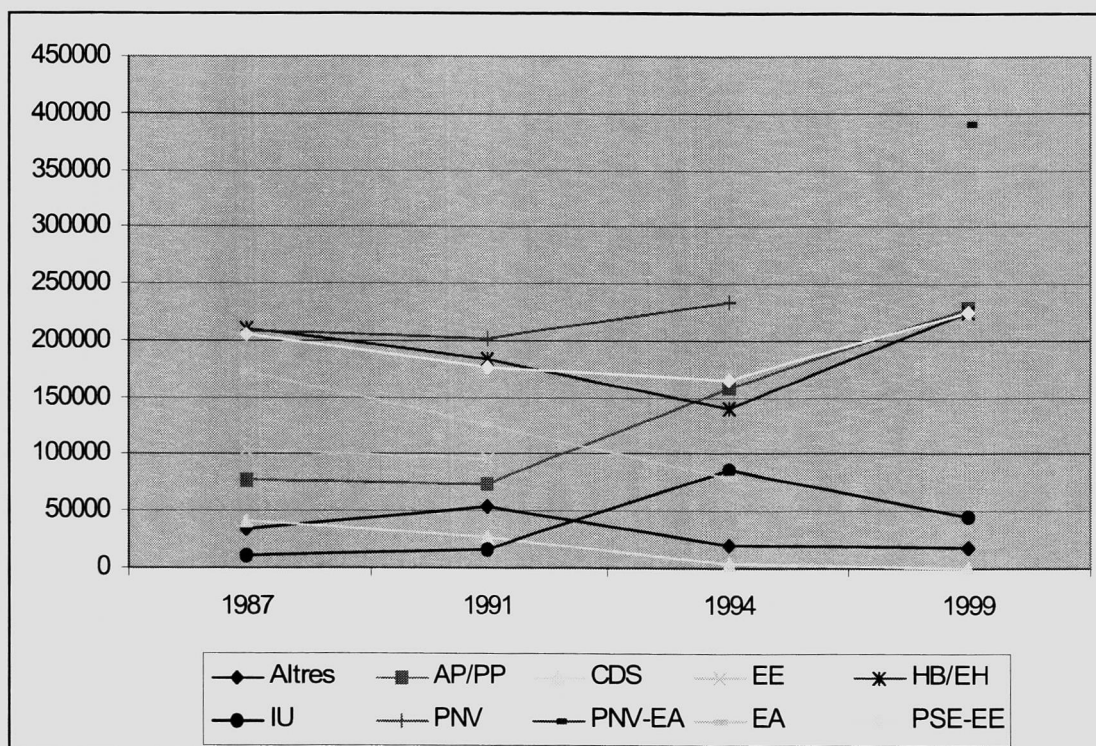
	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003
Altres	633	279	22	186	234	210	237
AP/CP/PP		97	54	68	166	223	232
Aralar							30
EA			442	312	311	140	103
EE	83	123	155	104			
HB/EH	285	325	531	558	498	679	
ICV					5	2	
PCE/IU	43	14			69	26	79
PNV	1082	1257	816	984	996	619	629
PNV-EA						378	870
PSE-EE	202	355	277	288	240	242	296
UA				39	37	9	
UCD/CDS	127	2	8				

Font: Departament Ciència Política UPV/EHU a partir de les dades de les Juntes electorals

Per últim també mostrarem els resultats del comicis europeus. Un altre cop l'esquerra abertzale obté els seus resultats rècords, assolint els 225.088 vots a la CAPV l'any 1999 (l'any 1994 n'havia obtingut 140.859). La coacició PNV-EA aconseguix

390.852 vots, mentres que l'any 1995 els vots sumats dels dos partits tant sols arribaven a 312.044. La dinàmica IU és similar a les anteriors sèries: de 86.436 vots l'any 1995 passa a 45.537 l'any 1999.

Figura 52. Evolució electoral a la CAPV, eleccions al Parlament Europeu, en vots vàlids (1987-1999)

Taula 16. Evolució electoral a la CAPV, eleccions al Parlament Europeu, en vots vàlids (1987-1999)

	1987	1991	1994	1999
Altres	34332	54268	20063	18109
AP/PP	76920	73254	158010	227841
CDS	41700	26241	3901	510
EE	104315	94733		
HB/EH	210430	184362	140859	225088
IU	10480	17017	86436	45537
PNV	208135	201809	233626	
PNV-EA				390852
EA	172411	125227	78418	
PSE-EE	204522	175776	165065	224695

Font: Departament Ciència Política UPV/EHU a partir de les dades de les Juntes electorals

I és precisament la construcció d'aquesta nova situació de partida, favorable a una resolució del conflicte mitjançant el diàleg i la negociació, que les mesures antiterroristes aplicades en aquesta darrera etapa de l'emergència intenten minar. La legislació de normes que modifiquen la llei de menors, la llei de partits o les actuacions judicials en el marc del macroprocés 18/98+ responen a aquesta actitud estatal. Fins i tot, s'arriba a l'empresonament del màxim dirigent de l'esquerra abertzale en la negociació, just després del trencament de la treva d'ETA el 3 de juny de 2007.

Paper de l'emergència en el procés de pau.

Una anàlisi detallada de l'últim procés de pau obert permet comprendre el paper de l'excepcionalisme en la resolució de conflictes. Com és evident, el secretisme acompanya qualsevol procés d'aquest tipus, i és per això que és quasi impossible obtenir documents de fonts primàries. Per a realitzar el treball s'ha recorregut a les monografies que tant el *Gara* com *El País* han dedicat a la qüestió, amb posterioritat a la declaració d'ETA de fi de l'alto el foc el 3 de juny de 2007. Si bé es tracta de fonts periodístiques, cal tenir en compte que no són de diaris qualsevols; el *Gara*, diari de l'esquerra abertzale, pot tenir accés directa a fonts pròximes a ETA; *El País*, en l'òrbita socialista, mostra la interpretació oficial del procés per part del Govern espanyol.

Així doncs, en aquest apartat es duu a terme un treball descriptiu, en forma de cronologia, de les negociacions que es produeixen al llarg d'aquest procés, tenint sempre en compte que ens remetem a fonts periodístiques. Aquest treball anirà acompanyat d'una valoració sobre les diferents interpretacions d'elements presents en les negociacions que es donen per part de l'esquerra abertzale i del món del Partit Socialista, reflexades en els diaris estudiats. Així com també d'una anàlisi dels entrebancs més importants amb els què es troba el procés, intentant fer abstracció de les interpretacions que es fan al *Gara* i a *El País*. Ser conscient d'on es situa cada actor periodístic, per així poder extreure conclusions acadèmiques.

a) Primer període: pre-alto el foc

Segons informa *El País*²³⁹ cal deixar constància de les converses que mantenen Jesús Egiguren, president del Partit Socialista d'Euskadi (PSE), i Arnaldo Otegi a partir de 2002. En aquestes trobades analitzen els fracassos d'anteriors treves i acorden que cal obrir una metodologia diferent per a la negociació. Aposten per establir una doble negociació: una entre ETA i el Govern i una altra entre els partits bascos. Arribats a aquest punt d'encontre i acord, Egiguren i Otegui entenen que el seu treball ha acabat: el Govern i ETA els han de rellevar. Durant aquest temps Egiguren s'havia limitat a informar de les seves gestions a Patxi López, secretari general del PSE. Abans de les eleccions generals del 14 de març de 2004 el PSE informa a José Luís Rodríguez Zapatero del resultat de les converses amb Batasuna. Així doncs, guanyades eleccions es delega a Alfredo Pérez Rubalcaba perquè en faci el seguiment. A la vegada, Egiguren i Otegui es plantegen la necessitat de trobar un intermediari que faciliti la relació entre Govern-ETA. Pensen en el cardenal basc-francès resident al Vaticà Roger Etchegaray. Aquest rebutja la petició amb l'argument de que el Vaticà no podia comprometre's amb un assumpte d'aquesta naturalesa.

A principis d'agost de 2004, es va més enllà en els contacte. ETA envia una carta oficial al Govern en la que proposa "establir vies de comunicació per resoldre el conflicte". El Govern triga en contestar però hi dona una resposta afirmativa. El 14 de novembre Batasuna exterioritza les conclusions de les conversacions mantingudes amb el PSE en un acte multitudinari a Anoeta (Sant Sebastià). Otegi proposa una doble mesa: un acord entre els agents d'Euskal Herria i un acord entra ETA i els estats espanyol i francès²⁴⁰. El gener de 2005 Otegi envia una carta a Zapatero, que abans mostra a Egiguren, en la que li demana que encapçali l'esforç per arribar a un final dialogat de la violència. Zapatero respon el dia següent, en un míting al Kursal de Donosti, que està disposat al diàleg si es donen les condicions necessàries. De forma paral·lela a totes aquestes mostres a favor d'un procés de pau, Govern i ETA

²³⁹ Veure article del dia 10/06/2007 de Luis R. Aizpeolea "Así fue el diálogo con ETA" publicat a *El País*. En l'anàlisi del primer període d'aquest procés ens basem quasi exclusivament en aquestes informacions.

²⁴⁰ Veure "Annex 4. Document Batasuna fet públic a Anoeta (14 novembre 2004)"

aproven la participació en el procés comptant amb un organisme mediador, el Centre de Diàleg Henri Dunana, radicat a Ginebra i amb una àmplia experiència en conflictes armats. Els seus membres són de diverses nacionalitats i molts d'ells excedents de l'ONU. El maig de 2005 el Congrés de diputats aprova una resolució presentada pel PSOE a favor de l'inici d'un diàleg per la resolució del conflicte basc. L'únic pronunciament negatiu és el del PP²⁴¹.

Entre el 21 de juny i el 14 de juliol es duen a terme a Ginebra les primeres reunions entre ETA i el Govern. José Antonio Urrutikoetxea, *Josu* Ternera, dirigent històric d'ETA, i Jesús Egiguren, president del PSE, es troben a l'Hotel Wilson: un dia sí i un altre no es reuneixen en presència de representants del Centre de Diàleg. Entre el 3 i el 12 de novembre es produeix una altra tanda de reunions a les afores d'Oslo, també a través del Centre de diàleg. En aquestes converses es ratifiquen els acords de juliol. Entrant en el contingut, es pot dir que en aquestes converses arriben a una sèrie d'acords sobre el comunicat d'alto el foc d'ETA i la declaració que haurà de fer Zapatero. En la descripció dels acords *Gara* i *El País* no coincideixen del tot. Aquest fet és important, ja que segons *Gara*, el procés va començar a degenerar per d'incompliment dels acords presos en aquestes negociacions. Per tant, serà important aturar-nos en la qüestió dels acords.

Els acords

Segons *El País* "22 dies després d'iniciat el diàleg, s'aconseguí un acord de principi: ETA anunciaria un alto el foc indefinit i permanent. Les bases d'aquest compromís, que es recollirien en el comunicat d'ETA del 22 de març de 2006 i en la declaració institucional del president del Govern (...) no feien referència ni al dret d'autodeterminació ni a Navarra, clàssiques reivindicacions d'ETA i de l'esquerra abertzale. Es limitaven a assenyalar que es respectarien les decisions que sobre el futur prenguéss lliurement la ciutadania basca en absència de violència. També assenyalaven que les adoptarien els partits a través dels procediments legals i tenint en compte la pluralitat de la societat basca. Finalment, recollien la clau de la resolució parlamentària de maig de 2005: el Govern dialogaria amb ETA si es

²⁴¹ Veure "Annex 5. Text presentat a la Mesa del Congrés. Resolució del Grup Socialista sobre la

produeixen senyals inequívocues d'aturada de la violència, i deixava clar que l'Executiu no pagaria cap preu polític per la pau. Les bases de l'acord (...) fixaven en sis mesos com màxim el plaç entre la declaració d'alto el foc i la celebració de contactes oficials entre el Govern i ETA. Aquest temps l'utilitzaria el Govern per verificar que no hi havia xantatges d'ETA ni actes de kale borroka. També assenyalava que, si s'aturava realment l'activitat d'ETA, es relaxaria l'activitat policial i que Batasuna s'acolliria a la legalitat mantenint-se vigent la Llei de Partits”²⁴².

Segons *Gara*²⁴³ “l'acord incloïa tant el caràcter “permanent” de la declaració d'alto el foc d'ETA com el contingut del missatge del president del Govern espanyol, junt a una sèrie de garanties per part d'ETA de deixar de banda la definició d’“autodeterminació”²⁴⁴. Entre els acords en destaca la decisió per part d'ETA de deixar de banda la definició d’“autodeterminació”, i també la seva insistència en que el comunicat havia de tenir com a destinatari a Euskal Herria i no al Govern. El Govern espanyol va incidir en que l'alto el foc tingués un caràcter “permanent”. Fins aquí la versió coincideix bastant amb la de *El País* (amb l'excepció del pactat en per la declaració de Zapatero, tema en el que hi entrarem més endavant, i les qüestions de *kale borroka*). La novetat que presenta el text del *Gara* és que afirma que es va anar més enllà en els acords. Així, “no tan sols es pactaren aquests continguts de fons del “punt zero” del procés. Ambdues delegacions acordaren també (...) “annexes”

lluita contra el terrorisme (17 maig 2005)”

²⁴² Traducció pròpia, original en castellà: “22 días después de iniciado el diálogo, se alcanzó un acuerdo de principio: ETA anunciaría un alto el fuego indefinido y permanente. Las bases de ese compromiso, que se recogerían en el comunicado de ETA del 22 de marzo de 2006 y en la declaración institucional del presidente del Gobierno (...) no hacían referencia ni al derecho de autodeterminación ni a Navarra, clásicas reivindicaciones de ETA y de la izquierda abertzale. Se limitaban a señalar que se respetarían las decisiones que sobre el futuro tomase libremente la ciudadanía vasca en ausencia de violencia. También señalaban que las adoptarían los partidos a través de los procedimientos legales y teniendo en cuenta la pluralidad de la sociedad vasca. Finalmente, recogían la clave de resolución parlamentaria de mayo de 2005: el Gobierno dialogaría con ETA si se producen señales inequívocas del cese de la violencia, y aclaraba que el Ejecutivo no pagaría precio político alguno por la paz. Las bases del acuerdo (...) fijaban en seis meses como máximo el plazo entre la declaración de alto el fuego y la celebración de contactos oficiales entre el Gobierno y ETA. Ese tiempo lo utilizaría el Gobierno para verificar que no había chantajes de ETA ni actos de kale borroka. También señalaba que, si cesaba realmente la actividad de ETA, se relajaría la actividad policial y que Batasuna se acogería a la legalidad, permaneciendo vigente la Ley de Partidos”.

²⁴³ Article publicat el 21 de juny de 2007 a *Gara*: “Gobierno y ETA acordaron el alcance del alto el fuego y de la declaración de Zapatero.

²⁴⁴ Traducció pròpia, original del castellà: “el acuerdo incluía tanto el carácter “permente” de la declaración de alto el fuego de ETA como el contenido del mensaje del presidente del Gobierno español, junto a una serie de garantías que Gara dio cuenta hace ahora casi un año”.

que ajudaren a clarificar conceptes que en els textos centrals podien no quedar excessivament aquilotsats i donar peu a interpretacions ambigües”. “Aquests annexes foren introduïts a iniciativa d’ETA, tot i el rebuig inicial del Govern espanyol, amb la finalitat de poder avançar en la negociació. El seu contingut romandria ocult en la mesura en que no s’inclourien en la declaració de Zapatero. Com a data significativa de l’abast i intensitat de la negociació, fins i tot el nom d’aquests apèndix fou objecte de debats entre les dues parts. Finalment quedaren definits com “aclaracions”. Junt a aquesta, l’acord aconseguit pel Govern i ETA inclou un preàmbul que tampoc apareixeria en la declaració compromesa pel president espanyol i materialitzada, amb alteracions sobre el pactat, el 29 de juny als passadissos del Congrés. El citat preàmbul estableix textualment que “encara que amb diferents consideracions ideològiques i encara que no compartim el model estratègic i de construcció política, estem d’acord en què existeix una realitat amb vincles sociopolítics, culturals, lingüístics i històrics anomenada Euskal Herria”²⁴⁵.

“Simultàniament, tal i com Gara havia informat ja el 9 de juliol del passat any, ambdues parts consensuaren una sèrie de “garanties” que no tardarien en ser incomplertes”²⁴⁶. Aquesta qüestió de les garanties la recuperarem més endavant, ja que pot ser un factor explicatiu clau del desenvolupament del procés. “El fruit de la negociació Govern-ETA en aquesta primera fase anava encara més enllà. Com detall significatiu, Gara ha pogut saber que entre els acords figuraven inclús els relatius a la gestió dels “accidents” que poguessin produir-se en el procés entenent-se com tals

²⁴⁵ Traducció pròpia, original en castellà: “no sólo se pactaron estos contenidos de fondo del “punto cero” del proceso. Ambas delegaciones acordaron también (...) “Annexos” que ayudaran a clarificar conceptos que en los textos centrales podían no quedar excesivamente aquilotsados y dar pie a interpretaciones ambiguas”. “Estos Annexos fueron introducidos a iniciativa de ETA, pese al rechazo inicial del Gobierno español, con el fin de poder avanzar en la negociación. Su contenido permanecería oculto en la medida en que no se incluirían en la declaración de Zapatero. Como dato significativo del alcance y intensidad de la negociación, hasta el nombre de estos apéndices fue objeto de debates entre las dos partes. Finalmente quedaron definidos como “aclaraciones”. Junto a ésta, el acuerdo alcanzado por el Gobierno y ETA incluye un preámbulo que tampoco aparecería en la declaración comprometida por el presidente español y materializada, con alteraciones sobre lo pactado, el 29 de junio en los pasillos del Congreso. El citado preámbulo establece textualmente que “aun con diferentes consideraciones ideológicas y aunque no compartamos el modelo estratégico y de construcción política, estamos de acuerdo en que existe una realidad con vínculos sociopolíticos, culturales, lingüísticos e históricos llamada Euskal Herria”.

²⁴⁶ Traducció pròpia, original en castellà: “Simultáneamente, tal y como Gara había informado ya el 9 de julio del pasado año, ambas partes consensuaron una serie de “garantías” que no tardarían en ser incumplidas”.

d'incompliment puntual de les garanties pactades"²⁴⁷. Segons les informacions d'aquest periòdic, semblaria que les negociacions ETA-Govern havien arribat bastant lluny, pactant les bases de com s'havia de desenvolupar el procés.

b) Segon període: declaració de l'alto el foc permanent. Del 22 de març fins el 29 juny

El 31 de desembre de 2005 es produeix la última trobada entre Eguiguren i Ternera a Ginebra. El dirigent d'ETA comunica al socialista que a partir de les 6 setmanes, ETA faria públic l'alto al foc permanent. Aquest arriba amb un cert retràs, el 22 de març. ETA, en un comunicat que s'ajusta al que Ternera s'havia compromès. Aquest entrarà en vigor el dia 24 del mateix més²⁴⁸. A partir d'aquí s'inicia un nou període. El dia 21 de maig Zapatero dona per tancat el procés de verificació de l'alto el foc i anuncia el pròxim inici del diàleg amb ETA. En aquest marc apareixen dos comunicats més d'ETA. Un primer, el 14 de juny, dirigit a França, en el que declara la voluntat de tirar endavant el procés iniciat i demana diàleg a aquest país²⁴⁹. El segon, el 21 de juny, dirigit a l'opinió pública espanyola, reafirma la vigència de l'alto el foc, però exigeix al govern que adopti i compleixi els seus "compromisos d'alto el foc" i garantitzi una "aturada total de la repressió"²⁵⁰. El 29 de juny es duu a terme la declaració institucional²⁵¹ de Zapatero al Congrés de diputats que obre oficialment un diàleg amb ETA. Aquest reitera que "no pagarà preu polític" i diu que no derogarà la Llei de partits.

Segons fonts del *Gara*²⁵², la **declaració llegida per Zapatero** difereix amb el contingut pactat. "En aquell moment (final de setembre), les vulneracions dels acords de 2005 no havien disminuït sinó al contrari. Una d'elles afectava a la qüestió clau de l'acord. L'esperada declaració de Zapatero en el Congrés, tres mesos abans, no

²⁴⁷ Traducció pròpia, original en castellà: "El fruto de la negociación Gobierno-ETA en esta primera fase iba todavía más allá. Como detalle significativo, Gara ha podido saber que entre los acuerdos figuraban incluso los relativos a la gestión de los "accidentes" que pudiesen producirse en el proceso, entendiéndose como tal el incumplimiento puntual de las garantías pactadas"

²⁴⁸ Veure "Annex 6. Comunicat d'ETA en el que s'anuncia l'alto el foc permanent (22 març 2006)

²⁴⁹ Veure "Annex 7. Comunicat d'ETA dirigit a França (14 juny 2006)"

²⁵⁰ Veure "Annex 8. Comunicat d'ETA dirigit a l'opinió pública espanyola (21 juny 2006)"

²⁵¹ Veure "Annex 9. Declaració institucional de Zapatero al Congrés de Diputats ("

²⁵² Veure article publicat a *Gara* el 22 de juny: "El incumplimiento de garantías fue denunciado por ETA desde junio, y reiterado en diciembre".

s'havia atès, en opinió d'ETA, al pactat, i això ho va mostrar en una anàlisi detallada del contingut. Faltaven algunes qüestions i, en canvi, el president espanyol havia inclòs elements aliens que l'organització armada va llegir com "puyas": entre elles, l'establiment de la Constitució com a límit o la ratificació de la Llei de Partits Polítics"²⁵³. Així doncs, segons aquest mateix diari, la declaració final acordada en les negociacions difereix a la llegida al Congrés²⁵⁴. A partir de la declaració institucional de Zapatero sembla que es produeix una certa aturada del procés. Les interpretacions per part de *El País* i el *Gara* del què ha succeït difereixen bastant, tot i que es poden identificar elements generals de fons. Poc abans de la declaració de Zapatero ETA i Govern mantenen converses.

Segons el *Gara* del 22 de juny, "Aquesta cita (...) fou entaulada a petició d'ETA davant la "gravetat de la situació". L'organització armada tenia ja en aquests tres mesos una àmplia llista d'incompliments, que anaven des de la persistència de les detencions al manteniment de la il·legalització, la superació de facto de la qual s'havia acordat abans de l'alto el foc. ETA també tenia dubtes de que el Govern estigués treballant el "pacte d'Estat" al que s'havia compromès per blindar a futur un procés de resolució. I també cridà l'atenció sobre una entrevista de Zapatero a Catalunya Radio en la que havia anticipat que amb ETA "parlaré de la seva dissolució i del futur dels seus integrants", quan el compromís mutu era que la definició dels següents passos i el mode en que s'anaven a anunciar a l'opinió pública havia de ser també pactada. Els interlocutors d'ETA concloeren en la mesa que "per a qualsevol observador, hi ha una actitud sabotejadora". Com únics aspectes positius d'aquests tres mesos observaren la disposició del PSE a reunir-se amb Batasuna –expressada per Patxi López, antecedents de la qual van ser esposats al

²⁵³ Traducció pròpia, original en castellà: "Para entonces (final setembre), las vulneraciones de los acuerdos de 2005 no habían decrecido sino al contrario. Una de ellas afectaba a la cuestión clave del acuerdo. La esperada declaración de Zapatero en el Congreso, tres meses antes, no se había atendido, en opinión de ETA, a lo pactado, y así lo mostró en un análisis detallado del contenido. Faltaban algunas cuestiones y, en cambio, el presidente español había incluido elementos ajenos que la organización armada leyó como "puyas": entre ellas, el establecimiento de la Constitución como tope o la ratificación de la Ley de Partidos Políticos".

²⁵⁴ Veure "Annex 10. Acord final sobre la declaració de Zapatero (ratificat per ambdues parts a novembre de 2005)".

Gara- i unes declaracions al·ludint el dret a decidir de la ciutadania basca fetes per Zapatero en un míting en el BEC de Barakaldo”²⁵⁵.

“La representació del Govern (...) no negà que s’haguessin produït incompliment, però va tractar de culpar a factors externs i assegurar que la seva voluntat d’avançar era ferma. A mode d’exemple, tildaren les detencions produïdes en aquest mesos de “accident important” que intentà justificar per la dificultat per tancar sumaris judicials en marxa o per l’existència de jutges que “són instruments del PP”. (...) De qualsevol mode, afirmarien taxativament que “treballem per a que Batasuna sigui legal a setembre-octubre”. I assegurarien que prenien com a tasca pendent el pacte d’Estat amb el PP”²⁵⁶. En aquest marc, ETA adverteix que si s’incompleixen les garanties “el proceso se para”, preguntant als representants del Govern quan temps necessiten per fixar les garanties. D’aquesta manera, el Govern sap que les pròximes trobades estan condicionades a mostres d’acostament. En aquest marc, ETA entrega a Zapatero una carta que indica, segons *Gara*, que “la vulneració de les garanties establertes en els acords és motiu i pot suposar la ruptura del procés de negociació i per tant la suspensió del procés obert. ETA fa una crida directa per a que actuï amb responsabilitat i adopti les mesures pertinents per complir les garanties i acords aconseguits a la Mesa de Negociació”²⁵⁷.

²⁵⁵ Traducció pròpia, original en castellà: “Esta cita (...) fue entablada a petición de ETA ante la “gravedad de la situación”. La organización armada tenía ya en esos tres meses una amplia lista de incumplimientos, que iban desde la persistencia de las detenciones al mantenimiento de la ilegalización, cuya superación de facto se había acordado antes del alto el fuego. ETA también albergaba dudas de que el Gobierno estuviera labrando el «pacto de Estado» al que se había comprometido para blindar a futuro un proceso de resolución. Y también llamó la atención sobre una entrevista de Zapatero a Catalunya Radio en la que había anticipando que con ETA «hablaré de su disolución y del futuro de sus integrantes», cuando el compromiso mutuo era que la definición de los siguientes pasos y el modo en que se iban a anunciar a la opinión pública debía ser también pactado. Los interlocutores de ETA concluyeron en la mesa que «para cualquier observador, hay una actitud sabotadora». Como únicos aspectos positivos de estos tres meses observaron la disposición del PSE a reunirse con Batasuna -expresada por Patxi López y de cuyos antecedentes dio cuenta Gara- y unas declaraciones aludiendo al derecho a decidir de la ciudadanía vasca hechas por Zapatero en un mitin en el BEC de Barakaldo”.

²⁵⁶ Traducció pròpia, original en castellà: “La representación del Gobierno (...) no negó que se hubieran producido incumplimientos, pero trató de culpar a factores externos y asegurar que su voluntad de avanzar era firme. A modo de ejemplo, tildaron las detenciones producidas en esos meses de «accidente importante» que intentó justificar por la dificultad para cerrar sumarios judiciales en marcha o por la existencia de jueces que «son instrumentos del PP». (...) De cualquier modo, afirmarían tajantemente que «trabajamos para que Batasuna sea legal en setiembre-octubre». Y asegurarían que tomaban como tarea pendiente el pacto de Estado con el PP.”

²⁵⁷ Traducció pròpia, original en castellà: “la vulneración de las garantías establecidas en los acuerdos es motivo y puede suponer la ruptura del proceso de negociación y por lo tanto la suspensión del

El País dóna un versió diferent i més esqueta dels entrebancs amb els que es troba el procés. “La representació de la banda no va voler començar la negociació de pau per presos. Va exigir que abans es reunissin els partits per configurar la segona mesa, la política. Aquesta exigència, a més de canviar les prioritats del calendari, plantejava la necessitat urgent de que Batasuna fos legalitzada. Batasuna no volia acollir-se a la Llei de Partits, la vigència de la qual estava en les bases de l’acord. El clima es trobava enrarit entre els militants de Batasuna perquè el jutge Fernando Grande Marlaska havia practicat detencions de dirigents de Batasuna, en els primers dies de l’alto el foc, acollint-se a la via penal, i els sectors més radicals començaren a recuperar influència. Marlaska havia redactat un auto a gener –en el breu parèntesi entre l’acord de bases i la declaració d’alto el foc- pel que prorrogava per dos anys la il·legalitat de Batasuna, amb el que deixava en paper mullat la possibilitat de que aquesta formació funcionés sense dificultats. Finalment, Batasuna, pressionada per les seves bases, no es va acollir a l’estiu a la Llei de Partits i va continuar en la il·legalitat”²⁵⁸.

En aquest sentit, s’assenyalen dos elements que aturaren el procés: el *Gara* apunta que es tracta bàsicament de d’incompliment dels compromisos ETA-Govern, sobretot pel que fa a les garanties pactades, i *El País* per un intent d’ETA de posposar la posada en marxa de la negociació tècnica fins que es creés la mesa de partits. Com ja s’ha evidenciat amb anterioritat, no tenim possibilitat de conèixer els continguts dels acords als que arriben ETA i Govern, per tant no podem saber si en ells hi és present el respecte per determinades garanties. Ni tampoc podem saber si ETA va pressionar perquè s’avancés amb la mesa de partits. El que si que podem constatar és que la pressió sobre l’esquerra abertzale no descendeix, i que no es

proceso abierto. ETA le hace un llamamiento directo para que actúe con responsabilidad y adopte las medidas pertinentes para cumplir las garantías y acuerdos alcanzados en la Mesa de Negociación”.

²⁵⁸ Traducció pròpia, original en castellà: “La representación de la banda no quiso empezar la negociación de paz por presos. Exigió que antes se reunieran los partidos para configurar la segunda mesa, la política. Esta exigencia, además de cambiar las prioridades del calendario, planteaba la necesidad urgente de que Batasuna fuese legalizada. Batasuna no quería acogerse a la Ley de Partidos, cuya vigencia estaba en las bases del acuerdo. El clima se hallaba enrarecido entre los militantes de Batasuna porque el juez Fernando Grande Marlaska había practicado detenciones de dirigentes de Batasuna, en los primeros días del alto el fuego, acogiéndose a la vía penal, y los sectores más radicales empezaron a recuperar influencia. Marlaska había redactado un auto en enero -en el breve paréntesis entre el acuerdo de bases y la declaración de alto el fuego- por el que prorrogaba por dos años la ilegalidad de Batasuna, con lo que dejaba en papel mojado la posibilidad de que esta formación funcionase sin dificultades. Finalmente, Batasuna, presionada por sus bases, no se acogió en el verano a la Ley de Partidos y continuó en la ilegalidad”.

produeixen moviments considerables per superar el marc excepcionalista antiterrorista. No s'anul·la cap legislació excepcional antiterrorista, ni tampoc es relaxa l'actuació judicial ni policial en aquest sentit. En matèria penitenciària, tampoc es produeixen actuacions considerables. En aquest sentit, es constata que la cultura de l'emergència suposa un important impediment en l'avenç del procés de pau. Aquesta perspectiva és compartida per tots els actors, encara que l'esquerra abertzale insisteix en que aquesta qüestió va ser pactada i plasmada en les garanties del procés.

Les garanties

En aquest sentit, el *Gara* de 21 de juny de 2007 exposa el contingut d'aquestes garanties. “Simultàniament, tal i com Gara havia informat ja el 9 de juliol del passat any, ambdues parts consensuaren una sèrie de “garanties” que no trigarien en ser incomplertes./ Així, la representació de Govern es va comprometre a “la disminució palpable de la presència policial (controls, etcètera) així com la desaparició de pressions policials relacionades amb les activitats polítiques de l'esquerra abertzale. S'entén que les forces policials continuaran el seu treball normal en quan a activitats delictives (robatori de cotxes, atracaments, homicidis, etc.)”, s'apostillava. També adoptà la disposició d'“acceptar de facto que les organitzacions de l'esquerra abertzale puguin desenvolupar una vida política, en igualtat de condicions que la resta de forces polítiques i socials i sense limitacions de drets civils i polítics”. I l'Executiu espanyol va admetre igualment “no realitzar detencions per part de la Guardia Civil i la Policia Nacional, així com la Ertzaintza i les Forces de Seguretat franceses”. Es va establir inclús un plaç màxim perquè el Govern de Madrid pogués portar a la pràctica la seva particular treva: “7-10 dies”./ ETA, per la seva part, va assumir que l'alto el foc incloïa “no realitzar accions contra persones (incloses carta o altres missives), béns de propietat pública o privada” i “no realitzar accions d'abastiment d'armes i explosius, i/o material per la seva fabricació” el que anava més enllà dels compromisos adoptats en l'anterior suspensió d'accions armades de 1998”²⁵⁹. Així com també, i segons informacions aparegudes en el *Gara* del 15 de

²⁵⁹ Traducció pròpia, original en castellà: “Simultáneamente, tal y como Gara había informado ya en el 9 de julio del pasado año, ambas partes consensuaron una serie de “garantías” que no tardarían en

juny de 2007, “El Govern espanyol es va comprometre a buscar un “pacte d’Estat” (Gara, 15/06/07).

c) Tercer període: del 29 de juny al 30 desembre.

El dia 6 juliol Patxi López i Rodolfo Ares (PSE-EE) i Arnaldo Otegi, Rufi Etxeberria i Olatz Dañobeitia (Batasuna) es reuneixen a Donosti en els prolegòmens del que hauria de ser la mesa de partits. No s’arriba gaire lluny en els acord. Segons informacions de *El País* durant l’agost ETA dóna el seu primer avís en un comunicat, ja que considera que el procés està en “crisi” i ho atribueix a que els partits no havien posat en funcionament la mesa. El setembre es tornen a reprendre les reunions ETA-Govern, segons informa *Gara*, a iniciativa d’ETA. Les vulneracions dels acords de 2005 no havien disminuït sinó al contrari. Es tracta d’unes reunions de retrets creuats, que es celebren els mesos de setembre i octubre. En aquest context, el 23 de setembre, ETA elegeix una festa en homenatge als *gudaris* per donar a conèixer el seu últim comunicat, en el que anuncia que seguirà lluitant amb les armes fins aconseguir la independència. Tres activistes encaputxats i armats llegeixen aquest comunicat en l’acte que es celebra a Aritxulegi, Oiartzun (Guipuzkoa)²⁶⁰.

Durant el mateix setembre, comencen els contactes secrets entre PNV, PSE i Batasuna (al ser il·legal la formació *abertzale*) per avançar en la constitució de la mesa de partits. Després d’una reunió tripartida a Loiola (Guipuzcoa) arribaren a un esberrany d’acord. Segons *El País* Batasuna demana consultar-lo. En una reunió posterior (10 de novembre) els seus representants –Arnaldo Otegi i Rufino

ser incumplidas./Así, la representación del Gobierno se comprometió a “la disminución palpable de la presencia policial (controles, etcétera) así como la desaparición de presiones policiales relacionadas con las actividades políticas de la izquierda abertzale. Se entiende que las fuerzas policiales continuarán su trabajo normal en cuanto a actividades delictivas (robo de coches, atracos, homicidios, etc.)”, se apostillaba. También adoptó la disposición de “aceptar de facto que las organizaciones de la izquierda abertzale puedan desarrollar una vida política, en igualdad de condiciones al resto de fuerzas políticas y sociales y sin limitaciones de derechos civiles y políticos”. Y el Ejecutivo español admitió igualmente “no realizar detenciones por parte de la Guardia Civil y la Policía Nacional, así como la Ertzaintza y las Fuerzas de Seguridad francesas”. Se estableció incluso un plazo tope para que el Gobierno de Madrid pudiera llevar a la práctica su particular tregua: “7-10 días”./ ETA, por su parte, asumió que el alto el fuego incluía “no realizar acciones contra personas (incluidas carta u otras misivas), bienes de propiedad pública o privada” y “no realizar acciones de abastecimiento de armas y explosivos, y/o material para su fabricación” lo que iba más allá de los compromisos adoptados en la anterior suspensión de acciones armadas de 1998”.

²⁶⁰ Veure “Annex 11. Missatge d’ETA llegit al Gudari Eguna (23 setembre 2006)”.

Etxeberria- rebutgen l'esberrany i eleven el llistó al pretendre aprovar un òrgan comú de Navarra i Euskadi amb capacitat legislativa en el plaç de 2 anys. El PNV i el PSE es planten i les conversacions s'encallaren. Amb això s'entra també el projecte de presentar la mesa de partits en el marc d'una Conferència de Pau a Donosti que s'havia de celebrar al desembre.

Durant aquests mesos les hostilitats creuades van fent-se cada cop més importants. Entre altres, el 23 d'octubre membres d'ETA roben 350 armes a una empresa ubicada a la localitat francesa de Vauvert. El 26 octubre la Ertzaintza deté a Jon Enparantza i Estanis Etxaburu, portaveus d'Askatasuna i Etxerat, per no acudir a declara a l'Audiència Nacional. En aquest marc, el 4 novembre ETA adverteix en el seu últim butlletí intern *Zutabe* que el procés "es trencarà" si el govern "no compleix els seus compromisos".

A mitjans de desembre es duu a terme una altra tanda de reunions entre ETA i el Govern. Per part d'ETA no compareixen ni Ternera ni Txeroki. El relleven dos militants més joves. Segons *El País*, ETA presenta un plantejament polític global – amb Navarra i el dret a l'autodeterminació- que la delegació governamental rebutja. ETA es compromet a no trencar el procés. Segons *Gara* de 22 de juny de 2007, "Al desembre, les discrepàncies van pujar de grau. ETA va acudir a aquesta nova ronda remarcant que l'acord de 2005 que va donar peu a l'alto el foc havia estat "incomplert en la seva totalitat". Es plasmarien, a més, noves divergències després de que la part estatal donés llargues a aconseguir un consens entre els partits, tal i com contemplava el pactat"²⁶¹. Les reunions de desembre tingueren també com a tema central la qüestió de la il·legalització. Ambdues parts intercanviaren propostes escrites per superar la situació²⁶².

El 30 desembre ETA col·loca una bomba a la T4 de Barajas, que costa la vida Diego Armando Estacio i Carlos Alonso Palate, ciutadans equatorians. El comunicat reivindicatiu de l'atemptat, en el que deia que no pretenia causar víctimes, donava la seva versió: "En lloc d'acordar les bases d'un nou marc polític que porti la superació de conflicte i que reconeixi els drets d'Euskal Herria, (el govern) ha establert com a

²⁶¹ Traducció pròpia, original en castellà: "En diciembre, las discrepancias subieron de grado. ETA acudió a esta nueva ronda remarcando que el acuerdo de 2005 que dio pie al alto el fuego había sido «incumplido en su totalidad». Se plasmarián, además, nuevas divergencias después de que la parte estatal diera largas al logro de un consenso entre los partidos, tal y como contemplaba lo pactado".

²⁶² Veure "Annex núm. 12. Propostes sobre la il·legalització".

tope del procés els límits de la Constitució espanyola i de la legalitat”²⁶³. En aquest mateix sentit, segons *El País* “En diciembre de 2006, ETA aparta a Ternera i plantea los temas de Navarra i la autodeterminación. El día 30 llega el atentado de la T4 de Barajas”. Segons *Gara* les raons de l’atemptat cal buscar-les al juny de 2006, quan ETA comença a avisar de d’incompliment de les garanties pactades.

d) Quart període: negociació ETA-Govern després de l’atemptat

D’aquest últim període hem obtingut les informacions integralment del diari *Gara*²⁶⁴, ja que en files socialistes oficialment s’havia donat per tancat el procés de pau. Així doncs, el 2 de gener el ministre de l’Interior, Alfredo Pérez Rubalcaba, afirma que el procés de pau està “roto, liquidado y acabado”. Durant el més de febrer, però, ETA enviaria una carta a Zapatero. I sembla que el més de març es reobren conversacions entre ETA i el Govern. Aquestes compten amb una representació reduïda. Per part del Govern només hi assisteix un delegat, afirmant la necessitat de discreció. I per part d’ETA, l’absència és més greu: la detenció de Jon Iurrebaso per la policia francesa un dia abans de la cita. La negociació està encallada, i l’única cosa que es proposen és reprendre el contacte més endavant.

Una segona tanda de reunions es duu a terme entre el 14 i el 21 de maig de 2007, incorporant dues novetats: la presència de cinc observadors internacionals i el treball en dues meses (ETA-govern, Batasuna-PSOE) alternades en els dies. ETA dóna per escrit una proposta al Govern espanyol, però el seu representat es nega a recollir el document, i el deixa en mans dels mediadors, argumentant que des del punt de vista del govern el procés estava trencat i que rebre’l podia evidenciar el contrari. En aquest text, entre altres coses, s’insisteix en la necessitat del complement de les garanties i de que es treballi per un acord polític²⁶⁵.

El 3 juny ETA anuncia a través d’un comunicat publicat a *Berria* i *Gara* la ruptura d’alto al foc i adverteix que es reobre la seva activitat a “tots els fronts”²⁶⁶. El

²⁶³ Veure totalitat del contingut a “Annex núm. 13. Comunicat ETA sobre atemptat Barajas”

²⁶⁴ Veure els articles del *Gara* del dia 23 de juny de 2007 “Madrid exigió en marzo más pasos y ETA le instó a cumplir el acuerdo base” i del dia 24 de jun “El PSOE dijo no al acuerdo político tras comprometerse ETA a desmantelar sus estructuras militares como consecuencia del proceso”.

²⁶⁵ Veure “Annex 15. “Proposta d’ETA al Govern espanyol (maig 2007)”

²⁶⁶ Veure “Annex 16. Comunicat ETA en que dóna per finalitzat l’alto el foc (5 de juny 2007)”.

8 de juny, cinc dies després del comunicat d'ETA, es produeix la detenció i empresonament del dirigent de l'esquerra abertzale Arnaldo Otegi. Aquest és arrestat per la Policia espanyola a les 11.55 a les proximitats del polígon de Belartza quan es disposava a acudir, en companyia de Juan Joxo Petrikorena i Pernando Barrena, a la compareixença de premsa en la que estava prevista que parlés sobre l'actualitat política. Aquest ingressa a la presó donostiarra de Martutene acte següent que el Tribunal Suprem revalidés la pena de 15 mesos de presó per participar en un acte de record a Jose Miguel Beñaran Ordeñana, Argala, militant d'ETA mort en un atemptat reivindicat pel BVE.

CAPÍTOL VI: COMPARACIÓ

En aquest capítol es durà a terme una comparació dels dos casos que hem analitzat al llarg de la recerca: la cultura de l'emergència que s'afiança a Itàlia a partir dels anys setanta, i aquella que es construeix a l'Estat espanyol en el context post-dictatorial. En un primer moment es realitza una descripció dels factors que fan possible la comparació dels dos casos. Així doncs, es tracta de dos casos estructuralment similars i per això hem cregut pertinent fer una comparació. En segon moment es fa un repàs per aquells elements que introdueixen especificitats en el model. Utilitzant un llenguatge acadèmic parlariem de variables de control. En un tercer moment arribem al gruix de la comparació: mitjançant aquesta s'intenta establir un model sobre la construcció de l'emergència a diferents països de l'Europa occidental durant l'últim terç del segle XX i com a resposta a un tipus de conflictivitat d'origen intern. Així doncs, s'analitzaran les diferents fases de les que es compon aquest procés, tot tenint en compte l'existència del conflicte i la reacció estatal, així com també les conseqüències de l'emergència sobre aquest conflicte que ja existia anteriorment. Si bé les fases que s'identifiquen de l'emergència són les mateixes pels dos casos d'anàlisi (podent elaborar un model teòric del què s'entén per cultura de l'emergència), les conseqüències sobre el conflicte difereixen en els dos casos, a raó de la diferent mobilització de recursos que es duu a terme a cada conflicte: Itàlia experimenta bàsicament un conflicte de base ideològica i l'Estat espanyol un de base nacional.

1. FACTORS QUE FAN POSSIBLE LA COMPARACIÓ DELS DOS CASOS.

Els dos casos escollits per a dur a terme aquesta comparació comparteixen molts elements en comú, fet que ha estat decisiu en fer la tria. Cal advertir, doncs, que els dos casos analitzats són Itàlia i l'Estat espanyol (no el País Basc) ja que és el marc estatal el que construeix la cultura de l'emergència. Per això serà important descriure les similituds entre els dos Estats. La variable dependent, la cultura de l'emergència, es desenvoluparà en un marc estatal i són aquests Estats els que han de tindre característiques similars per a poder ser comparats mitjançant un model comparatiu

de casos similars. Per altre banda, però, cal tenir en compte que els conflictes als que s'enfronta cada estat tot i tenir elements en comú -com pot ser l'aparició del fenomen de la violència armada en ambdós casos- també posseeixen unes dinàmiques i característiques pròpies, que introdueixen elements de riquesa en aquesta recerca. Aquests trets de la conflictivitat, que en anomenem mode de mobilització, seran analitzats a l'apartat següent, com a variables de control. Ara doncs, ens endinsem en la descripció de les característiques similars dels dos casos que estem analitzant.

Es tracta d'**Estats democràtics liberals** situats a l'Europa Occidental. Encara que la superació de la dictadura feixista en ambdós Estats es va produir amb una diferència de 30 anys (el 1945 a Itàlia i el 1975 a l'Estat espanyol) els dos tenen una llei fonamental que ha de ser entesa dins d'una corrent més àmplia anomenada "constitucionalisme social" que es desenvolupa a l'Europa Occidental a partir de la fi de la II Guerra mundial. Aquest moviment es caracteritza per ser l'articulació de la fórmula de l'Estat social i democràtic de dret, la consagració d'amplis catàlegs de drets fonamentals i garanties processals, junt a mecanismes de protecció d'ambdós, la plasmació constitucional de la finalitat resocialitzadora de les penes privatives de llibertat, junt a altres elements de garantia (RIVERA, 2004). Així doncs, tant la Constitució italiana (1948) com l'espanyola (1978) descriuen el seu règim polític com a estat social i democràtic de dret. La Constitució espanyola diu textualment que "Espanya es constitueix en un Estat social i democràtic de Dret, que propugna com a valors superiors del seu ordenament jurídic la llibertat, la justícia, la igualtat i el pluralisme polític" (art. 1).

El caràcter social d'ambdues constitucions es reconeix en articles similars, essent la llei fonamental italiana font d'inspiració durant el procés constitucional espanyol. Així doncs, la Constitució italiana afirma que "és deure de la República remoure els obstacles d'ordre econòmic i social que limiten de fet la llibertat i la igualtat dels ciutadans i impedeixen el ple desenvolupament de la persona humana i l'efectiva participació de tots els treballadors a l'organització política, econòmica i social del País"²⁶⁷ (art. 3), mentre que l'espanyola exposa que "correspon als poders

²⁶⁷ Traducció pròpia, original en italià: "È compito della Repubblica rimuovere gli ostacoli di ordine economico e sociale, che, limitando di fatto la libertà e l'eguaglianza dei cittadini, impediscono il pieno sviluppo della persona umana e l'effettiva partecipazione di tutti i lavoratori all'organizzazione politica, economica e sociale del Paese".

públics de promoure les condicions per tal que la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups en els quals s'integra siguin reals i efectives; remoure els obstacles que n'impedeixin o en dificultin la plenitud i facilitar la participació de tots els ciutadans en la vida política, econòmica, cultural i social" (art. 9.2).

Ambdós Estats formen part de l'**Europa mediterrània**, tenint una sèrie d'elements en comú a considerar. La formació de l'Estat del benestar es duu a terme en moments temporals diferents en els dos casos: mentre que a Itàlia es comença a configurar amb posterioritat a la II Guerra Mundial, a l'Estat espanyol només pot parlar-se d'Estat del benestar a partir del període de transició. L'etapa franquista no pot ser considerada com a desenvolupament de l'Estat del benestar sinó com una simple etapa en el que es produeix un "desarrollisme" econòmic.

Tot i aquesta diferència temporal, molts acadèmics situen ambdós estats en un mateix model de desenvolupament del benestar: l'Estat del benestar llatí-mediterrani (junt amb Grècia i Portugal)²⁶⁸. Cal considerar, però, que el cas italià és el que més s'acosta al model d'Estat del benestar continental. Segons CASTLES (1995) aquest model es definiria sobretot pels baixos nivells de despesa socials en el marc d'unes estructures polítiques de benestar de tipus continental. Altres autors (SARASA/MORENO, 1995; MORENO, 1997), però, sostindrien la existència d'aspectes propis del sud, tals com:

- Quasi superposició històrica dels processos de construcció i reconstrucció del pacte social-keynesià (característica no tant clara pel cas italià).
- Centralitat del sistema de seguretat social contributiu i de repartiment.
- Assumpció de models universals de salut i educació finançats per la via impositiva, amb nivells per càpita per sota mitjana comunitària i amb coexistència amb sectors privats més amplis que la resta d'UE.
- Manteniment de l'esquema familiarista d'assistència.
- Models de relacions laborals amb taxes altes de cobertura per negociació col·lectiva però amb densitats sindicals baixes.
- Impacte rellevant de les polítiques socials i de cohesió de la UE.
- Pervivència de mecanismes clientelars de distribució pública del benestar.

Relacionat amb això, una altra característica que els uneix és la forta presència del **catolicisme**, i en concret, l'important poder de l'Església en relació a la vida política i social d'ambdós territoris. El cas italià és encara més acusat a l'estar localitzat a Roma l'Estat del Vaticà. Així doncs, en aquest Estat, el fet religiós és un cleavage important en la construcció de les dues Itàlia que perduren fins entrats els anys noranta: la Itàlia roja (amb el PCI al capdavant) i la Itàlia blanca (amb la Democràcia Cristiana com element vertebrador).

A nivell constitucional aquest fet es veu reflexat en diferents articles. Tot i reconèixer que són estats aconfessionals, es constata una excessiva presència en el text constitucional d'aquesta institució. Així doncs, l'article 7 de la Constitució italiana deixa apuntat que "L'Estat i l'Església són, cadascú en el seu propi ordre, independents i sobirans. Les seves relacions són regulades a través dels Pactes "Lateranenesi". Les modificacions dels Pactes acceptades per les dues parts no necessiten procediment de revisió Constitucional"²⁶⁹. A la Constitució espanyola el mateix article deixa la porta a l'Església catòlica "Cap confessió tindrà caràcter estatal. Els poders públics tindran en compte les creences religioses de la societat espanyola i mantindran les conseqüents relacions de cooperació amb l'Església Catòlica i les altres confessions" (art. 16.3).

També cal tenir en compte el **passat feixista** dels dos Estats. Així doncs, a Itàlia mitjançant la Marxa sobre Roma d'octubre de 1922 que comptava amb el beneplàcit de l'exèrcit i el govern, Benito Mussolini és nomenat primer ministre. L'any 1924, després de l'assassinat del socialista Giacomo Matteotti, s'eregeix com únic poder, aniquilant qualsevol forma d'oposició i acaba per transformar el seu govern en un règim dictatorial. Després de l'arribada de Hitler al poder, Mussolini s'acosta al nazisme i amb posterioritat a les primeres victòries alemanyes a la II Guerra Mundial declara també la guerra als aliats. Diversos fracassos militars i l'avenç de les tropes aliades motivaren l'empresonament per ordre del rei Víctor Manuel III que impulsa un cop d'estat i decreta la fi del feixisme al juliol de 1943. Mussolini, però, és alliberat el setembre de 1943 per un grup de paracaigudistes de

²⁶⁸ Segons la tipologia de GALLEGO/GOMÀ/SUBIRATS (2003). El que segueix al llarg del paràgraf s'ha extret d'aquest text.

²⁶⁹ Traducció pròpia, original de l'italià: "Lo Stato e la Chiesa cattolica sono, ciascuno nel proprio ordine, indipendenti e sovrani. I loro rapporti sono regolati dai Patti Lateranensi. Le modificazioni dei Patti accettate dalle due parti, non richiedono procedimento di revisione costituzionale".

les SS alemanyes, crea la *Repubblica di Saló*, al nord d'Itàlia. Mussolini és afusellat, junt amb la seva companya, el dia 28 d'abril de 1945 i els seus cadàvers exposats a la plaça Loreto de Milà.

Mentre que a Itàlia aquest règim finalitza amb la fi de la II Guerra Mundial, a l'Estat espanyol no es durà a terme el procés de transició a un règim liberal democràtic fins després de la mort de Franco l'any 1975, període en que també es produeix la transició a Portugal i Grècia –únics Estats de l'Europa Occidental encara sota un règim dictatorial. Es tractava d'anomalies no democràtiques però que no posaven en dubte el repartiment d'àrees d'influència pactat a Ialta (1945) entre els Estats Units i la URSS. Així doncs, a l'Estat espanyol el general Franco instaura una dictadura militar l'abril de 1939, després de tres anys de guerra civil provocada per l'aixecament militar que protagonitzen el 18 d'abril de 1936 un grup de militars encapçalats per Sanjurjo, Mola i Franco contra el govern democràtic de la segona república espanyola, en mans de Manuel Azaña. Espanya es declara el 4 de setembre de 1939 neutral a la II Guerra Mundial que acabava de començar, tot i que canvia l'estatut de no-beligerant amb un cert grau de favor de l'Eix el 12 de juny de 1940. Aquell mateix any Franco es reuneix amb Hitler a Hendaia, tot i que no acorden una participació directa d'Espanya a la guerra mundial.

Cal destacar que el règim polític autoritari emergent de la guerra civil transforma profundament l'aparell policial heretat, amb l'objecte d'acomodar-lo a les necessitat de supervivència de les noves estructures de poder. Es militaritzen totes les forces de seguretat, així com també és important el fet que la lluita contra la dissidència política es posa al centre de l'activitat policial. Aquesta tendència s'aguditza al final de la dictadura, ja que es registren importants conflictes socials i polítics (JAIME-JIMÉNEZ, 1996). Els membres integrants de les forces de seguretat, les formes organitzatives, així com la cultura política i corporativa de l'aparell policial, sobreviuen a la mort de Franco, i és l'àmbit policial i militar un dels espais que menys muta amb el canvi de règim. Aquesta dinàmica també s'identifica a l'Estat italià, en el què, si bé als anys setanta gairebé ja no trobem persones que hagin ocupat càrrecs policials o militars en la dictadura, si que es perceben lastres en l'àmbit organitzatiu, així com de cultura política i corporativa.

Un altre element que trobem present en ambdós casos és l'existència de **conflictes socials** de gran intensitat. La crisi del model fordista-keynessià que pot ser definit mitjançant una triple caracterització -fordista en referència a l'estructura productiva, taylorista en les formes d'organització i keynessiana en la intervenció estatal de l'economia- comença a fer-se evident tant a l'estat italià com espanyol. Així doncs, en ambdós països són importants les lluites obreres a partir dels anys seixanta, així com aquelles estudiantils i juvenils que posen en dubte els valors dominants de l'època, focalitzats en l'ètica del treball, la família i el consum. Són els anys de les grans vagues a la Fiat, Michelin, Lancia a Itàlia; així com també a la Seat i altres empreses a l'Estat espanyol. En el cas espanyol, a més, en aquest període encara es pateix la dictadura franquista, fet que distorsiona la naturalesa mateixa del conflicte. Per un costat la protesta social es pot expressar menys lliurement que en el cas italià, ja que el règim autoritari s'apressura a reprimir durament qualsevol mostra de descontentament social. Però per l'altre costat, es constaten més elements que es consoliden com a font del descontentament social: la manca de llibertat civils, polítiques i socials i l'aspiració d'aconseguir la democràcia. En un altre nivell, a l'Estat espanyol cal destacar que també trobem una conflictivitat que té origen en la qüestió nacional. Les aspiracions identitàries de, com a mínim, tres territoris de l'Estat espanyol – Països Catalans, Galícia i País Basc- suposen una element afegit al conflicte ja existent en aquest període. La conflictivitat per motius territorials en els anys seixanta i setanta a Itàlia no té una rellevància significativa, tot i que si que ha estat patent en altres èpoques (veure el conflicte sard o del tirol).

Així doncs, cal dir que la conflictivitat que es desenvolupa a l'Estat italià és fruit principalment de la crisi del model fordista-keynessià que es construeix als estats de l'Europa occidental amb posterioritat a la II Guerra Mundial. En el cas espanyol, cal sumar-hi dos elements més que són font de conflictivitat: la lluita per la democràcia i les reivindicacions nacionals de diferents territoris de l'Estat. Així doncs, podem afirmar que a Itàlia es desenvolupa amb una gran extensió temporal, geogràfica i social la protesta i demandes socials que s'experimenta en molts escenaris de l'Europa Occidental: el que a molts països roman com una revolta passatgera a finals dels anys seixanta, a Itàlia aquest conflicte s'allarga durant tots els anys setanta, apareixent a les fases finals del cicle fenòmens de violència armada. A

L'Estat espanyol la situació és encara més complexa, tot i que es pot constatar com la conflictivitat social augmenta també fins a finals dels anys setanta. La violència armada també té el seu paper en la onada conflictual, en aquesta cas fruit tant de la conflictivitat nacional com d'extrema esquerra. Si bé la conflictivitat del tipus que es consolida a Itàlia és també important als anys setanta a l'Estat espanyol, el conflicte nacional en relació amb el País Basc adquireix una dinàmica pròpia que perdurará fins a l'actualitat. En relació amb les violències armades que es desenvolupen durant aquesta etapa de conflicte, cal advertir que en ambdós contextos es desenvolupa una violència armada d'extrema dreta, tot i que preferim analitzar-la sota el prisma de la repressió al moviment que com una expressió directa de la protesta social.

Per últim, també cal destacar la **consolidació d'una cultura de l'emergència** en ambdós territoris, encara que no superposada en el temps, amb l'objectiu de fer front a violències de base diferent. En aquest sentit, quan es comença a legislar el marc antiterrorista espanyol els legisladors tenen ja models a tenir en compte -sobretot l'italià i l'alemany- caracteritzats per la presència de diferents elements. Seguint el treball de BRANDARIZ (2007), en el *pla legislatiu* es constata l'existència de lleis antiterroristes que preveuen increments de les penes per damunt dels criteris de proporcionalitat, tipologies delictives dubtosament respectuoses del principi d'intervenció penal mínima – com poden ser determinades incriminacions de l'apologia-, delictes de caràcter associatiu –pertinença a banda armada, associació il·lícita-, o il·lícits construïts bàsicament en funció d'increments i valoratius elements subjectivitat, que remeten a la personalitat de l'imputat, resultant pròxims a les tècniques de l'anomenat dret penal d'autor. En *matèria procedimental* es permeten períodes d'incomunicació dels detinguts, es restringeix el dret de defensa, s'amplia la possibilitat d'imposar presó preventiva, i es legalitza la pràctica dels "arrepentiments" tot premiant-se la delació interessada. En *matèria orgànica*, es creen cossos policials d'elit, paramilitaritzats, de lluita contra el terrorisme, que gaudeixen d'un ampli marge d'impunitat, mentre que a la vesant jurisdiccional sorgeixen tribunals especials per l'enjudiciament d'aquests crims. I per últim, en la *realitat penitenciària*, aquesta excepcionalitat penetra de forma especialment intensa: presons especials o de màxima seguretat, la conformació de règims penitenciaris tendents a la despersonalització (aïllament, vigilància continuada, trasllats...), la

reducció de les mesures de readaptació a la societat (permisos sortida, llibertats condicionals, reclusió en instal·lacions pròximes a l'entorn familiar...) amb la conseqüència de l'efectiu abandó de les finalitat resocialitzadores en l'execució penal.

2. ELEMENTS QUE INTRODUEIXEN MODIFICACIONS EN ELS CASOS:

EL MODE DE MOBILITZACIÓ.

Com hem apuntat en l'anterior capítol el mode de mobilització és la qüestió que introdueix especificitats substantives en el model de cultura d'emergència que es desenvolupa en cada context geogràfic. Analitzar el mode de mobilització que es construeix en cada territori per tenir-lo controlat és l'objectiu d'aquest apartat. Diferents són els factors que expliquen el mode de mobilització que es desenvolupa en cada context, tenint en compte el marc descrit anteriorment en que les similituds de l'Estat espanyol i l'italià permeten dur a terme una comparació de casos similars.

2.1. Factors històrics

En aquest apartat es fa referència a dinàmiques internes que configuren un marc estatal concret i que, per tant, afectaran al mode de mobilització.

2.1.1. La construcció de l'Estat-nació

El procés de construcció de l'Estat-nació difereix en ambdós casos. A Itàlia la unificació, és a dir, la construcció de l'Estat-nació no es produeix fins ben entrat el segle XIX, a partir d'una progressiva incorporació dels diferents regnes en que estava dividida la península - la majoria dels quals vinculats directa o indirectament a les dinasties europees dels Hasburg o els Borbons. La unificació d'Itàlia es duu a terme en un context cultural marcat pel romanticisme, conegut com Il Risorgimento, on afloren les idees burgeses de renaixença nacional, i serà dut a terme sota l'hegemonia de la Casa Reial de Savoia. Es tracta d'un clar procés de "state building" (BREUILLY, 1990). Per contra, la construcció de l'Estat-nació Espanya cal situar-la

un segle abans. Aquesta es crea mitjançant un procés de paulatina hegemonia de la corona Castella sobre els altres regnes peninsulars (Granada, Aragó, Navarra) arribant a un procés de domini del conjunt del territori peninsular a mitjans del s. XVI amb el regnat de Felip II quan s'incorpora Portugal fins que s'independitza el 1640. Tanmateix, la resta del territori peninsular, després de la Guerra dels Segadors (1640-1652) i la victòria borbònica a la Guerra de Successió (1700-1715) es sotmès a una forta pressió homogeneïtzadora (supremacia del castellà en l'administració pública, supressió del Dret Penal Català, prohibició de l'ensenyament en llengües diferents a la castellana,...) Es tracta d'un clar procés de "nation building".

En resum: La conflictivitat de base nacional és un fet que es troba present en el cas espanyol, essent molt reduït en el cas italià – relegada al silenci (la qüestió sarda) o solucionada amb un reconeixement bàsicament lingüístic (al Tirol, concretament a la província de Bolzano i Trento).

2.1.2. La fi del règim autoritari

Mussolini deixa de ser cap de l'Estat italià l'any 1943, quan és destituït pel rei Vittorio Emmanuele III. Els partits polítics que conformen la Resistència prenen el poder d'Itàlia l'any 1945 i Mussolini és assassinat junt amb la seva companya. El dia 2 de juny de 1946 es duen a terme les primeres eleccions, en les que s'escull per referèndum el règim polític que s'ha d'aportar –monarquia o república-; així com també l'assemblea constituent. La força majoritària que en resulta en aquestes eleccions és la Democràcia Cristiana (35,2%) seguida del Partit Socialista Italià (20,7%) i del Partit Comunista Italià (18,9%). En aquest context, doncs, s'opta per crear un govern d'unitat nacional format per catòlics, socialistes, comunistes i republicans. Els treballs de l'assemblea constituent estigueren regits per l'esperit de col·laboració existent en la lluita antifeixista. Aquesta unitat, però, es trenca durant la primavera de 1947 quan socialistes i comunistes són expulsats del govern com a conseqüència de l'aplicació de la "conventio ad excludendum". El bloc occidental sorgit de la conferència de Ialta (1945) no podia admetre que un país situat a la seva àrea d'influència pogués arribar a ser dirigit per un partit socialista o comunista. Tot i

això, el procés constitucional avança i culmina l'1 de gener de 1948, moment en que entra en vigor la llei fonamental.

Així doncs, Itàlia trenca amb el seu passat feixista l'any 1943 i recupera la normalitat democràtica amb l'entrada en vigor de la Constitució l'any 1948. A partir d'aquesta data, les dinàmiques que es desenvolupen al país ho fan en el marc d'un estat liberal democràtic, amb un important paper dels dos partits majoritaris: la Democràcia Cristiana i el Partit Comunista Italià. Així doncs, la construcció de l'Estat del benestar, l'important desenvolupament econòmic que viu Itàlia –anomenat “miracolo economico”, de 1951 a 1963-, així com també la fase conflictual que s'obre a mitjans dels anys seixanta, es desenvolupen en un context de normalitat democràtica liberal, com en la majoria de països de l'Europa Occidental. La conflictivitat que es produeix durant els anys seixanta i setanta, doncs, té una doble motivació. Per un costat cal fer referència a aquelles reivindicacions obreres en vistes a aconseguir un millor desenvolupament de l'Estat del benestar, i en definitiva, una major distribució dels recursos materials. Per l'altre costat aquella impulsada per estudiants, joves, dones i altres subjectes que posen en dubte el model social i cultural fordista-keynessià basat en el treball, la família i el consum.

Aquest fet és important ja que mentre tot això succeeix l'Estat espanyol encara es troba en plena era franquista. Els primers anys de dictadura es caracteritzen per un cert aïllament internacional, accentuat per l'estratègia d'aposta per l'autarquia del règim de Franco. Tot i això, cal apuntar que a finals dels anys cinquanta, i amb l'arribada al poder dels tecnòcrates de l'Opus dei, es comença a trencar l'aïllament internacional que havia suposat el període de l'“España azul” (1939-45) i el període del “nacionalcatolicisme” (1945-1957). El règim dictatorial de Franco no posa en dubte la divisió en blocs que s'havia dut a terme a l'alta, i en aquest sentit, no suposa una aposta per l'aïllament per part dels països de l'Europa occidental democràtica ni dels EUA, ans el contrari: el Pla Marshall és una destacada aposta per afiançar les relacions amb el bloc occidental. D'aquesta manera, s'inicia l'etapa del l'“España del desarrollismo” té com a data simbòlica d'inici l'any 1959, amb el Pla d'Estabilització caracteritzat per una aposta per la liberalització de l'economia. Així doncs, el desenvolupament del model fordista-keynessià té lloc a l'Estat espanyol, tot i que no exempta de les disfuncions que provoca el règim dictatorial. Cal dir, però, que en

aquesta etapa encara no es pot parlar de desenvolupament de l'Estat del benestar, que no pot començar a fer-se efectiu fins a l'arribada de la transició.

Aquestes divergències respecte a la resta de països d'Europa també es constaten en els processos de mobilització social. El conflicte no es pot desenvolupar amb la normalitat democràtica d'altres contextos a l'Estat espanyol ja que tota mostra de descontentament ciutadà és durament reprimida pel règim. Aquest mateix fet, però, junt amb altres factors, afegeix una complexitat a la conflictivitat social que es desenvolupa a l'Estat. En un primer moment, doncs, es constata una repressió més gran. En un segon moment, un augment de les qüestions de conflicte: el mateix assoliment d'una democràcia, així com també aquells aspectes relacionats amb les reivindicacions de les nacions històriques sense estat. Ara bé, feta aquesta constatació, l'Espanya franquista podem dir que desenvolupa processos econòmics semblants, i per tant amb repercussions en l'estructura social i cultural com en altres estats europeus (sobretot aquells de l'Europa mediterrània).

Així doncs, la instauració de la dictadura militar, a raó del triomf militar del general Franco l'any 1939, sobreviurà fins l'any 1975, en que mor el general Franco per malaltia. Amb posterioritat a aquest fet, el 22 de novembre és coronat rei Joan Carles de Borbó. Carlos Arias Navarro, president del govern franquista, es manté al càrrec fins l'any 1976 quan és nomenat Adolfo Suárez. En aquest marc, comença el "canvi des de dins del règim", tot i que molt condicionat pels esdeveniments que es produeixen al carrer. Les Corts espanyoles aproven la Llei per la reforma política que és referendada mitjançant un referèndum el mateix any 1976. El 15 de juny de 1977 es duen a terme les primeres legislacions lliures –poc abans s'havia legalitzat el PCE– que guanya Adolfo Suárez (UCD). Les corts constituents elaboren una Constitució, que s'aprova per referèndum el dia 6 de desembre de 1978.

En resum: El desenvolupament del model fordista-keynessià –fordista en l'organització productiva, taylorista en les formes d'organització, keynessiana en la manera d'entendre la intervenció de l'Estat en l'economia– es duu a terme en el marc d'una democràcia liberal capitalista a Itàlia i d'una dictadura capitalista a l'Estat espanyol. Tot i que l'etapa de "desarrollisme", el boom econòmic i la consegüent crisi social del model –amb l'aparició d'importantes protestes socials– es

troba present en els dos casos d'estudi, cal tenir en compte les disfuncions que introdueix un règim autoritari en el desenvolupament d'aquest model, fet que ha de ser analitzat en el cas espanyol. El conflicte social, doncs, no podrà ser desenvolupat amb normalitat democràtica en el cas espanyol. A més, a les reivindicacions obreres i contraculturals s'hi sumen aquelles que tenen a veure amb la qüestió nacional i amb la lluita per la consecució de la democràcia.

2.1.3. Tipus de transició

La República italiana neix del consens que es produeix entre els partits polítics que van formar part de la Resistència. Aquests havien lluitat contra el règim feixista de Mussolini, en el context més general de la coalició aliada durant la II Guerra Mundial. Així doncs, el nou règim polític democràtic italià sorgeix d'una ruptura iniciada amb la destitució de Mussolini l'any 1943 i el seu assassinat l'any 1945 a mans de militants antifeixistes, el triomf dels aliats sobre les potències de l'eix l'any 1945, i els resultats a favor de la república en les elecció de 1946. En aquest sentit, és destacable la ruptura que es produeix entre el règim dictatorial i el règim democràtic. Els actors que duen endavant la consolidació democràtica no són els mateixos que aquells que van conduir el feixisme.

Un fet a destacar és la similitud del sistema de partits que es troba el 1945, d'aquell que existia l'any 1922. De dreta a esquerra es troben els neofeixistes (MSI), els monàrquics (DN), els liberals (PLI), els democristians (DC) els republicans (PSDI), el socialistes (PSI) i comunistes (PCI). Això si, els diferents grups que componen les coalicions de govern que es duen a terme al llarg de la I República italiana són tots, en major o menor intensitat, de la Resistència antifeixista. Es succeeixen diverses fórmules de govern: la Democràcia Cristiana sola o en coalició amb diferents formacions polítiques (liberals, republicans o socialistes).

A diferència d'Itàlia, a l'Estat espanyol el règim democràtic és resultant d'una transició pactada entre les elits de l'antic règim i aquelles de l'oposició antifranquista, tot i que condicionades de manera important per les lluites que es desencadenen des de les bases socials. Tot i això, una imatge simbòlica que descriu aquesta diferència és que mentre Mussolini mort assassinat pels antifeixistes, Franco

troba la fi de la seva vida al llit després d'una llarga malaltia. En aquest marc, doncs, és la Llei per la reforma política aprovada per les Corts franquistes l'any 1976, que a nivell legislatiu possibilita la transició. De la mateixa manera també cal apuntar com l'existència de la monarquia i la impossibilitat d'escollir entre el seu manteniment o no caracteritzen també aquest procés de reforma. Tot i això ha de constatar-se que els pactes que es produeixen entre elits deriven cap a la constitució d'un règim democràtic-liberal gràcies a l'existència d'una forta conflictivitat social i política que demanava una radicalització de la reforma, un pas decisiu cap a la democràcia, així com també reivindicacions en el terreny social i nacional. Aquesta conflictivitat adquireix importància sobretot a partir dels primers anys dels anys setanta, aconseguint cimes molt altes durant el període 1975-78.

Tot i aquest trànsit a un règim democràtic liberal que es produeix a l'Estat espanyol durant la segona meitat dels anys setanta i les modificacions en diversos àmbits de la vida política, social i cultural que això comporta, existeixen espais on aquestes mutacions són més lentes d'arribar i, fins i tot, incompletes. Cal destacar que els àmbits militars i policials romanen gairebé inalterats fins finals dels anys vuitanta (JAIME JIMÉNEZ, 1996 i GUITTET, 2006) mantenint tant el personal, com l'estructura organitzativa i la cultura política-cooperativa dels cossos repressius franquistes; així com en altres àmbits nombrosos alts càrrecs polítics i tècnics durant el franquisme mantenen les seves cotes de poder. Aquest fet tindrà importants repercussions en la construcció de l'emergència antiterrorista, ja que és l'àmbit on es produeix menys canvi a nivell de personal i dinàmiques.

En resum: La transició a la democràcia a l'Estat italià es duu a terme mitjançant una ruptura amb el règim anterior. Els actors que condueixen el procés de consolidació democràtica són aquells que han participat en la Resistència antifeixista. A l'Estat espanyol, per contra, la substitució d'un règim autoritari per un de democràtic es produeix mitjançant un pacte entre les elits franquistes i aquelles de la lluita antifranquista. En aquest sentit, la legislació franquista és la base per fer la transició democràtica. Tot i això cal destacar l'existència de mobilització ciutadana que pressiona per una major radicalitat democràtica, així

com per la concessió d'importants mesures socials i de garantia de les identitats de les nacions sense estat.

2.1.4. Inici onada de conflicte en que apareix la violència armada

Cal considerar també en quin context te inici l'onada conflictual que analitzem en cada cas, onades en les que es desenvolupa el fenomen de la violència armada. Així doncs, en el cas italià la protesta inicia amb certa importància cap a mitjans dels anys seixanta, entrant en crisi el model fordista-keynessià que havia predominat durant més de vint anys. Així doncs, la protesta social es desenvolupa en el marc d'un règim democràtic liberal en que, encara que sigui a mode teòric, el descontentament és possible, i fins i tot dirien alguns teòrics, desitjable per fer avançar la societat. El conflicte que es duu a terme a Itàlia, doncs, és similar a aquell que es desenvolupa en altres estats de l'Europa occidental capitalista, amb la peculiaritat de l'allargament en el temps fins final dels anys setanta en aquest cas.

Front a aquest conflicte l'Estat reacciona mitjançant els mecanismes que té previstos: la maquinària policial, judicial i, fins i tot, penitenciària es posen en marxa. La repressió en aquest període és important quantitativament i qualitativa i, en aquest sentit, són nombroses les violacions dels drets humans que s'hi produeixen. Aquestes violacions al produir-se en un estat democràtic i de dret garantista poden i han de ser denunciades i haurien de ser enteses com una anomalia que cal reparar. A part de l'activació dels mecanismes previstos en aquesta època també es produeix una modificació de les polítiques repressives a aplicar. Es desenvolupen noves mesures, caracteritzades per l'excepcionalitat, que en aquest treball hem anomenat en el seu conjunt com a cultura de l'emergència. Es configura una primera fase de mesures il·legals per posteriorment legislar-se a partir del 1974 normes focalitzades a la repressió policial del conflicte, i en l'última fase aquestes traslladen la centralitat de la repressió a les instàncies judicials.

A diferència del cas italià, cal trobar els orígens de la conflictivitat que perdura avui en dia en relació amb la qüestió basca a final dels anys seixanta, moment en què ETA comença a dur a terme les primeres actuacions armades -encara que el nacionalisme basc troba les arrels al segle XIX. Es tracta, doncs, d'un context

autoritari en el que la resposta armada és vista per determinats militants nacionalistes, d'esquerres i d'oposició al franquisme, com un repertori d'acció que pot debilitar el règim. És important, doncs, considerar les dinàmiques repressives que es desenvolupen en l'últim període franquista ja que seran el preludi de la perpetuació del conflicte basc.

El règim franquista recorre sistemàticament a la repressió de qualsevol mostra de descontentament, essent el propi episodi repressiu font d'exemplaritat per a que no es reproduïxin aquests tipus de comportaments. Així doncs, la censura i els atacs a la llibertat d'expressió, la detenció arbitrària, l'empresonament per motius polítics, els judicis sense garanties, el recurs a la tortura i l'assassinat polític (ja sigui mitjançant la repressió policial o la pena de mort) són pràctiques a les que recorre el règim dictatorial. Cal dir, però, que la naturalesa d'aquests règims comporta intrínscament violència arbitrària i violació sistemàtica dels drets fonamentals, i per tant no es produeix cap contradicció entre pràctiques desenvolupades i règim polític.

Així doncs, aquestes violacions de drets fonamentals no poden ser enteses com a cultura de l'emergència pròpiament dita ja que aquesta tant sols pot ser desenvolupada en règims democràtics liberals. D'aquesta manera, tant sols es pot parlar d'excepcionalitat en un règim democràtic liberal, ja que les mesures que s'adopten entren en contradicció amb la naturalesa mateixa d'aquest. No es pot parlar d'excepcionalitat en un règim dictatorial, ja que el respecte pels drets fonamentals no està garantit. És per això que l'anàlisi de la cultura de l'emergència a l'Estat espanyol comença a partir de la consolidació democràtica, simbòlicament reflexada amb l'aprovació de la Constitució espanyola en referèndum l'any 1978. Tot i això, és important tenir en compte l'etapa prèvia ja que ens pot servir per trobar claus interpretatives tant en relació a les dinàmiques repressives posteriors, així com la no resolució del conflicte polític basc.

Es pot dir que a l'Estat espanyol la conflictivitat que resulta com a producte de la reestructuració productiva, de l'entrada en crisi del model fordista-keynessià – que a Itàlia fou l'eix clau de la mobilització- queda relativament resolta a l'Estat espanyol amb els Pactes de la Moncloa (1977) i sobretot amb el triomf del govern socialista l'any 1982. Les organitzacions sindicals i veïnals perden molta de la seva capacitat conflictual de classe i passen a devenir conductes de canalització social de

les demandes. Tot i que això és cert cal apuntar també alguns períodes conflictius protagonitzats pel moviment obrer com són les vagues generals a partir de la segona meitat dels anys vuitanta o mobilitzacions localment contextualitzades per a fer front als processos de tancament d'empreses. Per contra, però, existeix una qüestió que no queda satisfactòriament tancada durant la transició: la qüestió nacional, i sobretot, l'encaix del País Basc en el si de l'Estat. És significatiu el fet que tant sols un 34,9% de la població basca recolza la Constitució espanyola.

Així doncs, tres elements apareixen com a claus per entendre la perpetuació de la conflictivitat basca, com també per entendre el desenvolupament de la repressió estatal. En un primer moment, cal destacar la relativa legitimitat entre els actors polítics antifrancuistes de la que gaudeix ETA en el procés de transició, al haver-se configurat com un contrapoder durant l'última etapa franquista. En un segon moment, cal destacar l'herència franquista (tant en personal, com en qüestions organitzatives i de cultura política i corporativa) present a les forces de seguretat de l'Estat, així com en el sistema judicial. En un tercer moment, la no resolució de l'encaix del País Basc a l'Estat espanyol durant la transició, fet que ja es percep en la manca d'un representant basc entre els ponents de la Constitució.

En resum: L'origen temporal de l'onada de conflicte en la que es registra un nombre significatiu de casos de violència armada és divers en ambdós casos. Mentre a Itàlia el conflicte s'inicia a mitjans dels anys seixanta en el marc d'una democràcia liberal, a l'Estat espanyol el conflicte més significatiu que ha perdurat fins a l'actualitat amb expressions de violència armada es gesta en un marc dictatorial. Aquest fet, doncs, és significatiu per la perpetuació de la violència armada, almenys per tres motius. Un primer per la legitimitat social que adquireix ETA durant la transició. Un segon per les dinàmiques repressives no democràtiques de les forces de seguretat de l'Estat que es perpetuen més enllà de la mort de Franco. Un tercer per la no resolució de l'encaix basc a l'Estat espanyol.

2.2. Factors geopolítics

En aquest apartat es fa referència a dinàmiques externes que configuren un marc estatal concret i que, per tant, afectaran al mode de mobilització.

2.2.1. La intervenció exterior

Un altre element que es configura com a important en el desenvolupament de la conflictivitat política a Itàlia i a l'Estat espanyol, així com la seva reacció estatal, és la presència o no d'intervenció exterior en la vida política del país. La repartició del món dos blocs que es va dur a terme a Ialta²⁷⁰ (febrer de 1945) i l'inici de la guerra freda van influir en les relacions entre les forces polítiques italianes. D'aquesta manera, durant la primavera de 1947 foren expulsats del govern d'unitat nacional els socialistes i comunistes. Estats Units i els aliats occidentals no podien acceptar que un país situat a la seva àrea d'influència pogués arribar a tenir un govern dirigit per un partit socialista o comunista. Davant del PSI i del PCI les forces de dreta van establir una "conventio ad excludendum" amb l'objectiu d'impedir l'accés al poder de l'esquerra (SILVEIRA, 1998: 38).

La negativa a que el partit socialista pogués assolir el govern d'Itàlia va trobar la seva fi el desembre de 1963 amb les coalicions de "centro sinistra" liderades pel democratacristià Aldo Moro. El partit comunista italià, però, mai va poder arribar a formar part del govern de la I República. Aquest fet, en un país amb un important pes del partit comunista, va provocar tota una sèrie de deformacions, disfuncions i peculiaritats. El sistema polític italià ha estat durant quaranta anys caracteritzat per un bipartidisme imperfecte i pel consociativisme. Parlem de "bipartidisme imperfecte" perquè existeix una presència de dos partits majoritaris a l'escena política però no hi ha possibilitat que es produeixi una alternança entre la majoria i l'oposició. Això provoca un alt grau de fusió entre la Democràcia Cristiana i l'administració (al govern de 1947 a 1992), amb la conseqüent corrupció i perversió

²⁷⁰ En la Conferència de Ialta es reuniren Stalin, Churchill i Roosevelt i pactaren, entre altres coses, el repartiment del món en àrees d'influència. Quan alguns dels acords que es prenen allà es trenquen - l'agrupació de les tres zones occidentals d'Alemanya, la seva integració a l'Europa occidental i el rearmament de la nova Alemanya federal pels EUA - comença l'anomenada "guerra freda".

democràtica. Ens referim a “consociativisme” com aquella forma d’organització que propugna trencar la contraposició tradicional entre la majoria i l’oposició per a què totes les forces polítiques puguin participar de la presa de decisions a diferents nivells. Aquesta estratègia suposa una manera d’equilibrar la presència en el govern i l’administració dels dos partits majoritaris -en diferents nivells de govern²⁷¹-, fet que provoca un augment del poder dels partits en detriment d’altres fórmules organitzatives.

És doncs destacable el fet que el PCI mai ha pogut accedir al govern d’Itàlia i en canvi ha estat un partit que ha tingut una presència important a l’escena política italiana, i no només per la quantitat de vots. La Itàlia de la postguerra es divideix polític-sociològicament en una zona roja i una de blanca, amb una influència directa del PCI en la primera i de la DC en la segona; així com també es destacable la creació de veritables partits de masses, amb les seves infraestructures, els seus intel·lectuals i les seves cultures polítiques. El fet de no que les forces d’esquerra no poguessin accedir al govern va ser significatiu en el desenvolupament teòric i estratègic dels partits. Així doncs, la moderació característica del PCI ha de ser entesa, en part, en aquest marc. Quan cau el règim feixista, el PCI comença a desenvolupar la “via italiana al comunisme”, que fou teoritzada per Togliatti l’any 1956 després de l’arrest de Gramsci. Es compagina un cert grau d’autonomia política i estratègia del PCI respecte a la URSS, amb el manteniment de lligams amb el bloc de l’est²⁷². La via italiana al comunisme intentava conjugar les velles aspiracions comunistes amb la participació política parlamentària, i fins i tot, amb l’aposta per formar part del govern d’Itàlia.

També cal destacar l’aposta pel “compromís històric”. Als anys setanta, i amb Enrico Berlinguer al capdavant del PCI²⁷³, va ser posada en dubte la prohibició tàcita de l’accés al govern d’aquest partit. Així, Berlinguer fa passos per acostar-se als sectors socials tradicionalment hostils al comunisme i, en aquest mateix context, al

²⁷¹ Durant els anys setanta el PCI va governar moltes regions d’Itàlia, i en alguns períodes la majoria d’elles. Entre ells en destaquen els governs de l’Emília-Romagna i la Toscana.

²⁷² Per molts anys ha estat el partit comunista més gran i potent de l’Europa occidental. A Itàlia, a diferència dels altres països occidentals, el partit comunista fou la segona força política, seguida del partit socialista.

²⁷³ Enrico Berlinguer és elegit secretari del PCI en el XII Congrés del PCI celebrat a Bolònia l’any 1969.

1970 fa una crida a empresaris i conservadors per superar aquesta situació, així com també fa pública la proposta del compromís històric. Aquest cercava una col·laboració orgànica entre tots els partits de major representació: la DC, el PCI i el PSI intentant aconseguir el màxim de consens possible al voltant de les institucions democràtiques i a través d'una política reformista. Berlinguer veu en Aldo Moro l'interlocutor més apte per la construcció del projecte de compromís històric. Fins i tot, mentre es produeixen els governs de solidaritat nacional (1976-79) el PCI fa una crida per la creació d'un govern d'emergència que inclogués el Partit Comunista, justificat per la greu crisi econòmica i política que vivia el país. Els fets, però, modifiquen les expectatives. El 16 de març de 1978, Aldo Moro, president de la DC és segrestat per les Brigades Roges quan el nou govern anava a ser votat al Parlament. En aquesta crisi, Berlinguer i el PCI aposten per no negociar amb les Brigades Roges l'alliberació d'alguns presos, tot i que aquest grup proposaven alliberar a Moro. La estratègia inflexible acaba amb la mort de Moro.

Durant els anys setanta, paral·lela a aquesta cursa de fons per l'acceptació del PCI com a partit del govern, es desenvolupa en tot el territori italià una enorme conflictivitat social i política. El partit comunista i les seves estructures sindicals, en gran part degut per les seves apostes estratègiques a la moderació, es troben cada cop més allunyats de la mobilització social. A finals dels anys seixanta es percep una separació entre partit i moviment, però esdevé una ruptura clara l'any 1977, exemplificat a través de la imatge de l'enfrontament entre Luciano Lama, secretari general de la CGIL, i una assemblea estudiantil a Roma. En aquest sentit, durant tot el cicle de mobilització adquireixen molta importància els partits extraparlamentaris i les estructures autònomes de moviment -assemblees estudiantils, comitès de barri, comitès de treballadors, col·lectius de joves-, així com també és la consolidació de l'organització Autonomia Operaia, que supera les fórmules organitzatives de partits i que es troba fora de l'àrea d'influència del comunisme tradicional.

El context internacional de divisió del món en dos blocs fa que l'estratègia de la tensió que es desenvolupa a Itàlia des de l'inici de l'onada conflictual tingui també un caire que va més enllà de les problemàtiques internes. S'entén per estratègia de la tensió el conjunt de *stragi* i atemptats que es produeixen a Itàlia durant l'onada conflictual que estem analitzant, amb una particular intensitat durant el període que

va de 1969 a 1974. Encara que mai hagi estat clarificat mitjançant els processos judicials, les investigacions acadèmiques, polítiques i periodístiques que s'han desenvolupat al voltant de la qüestió apunten que existeixen indicis de relació entre els executors materials dels atemptats (membres de grups extrema dreta) i les estructures dels serveis secrets civils i militars tant italians com d'altres països de l'OTAN. L'objectiu de l'estratègia seria aquell de crear alarma i terror a la població amb la finalitat de justificar la introducció de mesures repressives, fins i tots fent pensar que es tracta d'atemptats duts a terme per l'extrema esquerra. Així doncs, i segons alguns autors (CHRISTIE, 1984; WILLIAN, 1991; GANSER, 2005), aquesta estratègia hauria estat ideada per deslegitimar el PCI que arribà a tenir un 34% de recolzament en les eleccions de 1976. I segons altres aquesta hauria estat recolzada per fomentar la proliferació de mesures d'emergència que acabessin amb la protesta social.

Entrant en l'anàlisi del cas espanyol, la situació respecte a Itàlia és molt diversa. Tot i trobar-nos amb un règim dictatorial en una Europa democràtica aquest no presenta majors problemes de relació amb els altres països. Superada la primera fase d'aïllament, sobretot els anys de l'"España azul" (1939-45) i, en menor mesura, el període del "Nacionalcatolicisme" (1945-1957), a partir de l'arribada dels tecnòcrates de l'Opus dei al poder es produeix una obertura en el terreny econòmic que permet que es dugui a terme una etapa de creixement econòmic, i l'inseriment de l'economia espanyola en el context capitalista de l'Europa occidental. Així docs, l'existència d'un règim dictatorial amb una economia liberal capitalista no posa en dubte la divisió de blocs, i per això la intervenció exterior és mínima. Per contra, i com en vist, la presència d'un partit comunista fort que pogués accedir al govern d'Itàlia si que suposava desequilibris en la divisió de blocs. És en aquest sentit aquí exposat que cal entendre la paradoxa de la no intervenció exterior en el règim franquista.

Pel que fa a les lluites socials, cal dir que aquestes també tenen unes dinàmiques pròpies, fet per altra banda característic de la política de moviment durant el període fordista-keynessià que va des de la fi de la segona guerra mundial fins als cicle de protesta dels anys seixanta i setanta. Fora de l'Estat espanyol es registres mobilitzacions de solidaritat amb les lluites socials que es desenvolupen a l'Espanya franquista, amb mostres de rebuig a les atrocitats del règim. Aquestes,

però, tenen poca influència en el desenvolupament de la política interna a l'Estat espanyol, així com també en la política externa de la resta de països d'Europa i de l'Aliança atlàntica.

És significatiu apuntar també, que si bé el període d'emergència il·legal que es desenvolupa Itàlia –l'estratègia de la tensió- pot tenir una funcionalitat més enllà de l'estatal, relacionada amb l'equilibri entre blocs; aquella desenvolupada a l'Estat espanyol té una funcionalitat merament interna i que cerca la repressió del conflicte nacional basc. Així doncs, els GAL són ideats i dirigits per responsables polítics i policials de l'Estat espanyol, tot i que l'execució directa dels atemptats és relegada a mercenaris francesos, així com també a refugiats polítics d'extrema dreta d'altres estats (encara que la participació d'aquests és més important durant el període que va de 1977 a 1981).

En resum: A Itàlia la divisió entre blocs pactada a Ialta (1945), així com la guerra freda, interfereixen en la vida política interna del país. Cal destacar la “conventio ad excludendum” que deixa fora del govern al PSI i PCI, així com el desenvolupament de l'estratègia de la tensió. Per contra, l'Estat espanyol que es troba sota un règim dictatorial aquest no suposa cap desequilibri internacional, al desenvolupar una economia capitalista compatible amb la de la resta de països del bloc atlàntic.

2.3. Factors ideològics

En aquest apartat es fa referència a característiques pròpies del mode de mobilització que es desenvolupa en cada territori. En el cas d'Itàlia parlem d'una conflictivitat d'abast estatal, en canvi en el cas de l'Estat espanyol discutirem al voltant d'una conflictivitat d'abast més reduït, aquella que es desenvolupa al País Basc.

2.3.1. Ideologia

L'onada conflictual que es desenvolupa a Itàlia durant els anys seixanta i setanta cal contextualitzar-la en un marc més ampli de crisi del model fordista-keynessià –model

que es desenvolupa des de la fi de la segona guerra mundial als estats democràtics de l'Europa occidental. Tot i que aquesta crisi coincideix en un marc més ampli de protesta d'abast mundial, podem parlar d'una especificitat europea de conflicte. Així doncs, a Europa als anys seixanta es comencen a posar en dubte diferents pilars que havien sostingut les societats europees occidentals. Les lluites obreres per un costat reivindiquen millores en el camp dels valors materials, i les lluites estudiantils i contraculturals per un altre, introdueixen nous valors immaterials a defendre. En el cas italià, l'onada conflictual dura més d'una dècada, i en ella s'hi desenvolupen en amplitud i profunditat tota una sèrie de demandes que en altres contextos geogràfics queden tant sols apuntades.

Cal dir, però, que tot i la força que té el PCI i els sindicats comunistes (la CGIL el principal) durant el període conflictual que abasta els anys seixanta i setanta, el moviment es separant progressivament tant de les estructures organitzatives com de la cultura política comunista clàssica. Per entendre aquest fet, és important destacar el desenvolupament propi que es produeix al PCI motivat per la impossibilitat d'accés al govern del partit comunista per motius d'equilibri internacional, així com també per l'aposta de Togliatti - secretari general del PCI de 1927 a 1964- des de la recuperació democràtica. Ambdós elements fan que el PCI apareixi com un partit moderat, més preocupat d'accedir al govern que de crear o recolzar la conflictivitat social. Aquest fet es va fent palès, esdevenint molt important als finals dels anys setanta amb l'aposta de Berlinguer pel compromès històric i per la voluntat de formació d'un govern d'emergència.

Malgrat aquest allunyament del PCI, la ideologia comunista es troba molt present en els moviments socials italians. Una ideologia comunista, però, que experimenta elaboracions heterodoxes paral·leles al partit, elaboracions que són font d'inspiració en les mobilitzacions a finals dels anys seixanta i setanta. Aquestes es plasmen ja el 1973 amb una fórmula organitzativa que intenta superar les estructures clàssiques comunistes: l'Autonomia Operaia. Així doncs, i fent un breu repàs històric per aquest desenvolupament heterodoxa del pensament d'esquerra en destaca la creació dels *Quaderni Rossi* que es publiquen entre 1961 a 1966, amb l'impuls de Raniero Panzieri i la participació de Mario Tronti, Alberto Asor Rosa, Massimo Cacciari (que surten del grup l'any 1963 per crear *Classe Operaia*) així com també

Toni Negri o Gaspare De Caro. Aquest grup eminentment de reflexió teòrica introdueix el mètode investigatiu de la “conricerca” entre obrers i intel·lectuals. A nivell de continguts les principals intervencions foren aquelles relatives a la lluita de classe a la fàbrica i a l’organització capitalista del treball, temes clàssics de l’esquerra però desenvolupats des d’una òptica més moderna, diversa i alternativa respecte a aquella tradicional del sindicat.

En el terreny de la pràctica política, el desenvolupament autònom de les lluites socials respecte el PCI comença a experimentar-me a principis dels anys seixanta, encara que sigui de forma intuïtiva. En destaquen dos episodis. Un primer, les lluites obreres contra els feixistes que es desencadenen el juliol de 1960 a Gènova en resposta a la convocatòria del Congrés del MSI a la ciutat. Aquestes protestes es desenvolupen de manera espontània i sense recórrer a les estructures tradicionals de l’esquerra. Un segon episodi és aquell que fa referència als fets de Piazza Statuto l’any 1962 a Torí en què una vaga contractual es trasllada a la ciutat amb importants enfrontaments, unint a joves treballadors i antics quadres comunistes. En l’àmbit estudiantil, les primeres experiències a destacar són el 1963, quan s’ocupen la majoria de facultats d’arquitectura del país. Posteriorment la conflictivitat es trasllada a Trento, i el bienni 1967-68 esdevé explosiu: de les reivindicacions merament universitàries a plantejament més generals. També cal destacar l’esclat del *Autunno caldo* de 1969, una important conflictivitat obrera que innova teòricament i organitzativa. Des del terreny d’elaboració teòrico-política d’aquests filons heterodoxes, amb posterioritat a les experiències dels *Quaderni Rossi* i *Classe Operaia* cal trobar el sorgiment de *Potere Operaio* (1967) i *Lotta Continua* (1969). Es tracta de dos partits que es troben en l’origen de l’experiència de l’*Autonomia Operaia* (1973).

Les bases ideològiques de la mobilització al País Basc cal trobar-les en una altra banda. Tot i que els anys seixanta i setanta suposen també una crisi del model fordista-keynessià²⁷⁴ aquest no és l’únic conflicte que fa articular la forta mobilització social que s’hi produeix i que perdura fins a l’actualitat, així com el

²⁷⁴ El model fordista-keynessià es desenvolupa a l’Estat espanyol amb peculiaritats, ja que el franquisme introdueix disfuncions en aquest model.

desenvolupament de la lluita armada²⁷⁵. Cal dir, doncs, que mentre les conflictivitats obreres i les que aspiraven a un canvi democràtics són resoltes durant el procés de transició, i sobretot amb l'accés del PSOE al govern de l'Estat espanyol l'any 1982, la qüestió territorial no troba una bona resolució, sobretot pel cas del País Basc. De manera simplificada, si el socialisme és la ideologia que vehicula les mobilitzacions italianes, les reivindicacions basques són vehiculades a través del nacionalisme. Tot i que això, cal advertir que en el discurs basc es troba present l'aspiració al socialisme, com a integrant de l'estratègia política de l'alliberament nacional.

És interessant en aquest sentit fer un breu repàs per l'evolució ideològica de l'esquerra abertzale. L'any 1952 en el si de les joventuts del Partit Nacionalista Basc sorgeix un grup que edita la revista Ekin. En el marc d'aquesta experiència es desenvolupen crítiques a la centralitat que pren el catolicisme en la ideologia del partit, així com també la inacció en relació amb les lluites obreres basques. Els col·lectius que s'agrupen al voltant d'aquest butlletí (a Guipuzkoa i Biscaia) funden l'any 1959 ETA. Els esquemes ideològics d'aquests joves no sorgeixen de la lectura d'Arana sinó dels discursos dels moviments d'alliberació nacional que aquests adquireixen en les seves estades a França i Bèlgica on molts d'ells segueixen els seus estudis universitaris. ETA es declara nacionalista i revolucionària, tot inspirant-se en el marxisme-leninisme i trencant amb la ideologia democristiana. És doncs al voltant d'aquest filó ideològic que es desenvolupa la conflictivitat que encara avui perdura al país basc.

En resum: A Itàlia la conflictivitat que es desenvolupa en els anys seixanta i setanta cal ser explicada com a crisi del model fondista-keynessià. Les protestes socials comparteixen una ideologia socialista heterodoxa. Al País Basc, el marc ideològic que vehicula la mobilització social és el nacionalisme d'esquerres, desenvolupat en el marc de les teories de l'alliberament nacional.

²⁷⁵ Les experiències de lluita armada de l'extrema esquerra a l'Estat espanyol tenen un abast reduït. Tot i això cal apuntar que, encara que quantitativament menors, aquestes experiències presenten moltes similituds amb les que es desenvolupen a Itàlia.

2.3.2. Subjectivitat

Així doncs, en el cas italià la subjectivitat que esdevé base del conflicte és el proletariat. La ideologia socialista que emmarca aquest tipus de lluites, estableix com a subjecte del conflicte la classe obrera. En aquesta afirmació, però, cal tenir en compte dos tipus de figures antagonistes proletàries que segons els teòrics de l'època es desenvolupen en aquest període, totes elles fruit de l'esgotament del model fordista-keynessià. Una primera és l'anomenat *operaio massa* (NEGRI, 1981), que seria l'obrer poc o gens qualificat que treballa a les cadenes de muntatge de les fàbriques del nord, migrant meridional, sense tradició sindical però amb ganes de protestar per les seves condicions de vida i treball. Aquest és el protagonista destacat de les lluites que ocupen el primer període de l'onada conflictual, aquella que es desenvolupa fins a 1974. Aquestes lluites es troben espacialment radicades en la fàbrica, així com també en el barri (lloc on viu aquest obrer) o a l'escola (on estudien els fills dels obrers). Aquesta figura desenvolupa un repertori d'acció propi, caracteritzat per la importància del "scioperi selvaggi" o vagues polítiques, així com també per la gran presència de manifestacions, algunes d'elles que acaben en disturbis. És en aquest marc que també es comencen a desenvolupar les "autoreduccions", es fixen col·lectivament els preus dels serveis de primera necessitat com són la llum, l'aigua o el telèfon, i es produeixen les primeres ocupacions de vivendes. Es tracta, doncs, d'apujar indirectament el salari que reben els treballadors.

Una segona figura que es desenvolupa en el segon període de l'onada conflictual és l'*operaio sociale*, entesa aquesta com "nou subjecte revolucionari, procedent de la crisi i reestructuració capitalista, víctima de l'atur, del treball negre, de l'explotació generalitzada" (NEGRI, 1981:14). Es tracta de noves figures movimentístiques que, a part de prendre part en les lluites obreres tradicionals, exploren el terreny de les noves necessitats i valors postmaterials. Aquest subjecte cal ser entès en el marc més ampli de la fàbrica social. L'espai productiu, i per tant de conflicte, ja no roman tancat a les parets de la fàbrica sinó que es produeix en el conjunt de la societat. Així doncs aquesta conflictivitat es desenvolupa bàsicament a

partir de l'any 1974, al voltant de grups de joves, assemblees feministes, comitès antirrepressius, de contrainformació...

En el cas basc la subjectivitat que esdevé font de conflicte és la nació. Sabino Arana funda a finals del segle XIX el Partit Nacionalista Basc (Eusko Alderdi Jeltzalea-Partido Nacionalista Vasco, EAJ-PNV) i podem dir que és l'inici del moviment nacionalista basc. El primer nacionalisme que es desenvolupa és conservador, i es construeix sobre la idea de cultura, història i raça, així com també pren molta importància el catolicisme. Des de seva la fundació, el PNB va desenvolupar un paper important al País Basc, una nació capdavantera (junt amb Catalunya) de la industrialització a la península ibèrica, amb un nivell de desenvolupament comparable amb les economies més riques d'Europa. De la mateixa manera, el PNB té un paper important en la guerra civil en la lluita contra Franco, i s'ha d'organitzar posteriorment a l'exili. La composició social del partit era bàsicament burgesa.

La construcció d'una reivindicació nacional d'esquerres hagué d'esperar a mitjans dels anys cinquanta, consolidant-se amb el naixement d'ETA. La idea de nació com a subjecte font de conflicte es manté, tot i que aquesta ja no es reificada com si que ho feia el nacionalisme conservador. Partint de les teories de l'alliberament nacional, el nacionalisme d'esquerres reivindica el dret d'autodeterminació dels pobles i l'autonomia individual i col·lectiva com a valors a defensar. Tot i que la Constitució espanyola no va ser recolzada per cap corrent del nacionalisme basc, la primera corrent passa a normalitzar la seva actuació política en el marc del règim democràtic sobretot amb l'aprovació de l'Estatut de Gernika, mentre que la segona considera que el conflicte encara no ha estat resolt. En el marc de l'esquerra abertzale o nacionalistes d'esquerres es desenvolupa una component que aposta pel manteniment de la lluita armada més enllà de la transició. Després de diferents escissions i trencament, ETA militar, i després ETA, continua la seva activitat armada.

En resum: El subjecte de conflicte a Itàlia és el proletariat, produint-se però una translació de la figura antagonista: el passatge de l'obrer massa a l'obrer social. Al País Basc el subjecte central de conflicte és la nació. El nacionalisme conservador

nascut al segle nou sofreix una escissió als anys cinquanta d'on neix el nacionalisme d'esquerres. Ambdós corrents, però, tenen com a subjecte antagonista la nació.

2.3.3. conflicte etno-cultural

Derivat del procés de construcció nacional, les aspiracions descentralitzadores a l'estat italià són aquelles que tenen a veure amb el regionalisme. No existeix una conflictivitat nacional, sinó que les reivindicacions per un traspàs de competències es desenvolupen en el marc de l'apel·lació a l'eficàcia i l'eficiència de la implementació de polítiques públiques des de la proximitat. Cal destacar també el fet que algunes regions italianes han estat el camp d'experimentació en la gestió pública del PCI, ja que aquest tenia bloquejat l'accés al govern de l'Estat. En aquest sentit, cal entendre que la reivindicació regionalista més en el marc d'una divisió de poder partidista que per l'apel·lació a una identitat nacional pròpia.

Les reivindicacions regionalistes a l'Estat espanyol no tenen èxit a les nacionalitats històriques, és a dir, a Catalunya, País Basc i Galícia²⁷⁶. La justificació del traspàs de competències per aconseguir una major autonomia, o fins i tot la independència, es fa en base a l'existència d'una identitat nacional diferenciada a la resta de l'Estat espanyol. Es per aquest motiu que per intentar resoldre la conflictivitat nacional a l'Estat espanyol es preveu un doble mecanisme de desenvolupament de les autonomies, previst a les disposicions transitòries de la mateixa Constitució²⁷⁷.

²⁷⁶ A la Constitució espanyola es reconeix la diferència entre nacionalitats i regions. Així, a l'article 3 afirma que "La Constitució es fonamenta en la indissoluble unitat de la Nació espanyola, pàtria comuna i indivisible de tots els espanyols, i reconeix i garanteix el dret a l'autonomia de les nacionalitats i de les regions que la integren i la solidaritat entre totes elles".

²⁷⁷ La primera disposició transitòria diu que "En els territoris dotats d'un règim provisional d'autonomia, els seus òrgans col·legiats superiors, per mitjà d'un acord adoptat per la majoria absoluta dels seus membres, podran substituir la iniciativa que l'apartat 2 de l'article 143 atribueix a les Diputacions Provincials o als òrgans interinsulars corresponents". En la segona s'afirma: "Els territoris que en el passat haguessin plebiscitat afirmativament projectes d'Estatut d'Autonomia i en el moment de promulgar aquesta Constitució comptin amb règims provisionals d'autonomia, podran procedir immediatament en la forma prevista per l'apartat 2 de l'article 148, sempre que ho acordin així, per majoria absoluta, els òrgans pre-autonòmics col·legiats superiors, els quals hauran de comunicar-ho al Govern. El projecte d'Estatut serà elaborat d'acord amb allò que estableix l'article 151, número 2, a convocatòria de l'òrgan col·legiat pre-autonòmic".

En resum: Mentre a Itàlia, els traspassos de competències es fan apel·lant a l'eficàcia i l'eficiència de la implementació de polítiques públiques des de la proximitat; a l'Estat espanyol en les nacionalitats històriques aquestes cerquen una major autonomia o fins i tot independència justificada per l'existència d'una identitat nacional pròpia.

2.4. Espacialitat del conflicte

És important localitzar espacialment la conflictivitat que es desenvolupa en ambdós casos, ja que aquesta serà important per comprendre el desenvolupament de la cultura de l'emergència, és a dir, les especificitat que inclouen en el mode d'emergència.

2.4.1. L'espai en conflicte

A Itàlia la conflictivitat social es desenvolupa a la fàbrica, el barri o l'escola durant el primer període de l'onada de protesta, per ampliar-se a altres contextos durant la segona meitat dels anys setanta. Cal dir que es tracta de conflictes localitzats en petits espais, ja que l'agregació principal que es produeix és per afinitat ideològica. En el cas basc la realitat és una altra. La base espacial del conflicte és tot el territori, tot el país, esdevenint així el mateix territori element central de generació del conflicte. En aquest sentit, l'agregació va més enllà de la merament ideològica, intervenint altres factors com el sentiment de pertinença a un lloc o llaços familiars i d'amistat.

En resum: A Itàlia es desenvolupa una conflictivitat que té una base espacial localitzada en petits espais com la fàbrica, l'escola o el barri. El conflicte que es desenvolupa al País Basc té una base espacial més àmplia que s'identifica amb tot el territori nacional. La problematització de l'espai es diferent: en el primer cas s'entén l'espai com des d'una perspectiva material, en el segon des d'una perspectiva ideal.

3. LES DINÀMIQUES INTERNES DEL PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ DE L'EMERGÈNCIA.

El cas italià i espanyol que estem analitzant en aquest treball tenen en comú molts elements que fan que siguin comparables mitjançant un model de casos similars. Algunes de les similituds, que hem exposat anteriorment, són el fet que es tracta d'estats democràtics liberals, situats a l'Europa mediterrània, amb una tradició catòlica important, així com també un passat feixista significatiu, en els que han existit importants conflictes socials durant els anys seixanta i setanta (en el cas base fins a l'actualitat) en el que algunes components desenvolupen la lluita armada, i són territoris en els que es consolida una cultura de l'emergència.

Però no tot són semblances. També trobem factors que introdueixen especificitats en el desenvolupament del model d'emergència i que podrien resumir-se en la configuració d'un mode de mobilització concret per cada territori. Així doncs, per analitzar aquest mode de mobilització primer hem tingut en compte aquelles dinàmiques internes que configuren un marc estatal concret i que afecten la configuració de la mobilització –els factors històrics com són la construcció de l'estat-nació, la fi del règim autoritari, el tipus de transició i el moment d'inici de l'onada de mobilització- en segon lloc les dinàmiques externes que configuren el marc estatal -els factors geopolítics com són el grau d'intervenció exterior-, en tercer lloc aquelles característiques pròpies del mode de mobilització –els factors ideològics com la ideologia, la subjectivitat o les característiques del conflicte etno-cultural- i finalment l'especialitat del conflicte.

Exposats els elements que comparteixen ambdós casos, així com també explicitada la variables de control –el mode de mobilització, operacionalitzada com hem exposat en l'anterior apartat- estem en disposició de començar l'anàlisi comparatiu. Caldrà, però, prèviament recuperar la variable independent (el repertori d'acció de l'onada de mobilització) i la variable dependent (la cultura de l'emergència), així com l'operativització que hem dut a terme amb cada una d'elles per a poder avançar amb el treball. Així doncs, la variable independent –el repertori d'acció de l'onada de mobilització- s'operacionalitza en acció col·lectiva convencional (utilitzant com indicadors les manifestacions i vagues), acció

col·lectiva disruptiva no violentes (prenent com indicador les vagues polítiques, l'acció col·lectiva violenta (disturbis, sabotatges, atac a persones, violència armada) i l'accés instrumental a les institucions (resultats electorals). La majoria dels indicadors que s'han utilitzat són quantitius. La variable dependent –la cultura de l'emergència- es desglossa en sistema penal estàtic (dret penal processal i substantiu, dret de policia, dret judicial, dret penitenciari), sistema penal dinàmic (aparell policial, jurisdicció i presó) i polítiques públiques (acords entre actors).

Hem dividit el treball comparatiu en dues parts. En una primera es constata l'existència de tres fases diferenciades del procés de construcció de la cultura de l'emergència. Així, el mode d'emergència es reproduïx en els dos casos analitzats, tot i que l'Estat respon a un mode de mobilització divers. És per això que podem afirmar que existeix un mode d'emergència concret que s'inicia als anys setanta a diferents països de l'Europa occidental com a resposta a diferents conflictivitats socials. En la segona part s'analitzen les conseqüències que la introducció de l'emergència, i com aquestes poden materialitzar-se en els diversos conflicte. Aquí doncs es constata una diversitat en els dos casos. Mentre que a Itàlia podem veure en l'emergència un catalitzador del sorgiment de la violència armada, a l'Estat espanyol aquesta fa perllongar la lluita armada, ja existent prèviament.

Així doncs, al llarg d'aquesta comparació es verifiquen les hipòtesis avançades en la part metodològica inicial del treball. Una primera hipòtesi afirma l'existència d'un mode d'emergència que té el seu desenvolupament en alguns països de l'Europa occidental a partir dels anys setanta, com a resposta a conflictes d'origen intern. Una segona diu que les especificats que s'introdueixen en els dos models d'emergència depenen del mode de mobilització (variable de control), és a dir, dels recursos mobilitzats en cada onada de mobilització. Parlem d'especificitats perquè no es tracta de canvis en el model d'emergència, sinó de concrecions concretes que es produeixen en cada context. Una tercera afirma que el repertori d'acció de l'onada de mobilització, així com la pròpia dinàmica de l'onada, es veu afectat per la introducció de la cultura de l'emergència de diferent manera segons sigui el mode de mobilització en cada cas. És a dir, la conflictivitat política que es desenvolupa durant l'últim terç del segle XX provoca una resposta semblant per part dels estats. Però

aquesta resposta afecta de manera diferent a la mobilització segons siguin les característiques conflictuals presents en cada cas.

3.1. Les fases de l'emergència

La cultura de l'emergència es desenvolupa de manera similar en els dos casos analitzats. Així doncs podem parlar d'un model d'emergència construït en tres fases diferents: la primera fase de l'emergència il·legal, la segona fase de l'emergència legal amb el protagonisme de l'aparell policial i la tercera fase de l'emergència legal amb el protagonisme de la magistratura. En el cas italià, la primera fase abasta el període que va de 1969-73, la segona de 1974-78 i la tercera de 1979-85. Pel que fa a l'Estat espanyol, la primera fase seria aquella que va de 1978-87, la segona de 1988-95 i la tercera de 1995 fins a l'actualitat. Com en tot procés social, la periodització no es rígida, donant-se dinàmiques característiques d'un període en un altre. El que diferencia cada període no són aquestes dinàmiques concretes, sinó l'actor sobre el que recau el protagonisme de l'impuls de l'emergència, que aquest varia segons el període, com es pot veure en aquest quadre resum:

Taula 17. Actors que impulsen l'emergència

Itàlia			Estat espanyol		
1969-73	1974-78	1979-85	1978-87	1988-95	1996-2007
Il·legal	Polícia Presó	Magistratura	Il·legal	Polícia Presó	Magistratura

Font. Elaboració pròpia

Durant la primera fase de l'emergència en ambdós estats es desenvolupen dinàmiques repressives il·legals. A Itàlia en el marc de l'estratègia de la tensió es duen a terme nombrosos atemptats entre 1969-74 perpetrats per l' extrema dreta però amb una relació més o menys directa amb membres dels serveis secrets civils i militars, italians i internacionals. Cal destacar les importants *stragi di stato* que se'n registren -Piazza Fontana (1969), Tren Sole Gioia Tauro (1970), Piazza Loggia

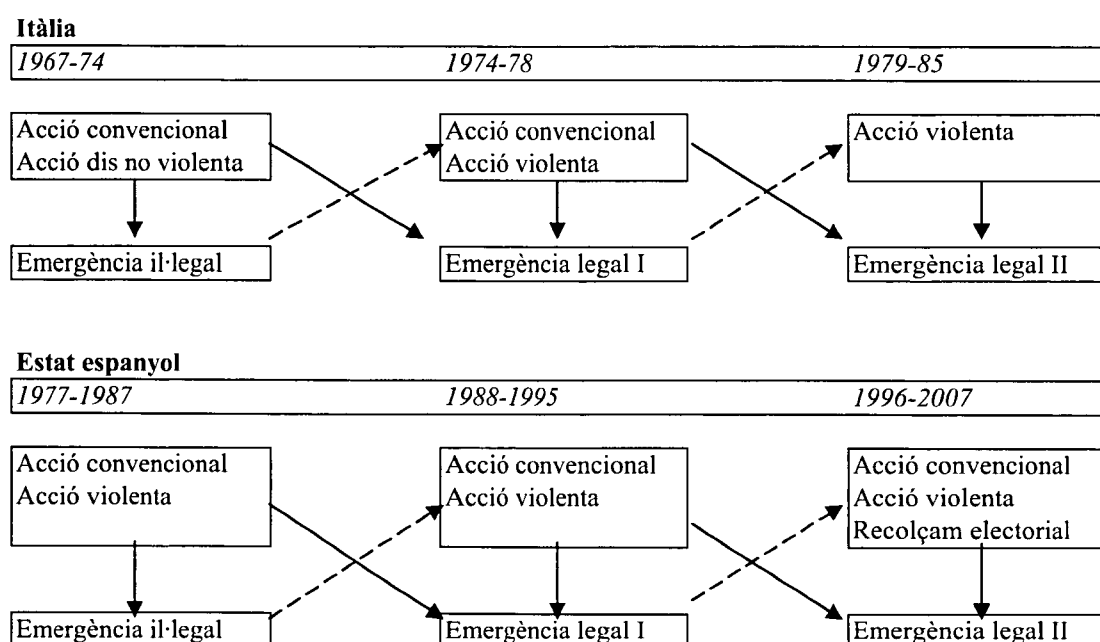
(1974) i Tren Italicus (1974)- a part de les nombroses morts a càrrec de membres d'extrema dreta. L'abast de la intervenció exterior en aquests episodis és abastament discutida, qüestió que excedeix el nostre treball. El que interessa és destacar la funcionalitat de l'estratègia de la tensió en un context de repartiment del món en blocs, en el que les potències atlàntiques no poden permetre que Itàlia arribi a estar governada pels comunistes. A l'Estat espanyol també es registren importants atemptats perpetrats per membres de l'extrema dreta durant el període que va de 1977 a 1987. Es tracta, però, d'unes dinàmiques en certa manera diferents a les italianes. La descomposició del règim franquista facilita el pas de la repressió militar a la repressió clandestina de la dissidència política, i sobretot d'aquella que planteja un desafiament de caràcter nacional. Cap apuntar també que en el cas espanyol es tracta d'una resposta purament interna. Si bé aquestes violències durant el període 1977-81 s'assemblen a aquelles italianes, en el segon període adquireixen unes peculiaritats pròpies. En aquest sentit, és important destacar la intervenció directa de responsables polítics i policials en el període dels GAL (1983-87) en aquests episodis de guerra bruta mitjançant la creació d'una organització mirall a ETA.

Una segona fase de l'emergència és aquella en la que l'aparell policial, i les instàncies penitenciàries en segon terme, prenen el protagonisme en l'activació de l'emergència. En el cas italià, i com a conseqüència de les importants mobilitzacions estudiantils i obreres del període que va de 1967 a 1973, es legislen mesures encaminades cap a aquest objectiu deixant mans lliures als cossos policials en el desenvolupament de la repressió sobretot en referència a l'ordre públic. També s'introdueixen mesures que buiden de contingut la reforma penitenciària de 1975 que introduïa certes innovacions garantistes. En el cas espanyol, en el que ja estava present el fenomen de la violència armada, en aquest període es legislen mesures antiterroristes integrals, normalitzant i unificant la normativa anterior sobre la qüestió, tot conferint amplis poders a l'aparell policial en les investigacions prèvies a l'accés dels detinguts i el cas a la magistratura. També s'introdueixen modificacions en les polítiques penitenciàries, tot establint a partir de 1990 la política de dispersió com a mesura antiterrorista.

Una tercera fase s'identifica amb el traspàs de protagonisme a la magistratura en detriment d'altres instàncies del sistema penal (tot i que no vol dir que la seva

activitat desapareixi), així com també és important assenyalar que l'acció punitiva es dirigeix més a l'entorn polític-social que als membres de les organitzacions armades. En el cas italià ens situem a l'inici del procés 7 aprile contra membres de l'autonomia operaia organitzada, tot consolidant-se així les tesis del jutge combatent; així com la repressió a àmplies capes socials que formaven part de col·lectius i organismes dels moviments socials. A l'Estat espanyol s'identifiquen els macroprocessos iniciats amb el procés 18/98 contra membres de l'esquerra abertzale, la il·legalització de partits polítics, així com també la reinterpretació restrictiva dels còmputos de penes en presos que han complert condemnes de llarga duració i l'establiment de la cadena perpètua encoberta -casos Parot i De Juana.

Figura 53. Interrelació entre fases de mobilització i construcció de l'emergència

Font: Elaboració pròpia

D'aquesta manera s'observa que el desenvolupament de l'emergència es produeix com a reacció a un repertori d'acció desenvolupat en una onada conflictual. Cal, però, veure el desenvolupament de la cultura de l'emergència com a procés, des d'un punt de vista dinàmic, des d'una visió que entén la interrelació conflicte-Estat com quelcom canviant. Així doncs, la fase mobilitzadora de 1967-73 que es desenvolupa

a Itàlia -caracteritzada per una presència destacada de l'acció col·lectiva convencional, així com l'acció col·lectiva disruptiva no violenta- genera una doble dinàmica repressiva: la construcció de l'emergència il·legal en el mateix període i posa les bases per l'activació de la primera etapa de l'emergència legal. L'emergència il·legal, a la vegada, provoca en el si dels moviments socials la radicalització del repertori d'acció. El cost de l'acció convencional i la disruptiva no violenta és elevat en un context on la repressió policial i l'extrema dreta adquireixen una importància considerable. Els organismes de moviment, doncs, duran a terme accions cada vegada més contundents i violentes, i que fins i tot que suposin la implicació de menys persones.

El repertori d'acció que es desenvolupa en el període que va de 1974 a 1978 referma les modificacions punitives introduïdes. La importància que comença a adquirir l'acció col·lectiva violenta –sobretot a partir de 1976 en forma de sabotatges i violència armada- no fa sinó fer créixer la repressió. Ja a 1974 s'aproven les primeres modificacions legislatives excepcionalistes, dotant d'amplis poders a l'aparell policial, tot legalitzant pràctiques que ja es desenvolupaven des de la il·legalitat o alegalitat o instituïnt-ne de noves. També es legislen mesures amb l'objectiu de buidar de contingut la reforma penitenciària de 1975. En aquest context augmenta el nombre de morts per violències policials, així com també el nombre de detinguts i presos.

En aquest cercle viciós de l'acció-repressió, un *in creixendo* de violència social i violència estatal va prenen cos. A finals dels anys setanta la conflictivitat ha disminuït a l'espai públic, quedant relegada a l'acció de grups armats. Molts dels militants d'aquestes organitzacions veuen en la repressió sobre el moviment la causa més important del seu pas a la clandestinitat. La utilització d'aquest repertori d'acció per part del moviment provoca l'aparició a partir de 1979 de mesures pròpiament antiterroristes, així com el trànsit del protagonisme de l'impuls de la repressió de l'aparell policial a la magistratura. A partir d'aquest moment, la repressió recau tan en membres de les organitzacions clandestines com en militants de l'esquerra extra parlamentària.

Una dinàmica similar es desenvolupa a l'Estat espanyol, tot i que cal tenir present les diferències que caracteritzen ambdós casos. Així doncs, la conflictivitat de finals dels anys setanta i principis dels anys vuitanta provoca la legislació de les primeres mesures antiterroristes, així com també el desenvolupament d'una repressió il·legal com en el cas italià. Els alts nivells de conflictivitat, materialitzats en un repertori d'acció convencional, així com també un repertori d'acció violent amb la presència de disturbis, sabotatges i violència armada, provoquen el sorgiment de la repressió clandestina durant el període que va de 1977-81 i de la repressió mitjançant organització mirall (GUITTET, 2006) el període de 1983-87. La configuració de l'emergència il·legal es desenvolupa paral·lelament a la legislació de mesures parcials antiterroristes que preparen l'etapa de la primera emergència legal que inicia l'any 1988 amb la legislació de lleis integrals antiterroristes (LO 3/1988 i LO 4/1988).

És evident que el desenvolupament d'aquesta emergència il·legal suposa un element catalitzador per l'activitat armada d'ETA. Així doncs, durant els anys 1978-80, en què la repressió clandestina pren una importància significativa, es produeix un augment molt important en el nombre de víctimes d'ETA. Aquesta no és la única raó i cal situar aquest procés en el marc més ampli de consolidació democràtica mitjançant el procés constitucional. Tot i això cal apuntar que la justificació antirepressiva sempre ha estat molt present en el discurs de l'esquerra abertzale. També és important assenyalar que en el període en el que es desenvolupen els GAL són anys en els que es registra un notable creixement de l'activitat armada d'ETA, registrant-se l'any 1988 un descens considerable d'aquesta activitat –any en que es dona per tancada l'emergència il·legal.

L'activitat d'ETA és contestada per l'Estat amb construcció d'una emergència legal en la que l'aparell policial pren el protagonisme i l'impuls en la "lluita antiterrorista". Es legisla un marc legal de mesures antiterroristes, de manera coherent i integral, agrupant aquelles matèries que ja havien estat legislades amb anterioritat i introduint-ne de noves. Per sobre de totes les mesures en destaca l'excepcionalitat present en la detenció, quan a la persona li són negats drets fonamentals tant substantius com processals previstos en la legislació ordinària. La persona detinguda sota legislació antiterrorista pot romandre cinc dies incomunicada,

sense la possibilitat de comunicar a familiars o amics la seva detenció, ni tenir l'accés a un advocat o metge de confiança. En aquest sentit, esdevé legal l'existència d'un espai que es substraïu de la llei i de l'estat de dret. Durant cinc dies la persona resta allunyada de la societat i de qualsevol mecanisme de garantia, constatant-se en molts dels casos tortures i maltractes. L'any 1989 fracassen les converses d'Alger entre ETA i el govern espanyol. ETA endureix la seva activitat militar, dinàmica generalitzada quan fracasa un procés de pau. El govern espanyol també desenvolupa, entre altres, la política de dispersió de presos polítics bascos.

L'activitat d'ETA es manté constant, tot i que qualitativament l'any 1995 es percep un canvi d'estratègia. Es passa de l'estratègia basada en la concepció de guerra entre exèrcits, per aquella que cerca pressionar els poders polítics. La resposta estatal també pateix modificacions substancials. Com en el cas italià, a partir de 1997 es percep un canvi en l'actor que impulsa l'emergència: de l'aparell policial a la magistratura. En aquest context també es desenvolupa un gir en el subjecte que pateix la repressió: del militant o col·laborador d'ETA a aquell que forma part d'organismes públics de l'esquerra abertzale.

3.1.1. Emergència il·legal

A Itàlia es comencen a registrar importants focus conflictuals a mitjans dels anys seixanta, tot i que anteriorment es poden identificar alguns episodis amb un nivell de conflictivitat considerable²⁷⁸. A mitjans del decenni, doncs, es troben bàsicament de conflictes estudiantils, que esdevenen importants en el bienni 1967-68 (essent la Universitat de Trento un dels principals focus d'agitació), així com conflictes obrers a les fàbriques de les ciutats industrials del nord del país i que tenen com a punt àlgid l'*autunno caldo* de 1969. Com s'observa en la Figura 15, el repertori d'acció utilitzat en el període que dura fins a 1973 es compon bàsicament les vagues polítiques (o "sciperi selvaggi"), així com també les manifestacions i consegüentment els disturbis. En aquest sentit, trobem la presència d'un repertori d'acció col·lectiva

²⁷⁸ A destacar les movilitzacions a Gènova l'any 1960 contra la celebració d'un congrés dels feixistes del MSI, o els fets de Pizza Statuto de Torí l'any 1962 en el marc d'unes lluites obreres. També cal recordar el despuntar conflictiu a les universitats, quan l'any 1963 s'ocupen quasi la totalitat de les facultats d'arquitectura del país.

convencional, d'acció disruptiva no convencional i el grau més baix de l'acció col·lectiva violenta. Aquesta conflictivitat és resposta per l'Estat amb una activació dels mecanismes repressius previstos, tant des del punt de vista policial, judicial com penitenciari. Així, entre octubre de 1966 i juny de 1968, la xifra de 10.000 obrers, estudiants i pagesos són condemnats o esperen condemna (BALESTRINI/MORONI, 1997).

En aquest període no es produeixen modificacions legislatives relacionades amb matèries que tenen a veure amb les polítiques d'ordre públic. Tot i això, és evident que les elits econòmiques i polítiques del país no veuen amb bons ulls aquests episodis conflictuals. A nivell discursiu la classe política i empresarial del país aposta per l'activació de mesures repressives, discursos vehiculats a través dels mitjans de comunicació. Es comença a gestar, així, el discurs dels "extremes oposats" – que afirmen que la presència de l' i l'extrema esquerra desequilibren el sistema-derivant en la justificació, encara que no de manera explícita en molts casos, de l'estratègia de la tensió.

En aquest context, deixant el terreny discursiu i passant al material, un fenomen apareix com a destacat: la importància que adquireixen els atemptats de l'extrema dreta tant contra militants d'esquerra com contra la població civil en general, assolint unes xifres considerables durant tot el període que estem analitzat. Un primer grup d'atacs va dirigit a militants d'esquerra, punint directament l'activitat d'aquests. Un segon grup d'atacs està format per aquells atemptats indiscriminats (*stragi di stato*) que han de ser identificats en un marc més ampli de l'estratègia de la tensió que tenen per objectiu generar terror i por entre la ciutadania. Es cerca que l'opinió pública, pensant-se que l'autoria d'aquests recau en l'extrema esquerra, presioni per una modificació en les polítiques repressives i la construcció d'un estat de policia per aturar la mobilització social i la pujada del PCI.

És evident la implicació dels serveis secrets italians i internacionals en les *stragi di stato* que es duen a terme durant els anys setanta, encara que no en puguem determinar el grau de responsabilitat al no haver estat resolts en seu judicial els casos que ens ocupen. A més, també cal destacar la timidesa amb la que actuen les forces policials per fer front a les violències d'extrema dreta. Com observem en aquest gràfic, la presència de violències d'extrema dreta (incloent-hi aquelles de les *stragi di*

stato) és molt important durant el període, sobretot si ho comparem amb aquelles d'extrema esquerra. En relació amb aquestes no existeix cap mort computable fins a l'any 1973 a l'extrema esquerra (veure Figura). Així doncs, en el període que 1969-74 es registren 60 víctimes l'autoria de les quals recau en l'extrema dreta, d'entre les quals 43 corresponen a les *stragi di stato*: de Piazza Fontana de Milà (1969) amb 17 morts, Treno Sole Gioia Tauro (1970) amb 6 morts, Piazza Loggia de Brescia (1974) amb 8 morts i Treno Italicus (1974) amb 12 morts.

La primera etapa de l'emergència a l'Estat espanyol també es caracteritza per la presència de la repressió il·legal. A diferència del cas italià, però, i degut a les disfuncions que introdueix el règim franquista, la construcció de la cultura de l'emergència es produeix per fer front a un conflicte ja iniciat en un règim dictatorial. Així doncs, durant els primers anys de democràcia es legislen parcialment algunes mesures antiterroristes, tot i que el protagonisme recau en aquelles actuacions il·legals que es duen a terme.

Abans de continuar amb l'argument, hem de destacar que en el moment que ens ocupa ja s'ha desenvolupat amb gran intensitat el fenomen de la violència armada a l'Estat espanyol, sobretot en relació al cas basc i en mans de l'organització ETA. Si bé percebem que a partir de mitjans dels anys setanta a l'Estat espanyol es produeix una activació de la conflictivitat social, com es pot observar a través dels indicadors de repertori d'acció col·lectiva convencional (manifestacions), disruptiu no violent (vagues polítiques) i d'accions violentes (disturbis i atacs armats); el fet més destacat és que la violència armada relacionada amb el conflicte basc adquireix una dinàmica ascendent a partir de 1978, consolidant-se els següents anys (veure Figura 29).

Les manifestacions de protesta comencen a adquirir una importància rellevant durant el període 1968-70, per tornar-se a activar la dinàmica aquest cop ja en un període ascendent que arriba a la seva cima l'any 1975, tot mantenint-se present al llarg dels anys setanta. Les vagues polítiques desenvolupen una dinàmica similar a les manifestacions, de la manera similar a aquella que s'experimenta a Itàlia. Els disturbis tenen una tendència de desenvolupament paral·lel però més retardada en el temps. Aquests comencen a adquirir presència l'any 1974 i la tendència és a l'alça

fins a 1977. Aquest fet ens indica la radicalització del conflicte al carrer. Deixem el conflicte que es registra a l'Estat espanyol en el període de la transició i ens endinsem de nou en les accions d'ETA (veure Figura 39).

És rellevant centrar-nos en el conflicte basc ja que l'alt nivell de disrupció que provoca focalitza la resposta repressiva de l'Estat. La major part de mesures es justifiquen per l'existència d'ETA. Durant els anys 1978-80 s'assoleix el sostre en el nombre de víctimes provocades per la violència armada basca. La primera fase d'activitat en democràcia d'ETA cal veure-la com una guerra entre dos exèrcits, mostrant el descontentament de l'esquerra abertzale per la transició que es duu a terme, així com també com a autodefensa pels atacs de l'extrema dreta i paramilitars. L'any 1981 es duu a terme una baixada considerable en el nombre de víctimes d'ETA, tendència que s'atura en els següents anys, en part, per la presència d'un terrorisme d'extrema dreta transformant-se en terrorisme estatal a partir de 1983.

Com s'ha apuntat, durant els primers anys de democràcia la repressió estatal de la violència política i en concret armada es duu a terme de manera destacada mitjançant instruments il·legals. Cal tenir en compte que ens trobem en els primers anys de recuperació de la normalitat democràtica després de quaranta anys de dictadura. És molt important, doncs, la continuïtat tant des del punt de vista de personal, com també d'estructures organitzatives i cultura político-cooroporativa de les forces de seguretat de l'estat. Així com també el discurs àmpliament estès durant la dictadura del "todo vale" per fer front a la "desintegración de la nación española" legitimadora de qualsevol acció contra ETA.

El desenvolupament de l'emergència il·legal es duu a terme en dos períodes diferenciats. Un primer, que és aquell que més s'assembla a les dinàmiques italianes, el protagonisme recau en organitzacions d'extrema dreta. És el període de la repressió clandestina. Amb un cert nivell de relació amb els serveis secrets espanyols, aquestes organitzacions realitzen atemptats escollint les seves víctimes entre militants d'extrema esquerra i sobretot militants independentistes bascos. Entre els anys 1977 i 1981 cal destacar l'activitat de l'Alianza Apostólica Anticomunista (la triple A), l'Antiterrorismo ETA (ATE), Acción Nacional Española (ANE), los Grupos Antiterrorista Españoles (GAE), Avanguardia Nazionale (AN), els Guerrilleros de Cristo Rey, el Comando José-Antonio Orden Social (JAOS) i el

Batallón Vasco-español (BVE). L'activitat armada d'aquestes organitzacions adquireixen un protagonisme important durant el període previ a l'accés del PSOE al govern (veure Figura 30).

Així doncs, i durant el període 1979-82 es registren 200 morts computables a les violències d'extrema dreta. Si li sumem el període anterior, en el marc de cinc anys s'assoleix al xifra de 289 morts per causa de violències feixistes. Aquesta dada no és menyspreable, sobretot si es té en compte que la majoria de víctimes són basques. L'objectiu d'aquests atemptats no s'emmarca tant sols en el marc de la punició per la seva afiliació política de determinats militants, sinó que també busca introduir desequilibris i tensions en un règim que acaba de recuperar la democràcia, i que està essent construït mitjançant un pacte entre elits polítiques i econòmiques, transició en aquest sentit precària i vulnerable.

Una segona fase d'emergència il·legal s'obre l'any 1983 amb la primera activitat duta a terme pel GAL, el segrest de Segundo Marey. Tot i que és evident que cal tenir en comptes les dinàmiques desenvolupades en el període de la repressió clandestina, es constaten novetats en aquestes segona etapa, que nosaltres hem anomenat repressió mitjançant organització mirall (GUITTET, 2006). Així doncs en aquesta segona etapa no es tracta d'una activitat més o menys consentida, més o menys facilitada, d'organitzacions d'extrema dreta sinó que es construeix una organització paral·lela a ETA, una organització mirall, finançada i dirigida per responsables polítics i policials del govern socialista. Durant aquest període són assassinades 23 persones.

Per entendre aquest canvi en l'emergència il·legal, cal tenir en compte, entre altres, l'elaboració del Plan Zona Especial Norte per part del govern socialista l'any 1982. En aquest pla no es contempla la creació d'un terrorisme d'Estat, però si que es troben tota una sèrie de mesures repressives que van més allà de la persecució de les activitats delictives. Així, aquest Pla fou la primera mesura d'abast repressius sobre la societat civil basca que va aprovar el PSOE tant bon punt va arribar al govern. Els seus objectius es plasmen el 31 d'octubre en el "Decálogo para acabar con ETA". Aquest pla va estar inspirat en un altre anterior concebut per experts policíes franquistes en la lluita contra ETA, segons els manuals que la CIA va repartir per tot Europa després de la II Guerra Mundial titulats "Nuevas dimensiones para la

seguridad en Europa” amb la finalitat de combatre la influència dels partits comunistes.

Analitzat el desenvolupament de l'emergència il·legal en els dos casos, veiem com aquesta marca l'inici de futurs canvis punitius que es produeixen en alguns estats democràtics liberals. Si bé en ambdós casos el desenvolupament material de la repressió il·legal que es produeix en aquest primer període va a càrrec d'organitzacions i membres d'extrema dreta, quan s'analitzen la relació que aquests tenen amb l'Estat, o les implicacions internacionals de les seves accions, s'observen algunes diferències en ambdós casos. A nivell quantitatiu aquesta etapa es salda a l'estat italià amb uns 60 morts, mentre que a l'estat espanyol (i en bona mesura al País Basc) la xifra supera les 300 víctimes. No estem parlant, doncs, d'episodis aïllats sinó d'una realitat present en la història recent dels dos estats.

Les diferències significatives a destacar en els dos casos són derivades en primer lloc del repertori d'acció de l'onada de mobilització que es desenvolupa en cada context, així com també del diferent mode de mobilització característic en cada cas. Així doncs, és significatiu el fet que en el cas italià la conflictivitat tot i ser molt important, posant en dubte pilars bàsics de l'organització fordista-keynessiana, concentra bàsicament el seu repertori a l'acció col·lectiva convencional i a l'acció disruptiva no violenta. A l'Estat espanyol, i en concret en relació amb el conflicte basc, a part d'aquest repertori d'acció, es troba molt present l'acció col·lectiva violenta, sobretot en les seves formes més radicalitzades com són la violència armada. Aquest fet es relaciona amb que les dinàmiques desenvolupades a l'Estat espanyol siguin quantitativament més importants que a Itàlia (300 front a 60 morts), malgrat el desenvolupament d'aquesta primera fase d'emergència il·legal es pugui identificar en ambdós casos. Cal destacar també la importància que adquireix la fase de la repressió mitjançant organització mirall que es desenvolupa a l'Estat espanyol amb els GAL, ja que si bé parteix de les dinàmiques anteriors de repressió clandestina –similars a les italianes- va més enllà esdevenint una organització independent, dirigida i finançada per responsables polítics i policials espanyols.

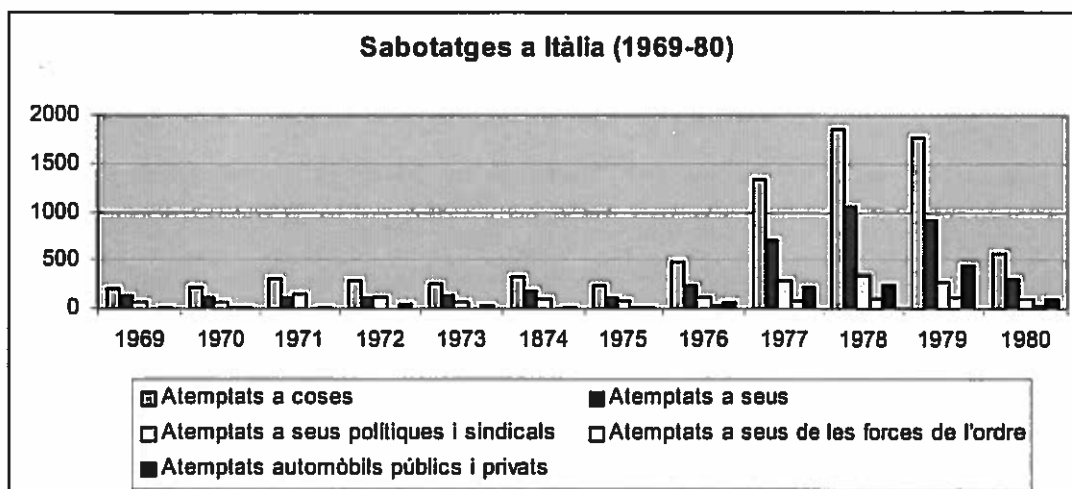
En segon lloc aquestes diferències també són degudes al mode de mobilització que es desenvolupa en cada territori, sobretot influenciat per aquelles

factors històrics i geopolítics. En aquest sentit, i com ja s'ha assenyalat, la modulació de l'emergència il·legal en cada context es deguda al moment en què s'inicia l'onada conflictual i per tant fase de la conflictivitat en què es comença a aplicar l'emergència, així com també la presència/absència d'intervenció exterior.

3.1.2. Emergència legal. Centralitat de l'aparell policial

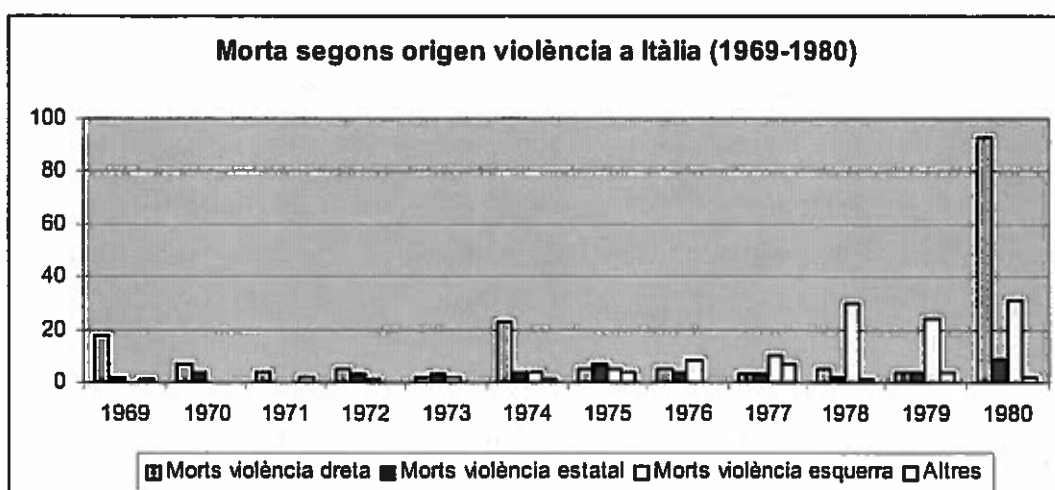
La conflictivitat present a **Itàlia** a finals dels anys seixanta i principis dels anys setanta es reactiva l'any 1975. Si bé els espais de conflicte anteriorment identificats continuen actius, s'hi afegeix un nou tipus de conflictivitat. Noves subjectivitats esdevenen conflictives i es polititzen diversos àmbits –la lluita feminista i per l'alliberament sexual, la contrainformació, els espais juvenils, les experiències antirepressives...-; apareixent també nous espais de coordinació transversals de la protesta social, que van més enllà de l'aïllament sectorial o territorial que patien amb anterioritat, i que fugen de la tradicional organització amb la forma de partit. En aquest context també és important la identificació d'un nou repertori d'acció. El nombre manifestacions augmenta, esdevenint cada cop més radicals com es pot constatar amb l'augment d'episodis amb presència de disturbis. I el nombre de vagues polítiques disminueix, sobretot a partir de 1975. Aquests dos indicadors mostren un canvi en el repertori d'acció de la protesta social. Mentre es consolida el repertori d'acció convencional, entra en crisi el repertori disruptiu no violent. També cal indicar que el repertori d'acció violent va adquirint pes al llarg del període. La presència de més disturbis, així com l'aparició amb un relatiu pes dels episodis de sabotatge i de violència armada a partir de 1976.

Figura 54. Sabotatges a Itàlia (1969-80)

Font: Elaboració pròpia a partir de GALLENi (1981)

Figura 55. Morts a Itàlia, segons origen violències (1969-80)

Font: Elaboració pròpia a partir de GALLENi (1981)

La protesta social desenvolupada a partir de la segona meitat dels anys seixanta prepara les bases per les modificacions legislatives que es desenvolupen a partir de 1974, i que configuren les primeres normes que es desenvolupa a Itàlia durant els anys setanta i vuitanta. Així doncs, en la segona fase del desenvolupament de l'emergència, que hem anomenat emergència legal amb el protagonisme de l'aparell policial, es legislen tota una sèrie de mesures encaminades a atorgar més poder del

que legalment gaudia amb anterioritat l'aparell policial. En aquest context també es desenvolupa un procés paral·lel en el retrocés de garanties en el sistema penitenciari.

Així doncs, cal destacar l'aprovació de la *Legge Bartolomei* (L497/1974), que reintrodueix l'interrogatori de policia que havia estat prohibit anteriorment, i de la *Legge Reale* (152/1975), que contempla tot un seguit de mesures que amplien els poders de la policia (entre el que destaca l'ampliació de les facultats de disparar per impedir la possible comissió de delictes greus). Aquestes dues mesures tingueren gran importància en les modificacions de competències de l'aparell policial en relació sobretot a la gestió de l'ordre públic, que es el repertori d'acció que fins el moment s'havia desenvolupat. Es confereixen amplis poders a la policia, tot esdevenint aquest actor protagonista de l'emergència de la fase que estem analitzant²⁷⁹. Cal destacar la important presència de morts en manifestacions com a resultat de les violències policials, que suposen un impacte sobre el moviment. En aquest sentit cal destacar que en aquesta època els dispositius comunicatius o de contrainformació comencen a ser utilitzats de forma important pel moviment. Es produeix un significatiu augment l'any 1975, segurament com a conseqüència del sentiment de mans lliures creat per l'aprovació de les normes citades. No és que anteriorment no es desenvolupés violència policial, i que igualment en quedés impune, però com a mínim no els cossos policials no estaven legitimats per aplicar aquesta en molts casos que posteriorment sí que ho estan (veure Figura 10).

Si bé l'existència d'una forta conflictivitat en la primera fase de l'onada de protesta provoca una primera reacció en el terreny de l'ordre públic, les dinàmiques punitives també es deixen sentir en l'àmbit penitenciari. Les modificacions legislatives que se'n desenvolupen, responen en part a la radicalització del repertori d'acció que es desenvolupa a partir de 1976. Així doncs, cal destacar la L220/1974 que amplia notablement els plaços màxims de presó preventiva, la Llei de 7 de juny de 1977 que possibilita l'ampliació del període de presó preventiva, i la L374/1977 que dóna poder de disparar per impedir la fugida dels detinguts. Aquestes reformes

²⁷⁹ Altres mesures són aprovades durant aquesta fase, que en reforcen la direcció a la que apunten la *Legge Bartolomei* i la *Legge Reale*. També cal dir que aquestes tenen en compte el desenvolupament del repertori d'acció del moviment, tot introduint més elements als que fer front, a part del conflicte al carrer.

normatives signifiquen un buidat de la reforma penitenciària aprovada el 1975 i que introduïa importants avenços pel que fa a garanties.

La segona etapa de l'emergència a l'Estat espanyol també es caracteritza pel protagonisme que pren l'aparell policial en l'impuls de l'excepcionalisme, encara que sigui de manera diferent que a Itàlia. La presència d'un repertori d'acció violent en la fase anterior, així com el fracàs de l'emergència il·legal – tant per l'escàndol que provoca el terrorisme d'Estat, com el fet que l'existència d'aquesta violència fa augmentar encara més l'activitat armada d'ETA-, són algunes de les causes de l'establiment d'un marc legal de l'excepcionalisme antiterrorista. És en aquest context que es legislen dues lleis integrals antiterroristes (LO3/1988 i LO4/1988) en les que en destaca la plasmació d'una doble via del dret: una pels delictes ordinaris, l'altre per aquells duts a termes per membres de organitzacions armades.

Un element que en destaca d'aquesta legislació excepcional són les prerrogatives que obté l'aparell policial en relació amb la detenció de persones acusades terrorisme. La figura de la comunicació permet tenir a aquestes persones detingudes, sense possibilitat de comunicar amb la seva família o amics el lloc on es troben, així com sense accés a un metge o advocat de confiança. La presència d'aquest espai possibilita l'existència de tortura. Segons organitzacions de defensa dels drets humans quasi la totalitat de persones comunicades durant els anys vuitanta van sofrir algun tipus de tortura o maltractes, disminuint relativament en períodes posteriors. Es parla de 5.500 denúncies per tortures durant els 30 anys de democràcia, tot i que el TAT eleva la xifra a 7.000. És en aquest sentit que parlem que l'impuls de l'excepcionalisme antiterrorista d'aquesta època recau en l'aparell policial en el cas espanyol (veure Figura 38).

També cal destacar el paper que se li confereix al sistema penitenciari. És a partir de l'any 1990, en que fracassen les converses d'Alger (negociació entre govern espanyol i ETA), que l'Estat espanyol desenvolupa la política penitenciària de la dispersió repartint els presos polítics bascos en presons per tot l'Estat espanyol. No es tracta de noves mesures legislatives, sinó un canvi de política per part de l'executiu. Així doncs podem dir que a l'Estat espanyol no hi ha una modificació legislativa que tingui a veure amb el sistema penitenciari, però sí un canvi de

polítiques en aquest sentit. A partir d'aquí la violència armada d'ETA augmenta, tot assolint una cima en nombre de morts considerables.

Així doncs, s'observa que en aquesta segona fase de l'emergència es comencen a legislar normes excepcionalistes, tot recaient el protagonisme de l'activació de l'emergència en l'aparell policial. Si bé aquest esquema es manté en els dos casos, la diferència substantiva que fa diferent les mesures desenvolupades cal trobar-se en el diferent repertori d'acció utilitzat en a Itàlia i a l'Estat espanyol. L'absència d'un repertori d'acció violent a Itàlia, que no comença a fer-se patent fins a 1976, provoca que les mesures que reforcen els poders policials en aquest període es circumscriu bàsicament a qüestions d'ordre públic. A diferència del cas italià, en el cas espanyol degut a que la violència armada ja és present des d'abans de la transició democràtica, les mesures pròpiament antiterroristes es comencen a legislar en aquest període, essent sistematitzades l'any 1988. En aquest període es normalitza un marc legal per fer front a la lluita armada. És a dir, les mesures que adquireixen importància en aquest període estan relacionades amb l'ordre públic a Itàlia, mentre que aquelles espanyoles pretenen fer front al fenomen de la violència armada d'ETA.

Podem constatar, doncs, que les diferències fonamentals en el desenvolupament dels dos casos es troben bàsicament en el repertori d'acció que es desenvolupa en la fase de conflictual que estem analitzant. Cal tenir en compte també aquells elements que configuren el mode de mobilització en cada cas. En aquest sentit, tot i que els factors històrics encara mantenen el seu pes, adquireixen més protagonisme aquells factors ideològics i espacials en els que hi podem trobar la ideologia que hi ha present darrera la mobilització o l'espacialitat en què aquesta es produeix. La presència d'un conflicte radicat en un territori concret, així com la base ideològica d'aquest, fan que el desenvolupament del repertori de conflicte sigui menys permeable a la influència de les dinàmiques repressives estatals. Així doncs, i malgrat la instauració d'un marc legal antiterrorista integral, l'acció d'ETA es manté constant.

3.1.3. Emergència legal. Centralitat de la magistratura

A Itàlia la conflictivitat social toca sotre l'any 1978, amb una presència cada cop més important d'un repertori d'acció violent, en detriment d'altres tipus de repertori. La mutació en el repertori d'acció és en bona part conseqüència de la repressió exercida durant els anys anterior per l'aparell estatal i les organitzacions d'extrema dreta a aquelles activitats públiques de protesta social. És en aquest sentit que es constata que entre el 1978-1980 es desenvolupa amb més intensitat la violència armada d'organitzacions d'extrema esquerra.

Si bé ja s'han introduït mesures excepcionalistes en la fase anterior, a partir de 1978 es comencen a legislar mesures pròpiament antiterroristes, per fer front a la presència d'aquest tipus de repertori d'acció. Així doncs es legisla la L191/1978 de "normes penals i processals per la prevenció i repressió de greus delictes", en el que parla expressament de la "finalitat terrorista o subversió de l'ordre democràtic" així com també s'admet l'atenuació de penes en el supòsit de penediment o cooperació amb la policia. També cal destacar del *Decreto Cossiga* (1979) que es converteix en llei l'any 1980 de "mesures urgents per la tutela de l'ordre democràtic i de la seguretat públic. Aquesta norma és la que aconseguix un grau més alt en la lesió dels drets fonamentals garantistes. La última norma destacada del període és la *Legge dei pentiti* (o L304/1982).

Però no només es legislen noves lleis, sinó que el fet més destacat del període és el pas del l'actor protagonista de l'impuls de l'emergència de l'aparell policial a la magistratura. Així doncs, es produeix una mutació de la cultura dels jutges en paral·lela a l'activitat legislativa descrita. El moment de màxima expressió de l'emergència judicial són els processos i macroprocessos que es desenvolupen a finals dels anys setanta. En concret en destaca el *processo 7 aprile* contra membres de l'autonomia operaia organitzades acusats de la mort d'Aldo Moro i de formar part de les Brigades Roges. Arriben a estar imputades 134 persones, per reduir-se finalment a 69.

A l'Estat espanyol, l'última fase de l'emergència es desenvolupa en un període caracteritzat per una molt important disminució quantitativa del nombre de víctimes

d'ETA i un canvi qualitatiu en els col·lectius que integren les víctimes de la violència armada. En paral·lel es produeix un creixement de la conflictivitat social al País Basc a través de la utilització d'un repertori d'acció convencional, així com d'una utilització instrumental de les institucions, gràcies als bons resultats obtinguts. Així doncs, l'any 1996, que es produeix una disminució considerable del nombre de víctimes d'ETA suposa també l'inici de la segona etapa de l'emergència legal, caracteritzada per ser la magistratura l'impulsora de l'excepcionalisme i per punir a militants d'organitzacions socials i polítiques basques.

Aquesta etapa està caracteritzada per l'enduriment del marc legal antiterrorista, sobretot mitjançant la legislació de noves normes. Així doncs, s'aprova la LO 5/2000 i la 7/2000 sobre la responsabilitat penal dels menors, la LO5/2003 de creació del Jutjat Central de Vigilància Penitenciària, la LO 7/2003 de mesures pel compliment íntegre i efectiu de les penes i la LO 15/2003 o codi penal (de la seguretat) que amplia el període d'incomunicació de 5 a 13 dies. La nova llei que suposa un canvi qualitatiu respecte a l'emergència de la fase anterior és l'aprovació de la LO 6/2002 sobre els partits polítics, que és definitiva la legalització d'uns procediments d' dels partits de l'esquerra abertzale. És en aquest sentit que s'afirma que en aquesta fase de l'emergència no tant sols es cerca una punició de l'organització armada ETA, sinó de l'esquerra abertzale en el seu conjunt.

Aquest voluntat és refermada mitjançant els processos judicials que es posen en marxa a partir de l'estiu de 1998, que són conegut en el seu conjunt com macroprocés del 18/98 i +. En aquests processos es veuen involucrats militants de l'esquerra abertzale, així com membres d'altres moviments socials del País Basc. La seva dinàmica interna i justificació és molt semblant als processos duts a terme a Itàlia, i sobretot amb el procés 7 aprile. El protagonisme de la magistratura, però, no tant sols te a veure amb aquests macroprocessos, sinó també amb la instauració d'una cadena perpètua encoberta -mitjançant interpretacions restrictives del dret penitenciari-, així com també són el mecanisme que activa la il·legalització de partits polítics i organitzacions socials.

Arribats a aquest punt constatem la similitud d'aquesta tercera fase de l'emergència en el cas italià i espanyol. Aquesta última fase està caracteritzada per l'enduriment

del marc legal antiterrorista, així com també pel protagonisme en l'impuls de l'emergència que pren la magistratura front a l'aparell policial. En aquest context constatem que en ambdós casos és present l'activitat d'organitzacions armades que duen a terme accions que produeixen víctimes. I en aquest sentit, es produeix una activació de mesures antiterroristes. També constatem com en el cas italià és aquesta l'última fase de l'emergència, ja que l'onada conflictual s'esgota a partir de principis dels anys vuitanta. En el cas espanyol es constata una disminució radical en el nombre d'accions de violència armada, fet que fa pensar en un esgotament d'aquest tipus de repertori d'acció, tot i que a diferència del cas italià, es constata la reactivació d'un altre tipus de repertori d'acció (convencional i institucional).

Així doncs, algunes diferències són observables en la comparació dels dos casos. En la fase de l'emergència que ens ocupa no és tant rellevant destacar el repertori d'acció que s'utilitza en el conflicte, ja que aquest és similar. És més rellevant el mode de mobilització en cada cas, i en concret els factors ideològics i espacials. En el cas italià, la introducció de mesures repressives és una causa important per explicar el sorgiment de la violència armada, així com també és una causa important per explicar la finalització de l'onada conflictual. En el cas espanyol, i en concret en el conflicte basc, si bé aquesta repressió fa allargar el conflicte, l'antagonisme social posseeix un nivell d'autonomia més alt. És a dir, la introducció de mesures repressives no influeix de manera tant significativa en el desenvolupament de la conflictivitat. Aquest fet es demostra amb la duració del conflicte, i en concret del conflicte armat, més enllà de 40 anys, així com el manteniment d'altres tipus de repertori d'acció quan disminueix l'acció armada.

El radicalment del conflicte en un territori concret (el País Basc) així com la seva motivació ideològica principal fan que aquest tipus de conflictivitat sigui més difícil d'afrontar mitjançant la repressió. La importància de la comunitat en el conflicte basc fa que mesures com la dissociació o el penediment siguin fàcilment rebutjables pels llaços estrets que es desenvolupen entre les persones detingudes o preses (familiars o amics directes); així com també el desenvolupament de la solidaritat social provoca un coixí difícil de trobar en un conflicte com el que es desenvolupa a Itàlia als anys seixanta i setanta.

El grau d'autonomia de la conflictivitat desenvolupada en el cas basc, respecte altres tipus de conflictivitat fa que el canvi en el repertori d'acció tingui un paper important la societat civil organitzada. La repressió no provoca una reacció automàtica, així com la mateixa activitat d'ETA no es desenvolupa de manera autònoma de la mobilització social. En aquest sentit, i en el marc de les apostes a favor de la resolució del conflicte basc que es comencen a desenvolupar al País Basc a mitjans dels anys noranta, es pot comprendre el canvi dels objectius d'ETA, així com la disminució quantitativa de la seva activitat armada, o els alts el foc de 1998 i 2006.

3.2. Les conseqüències de l'emergència en el conflicte

Si bé estructuralment la construcció de la cultura de l'emergència és similar en el cas italià i espanyol, les conseqüències que aquesta provoca en el conflicte que intervé varien per l'existència d'un mode de mobilització divers en cada conflicte. Mentre que en el cas italià la posada en marxa de l'excepcionalisme és una de les causes importants de la radicalització en el repertori d'acció, amb el sorgiment de la violència armada en el moviment present a sobretot a partir de l'any 1976; així com també l'excepcionalisme és una causa important que provoca la fi de l'onada de mobilització. A l'Estat espanyol, i en relació amb el conflicte basc, la cultura de l'emergència fa perllongar el conflicte armat, tot instaurant-se una certa dinàmica acció-repressió. Tot i això, cal destacar que en el cas basc la mobilització social té un nivell més gran d'autonomia que la italiana, sobretot respecte a la relació amb els processos repressius. Així doncs, si bé l'excepcionalisme influeix en el desenvolupament del conflicte, aquest no és determinat de manera absoluta per les dinàmiques estatals: la durada del l'onada conflictual, així com el canvi en les estratègies i el repertori d'acció de l'esquerra abertzale, o la possibilitat de dur a terme un final de la violència armada negociada (que no vol dir un final de l'onada de mobilització) són fets que així ho constaten.

Si l'objectiu explícit de l'establiment de l'excepcionalisme era aquell d'acabar amb els fenòmens de la lluita armada que es desenvolupen en determinades onades conflictuals, podem afirmar que l'avaluació dels resultats ens porta a la

constatació d'un fracàs d'aquestes polítiques. Encara que de diferent manera, en el cas italià i espanyol aquestes polítiques han fet aparèixer, radicalitzar o perllongar en el temps el fenomen de la violència armada en el si de les onades conflictuals analitzades. A més, cal apuntar que l'excelsionisme ha introduït importants violacions en els drets humans, que apunten a una corrupció de la democràcia i de l'estat de dret. En resum, des d'un punt de vista d'avaluació de polítiques públiques, les mesures excepcionals no han servit per aconseguir el seu objectiu explícit, ans al contrari, han empitjorat la situació; i des d'un punt de vista normatiu, aquestes han introduït violacions de drets i garanties fonamentals que han suposat una corrupció de les democràcies liberals sobre les quals aquestes polítiques s'apliquen.

3.2.1. Itàlia: el sorgiment de la violència armada

En una primera fase conflictual de l'onada de mobilització que va des de mitjans dels anys seixanta fins a 1973 es desenvolupa un repertori d'acció propi de les organitzacions obreres, estudiantils i veïnals que sustenten el conflicte en el context de crisi del model fordista-keynessià. Aquest repertori es caracteritza per l'alta presència de l'acció col·lectiva convencional (manifestacions) i l'acció no convencional disruptiva (les vagues polítiques), així com també les autoreduccions que s'operen en els barris obrers o les ocupacions d'habitatges. Aquestes accions són respostes per l'Estat mitjançant aquell repertori de repressió previst, és a dir, amb l'activació de les mesures policials, judicials, i fins i tot, penitenciàries. A part d'aquest repertori formalment i legal establert, en aquest període, sobretot a partir de l'any 1969, es constata una important presència d'accions violentes d'extrema dreta, sigui a través d'atacs a militants d'esquerra, sigui a través d'atemptats contra la població civil en general. En aquest sentit, doncs, es pot dir que la repressió sobre el moviment parteix d'una doble font: per un costat l'actuació dels poders punitius de l'Estat previstos en les legislacions i polítiques públiques de la I República (en aquest primer període sobretot es tracta de l'actuació policial); per l'altra la punició il·legal que duen a terme membres i grups d'extrema dreta, alguns amb una relació més o menys directa amb els serveis secrets italians i internacionals.

És en aquest context, doncs, que les organitzacions dels moviments socials comencen a percebre el cost relativament alt que té l'acció pública i al carrer. A part de la repressió que exerceix l'aparell policial (cal destacar la presència de morts en manifestacions), així com també de les altres instàncies del sistema penal; cal tenir en compte l'impacte de les violències d'extrema dreta sobre militants d'esquerra així com també les *stragi di stato* que acaben amb la vida de ciutadans aliats a la conflictivitat. Aquesta percepció de l'augment dels costos de l'acció explica en part la radicalització del repertori d'acció del moviment, sobretot en fases posteriors.

Així doncs, s'arriba a una segona fase de la mobilització, així com també a una segona fase de l'emergència. El repertori d'acció centrat en la fàbrica (les vaques polítiques) deixa de tenir pes relatiu, adquirint importància el repertori d'acció convencional i el repertori d'acció violent (sobretot a partir de l'any 1976 amb la presència de sabotatges i violència armada). Ja des de 1974 es legislen mesures que confereixen més poder a la policia. En altres paraules es pot dir que es legalitzen les pràctiques ja desenvolupades anteriorment per l'aparell policial. L'augment de la pressió repressiva, sobretot pel que fa a qüestions de l'ordre públic, és una de les explicacions plausibles d'aquesta escalada violenta que s'experimenta en el període 1974-1978. Així doncs, s'alça el cost de l'acció política pública, esdevenint aquesta més violenta i en determinats contextos més minoritària.

En la tercera fase de l'onada de mobilització ens trobem amb la presència d'un repertori d'acció violent (sabotatges i violència armada) en un marc en que l'acció col·lectiva esdevé progressivament més minoritària i violenta. Els alts costos que es perceben per part de molts militants en aquest context empenyen a la sortida de la lluita armada, abandonant ja altres pràctiques col·lectives per l'enorme cost que representen. En aquest mateix context, la presència de macrojudicis i la repressió massiva fa entrar a la clandestinitat a molts militants que fins el moment havien actuat públicament, fet que suposa una entrada considerable a les organitzacions clandestines i un augment exponencial de la violència armada.

Si bé podem constatar que els processos repressius en el cas italià són un factor important a tenir en compte per explicar el sorgiment de la lluita armada, també podem dir que la pressió punitiva sobre la mobilització acaba esborrant de l'escenari, sobretot en l'última fase de l'onada, aquelles accions convencionals o

disruptives presents amb anterioritat en el repertori d'acció dels moviments. És a dir, constatem que en el cas italià existeix una considerable dependència en l'evolució de la mobilització social dels processos repressius endegats per l'Estat. L'autonomia de la mobilització dels processos repressius és molt reduïda, podent ser explicada tant la radicalització del repertori com el final de l'onada conflictual en gran part per les direccions preses en l'àmbit punitiu. En aquest mateix sentit, doncs, podem afirmar que l'emergència a Itàlia escombra el conflicte social a finals de la dècada: primer transforma el repertori d'acció, per posteriorment acabar amb qualsevol aspecte conflictual.

3.2.2. Estat espanyol: es perllonga el conflicte

En el cas basc es constata un major grau d'autonomia en el desenvolupament de l'acció conflictiva en relació amb els processos repressius. Si bé és cert que les mesures excepcionalistes que s'adopten a l'Estat espanyol des de la transició fan perllongar el conflicte basc no tancat en la transició, també és cert que ha de ser vist aquest com una guerra de desgast i que un conflicte d'aquesta naturalesa no pot ser desarticulat només amb mecanismes punitius. En aquest sentit, doncs, podem avançar que un conflicte de base nacional com el que tenim entre mans necessitarà processos negociadors per canalitzar per altres vies la conflictivitat.

En l'últim període franquista ETA comença a desenvolupar la seva acció armada, moment en que aquesta organització gaudeix d'una certa legitimitat per part dels actors polítics nacionalistes bascos, així com també d'aquells d'esquerra i demòcrates ja que suposava un tipus de contrapoder al regim franquista. L'activitat militar de l'organització en aquest primer període es duu a terme mitjançant una selecció de víctimes que ha de ser explicada en aquell context. La majoria de víctimes són membres dels cossos i forces de seguretat de l'estat i militars. Es cerca, així, atacar un dels pilars bàsics de l'Estat i alhora aquests objectius es justifiquen políticament en el marc d'una lluita antirrepressiva. També duen a terme atemptats contra personatges polítics rellevants (simbòlics o reals) que signifiquen una aposta per la continuïtat del règim dictatorial més enllà de la mort de Franco.

És evident que aquest desafiament armant provoca l'activació dels mecanismes repressius dictatorials, tot i que per la naturalesa del règim encara no podem parlar de cultura de l'emergència. Junt amb les mesures preses pels aparells punitius franquistes, en el període de transició apareix una altra tipologia d'actors, semblant a aquells presents en el primer període de l'emergència a Itàlia. Així doncs, grups d'extrema dreta, vinculats de manera més o menys directa amb alguns actors dels cossos i forces de seguretat, així com també de l'exèrcit, duen a terme atemptats contra militants d'esquerra i nacionalistes, gaudint d'un nivell d'impunitat considerable, així com també amb facilitats per actuar al poder obtenir informació i armament per part de determinats actors policials i militars franquistes. Així doncs, ens trobem amb un període de transició marcat per una presència significativa de la repressió que encara perdura més enllà de la mort de Franco, així com també per l'activitat de grups d'extrema dreta.

La no resolució de l'encaix d'Euskal Herria a l'Estat espanyol (l'aprovació de la Constitució en referèndum tants sols va rebre el recolzament del 34% del cens) durant el període de transició, així com també la duresa de la repressió estatal i d'extrema dreta fa que alguna de les components de l'esquerra abertzale s'afianci en la violència clandestina i armada, tot radicalitzant el repertori d'acció d'un sector d'ETA. Així doncs, durant el període 1978-80 és quan es registra un nombre més alt de víctimes d'ETA. Tot i que el recurs a aquest repertori d'acció és legitimat per una part important de l'esquerra abertzale de l'època, la simpatia que tenien per l'organització actors polítics d'esquerres o demòcrates amb anterioritat cada cop està més debilitada. La insistència de la resolució del conflicte per via repressiva és la decisió (o no decisió) que pren el govern de Suarez i posteriorment aquell de Felipe González. S'entra, doncs, en el període dels anys del GAL (1983-87), violència que presenta elements novedosos i també continuistes respecte la punició per part de l'extrema dreta a militants nacionalistes i/o d'esquerres durant el període anterior (1977-82). De manera esperada, l'augment de la pressió a través del GAL fa augmentar l'espiral acció-reacció, experimentant-se una tendència a l'alta en el nombre de víctimes d'ETA durant tot el període de terrorisme d'Estat.

Amb la fi de l'activitat dels GAL, i l'obertura de les converses d'Alger, es registra una disminució en el nombre de víctimes d'ETA, tendència que s'inverteix

quan es trenquen les conversacions. Les raons cal trobar-les en un primer moment en la fi de les negociacions, però també en l'augment repressió. Cal recordar que a 1988 s'aproven les dues lleis marc en matèria antiterrorista, i que a partir de 1990 es fa efectiva la política penitenciària de dispersió. L'espiral de l'acció-repressió funciona i l'augment de la repressió provoca una pujada en el nombre de víctimes d'ETA.

A part de la tendència descrita al voltant de l'acció armada clandestina d'ETA, cal tenir en compte que al llarg de tot aquest temps el potencial mobilitzador de l'esquerra abertzale està present, sobretot a través del repertori d'acció convencional (manifestacions) i de repertori d'acció violent, en les escales més baixes (disturbis i sabotatges). Aquesta és una tendència diferent a aquella que s'experimenta a Itàlia. L'onada conflictual no està condicionada de manera absoluta per la pressió repressiva, així com tampoc el recurs al repertori d'acció armat fa desaparèixer altres tipus d'acció col·lectiva de moviment.

A partir de 1995 es pot observar un canvi estratègic que adopta l'esquerra abertzale, així com altres forces polítiques, socials i culturals d'Euskal Herria: l'aposta per la cerca de la resolució del conflicte basc a través de vies negociadores. Així mateix, doncs, ETA també duu a terme un canvi estratègic, en part per aquest nou escenari que es comença a crear al País Basc. Es passa de l'antiga guerra de desgast entre exèrcits a una pressió sobre els partits polítics estatalistes. En aquesta nova etapa el nombre de víctimes d'ETA disminueix considerablement i canvia la tipologia d'aquestes – augmenta el pes de víctimes membres de partits polítics estatalistes. Aquestes dues constatacions ens poden fer pensar amb un cert grau d'autonomia de les organitzacions de moviment respecte d'ETA (importància de l'impuls d'un nou escenari favorable a la resolució del conflicte), així com també d'ETA de la pressió repressiva que exerceix l'Estat. Així doncs, el canvi de tipologia de víctimes, així com la disminució de la seva activitat militar, ha d'entendre's en part en aquesta estratègia encetada per les organitzacions socials. Aquest canvi estratègic d'ETA coincideix amb l'accés al govern del PP. Tot i això, i per la similitud del discurs antiterrorista dels socialistes i populars, creiem que aquest factor no pot ser considerat l'explicatiu d'aquest canvi d'estratègia de les organitzacions socials i d'ETA.

L'estratègia repressiva de l'Estat també sofreix modificacions substantives: estem davant l'activació del segon període d'emergència legal, amb un protagonisme de la magistratura en l'impuls de l'excepcionalisme, així com també l'extensió de la criminalització més allà dels militants i col·laboradors d'ETA. Així doncs es legislen mesures administratives per a criminalitzar l'acció política de l'esquerra abertzale (lleis de partits) i es desenvolupen accions judicials encaminades a encausar militants d'organitzacions socials i polítiques de l'esquerra abertzale i d'altres sectors dels moviments socials bascos (el procés del 18/98 i +). Amb l'accés al poder del PSOE l'any 2004 les dinàmiques repressives no varien gaire. En aquest sentit, les apostes discursives a favor de la resolució del conflicte i per la pau topen amb l'actitud immobiliària dels aparells de l'Estat: els jutges de l'Audiència Nacional continuen utilitzant políticament aquest tribunal d'excepció i l'aparell policial continua utilitzant el període d'incomunicació que li confereix la legislació per practicar tortures i maltractes.

Tot i aquesta extensió del repertori repressiu per part de l'Estat, i a diferència del cas italià, l'onada conflictual no s'esgota, ans al contrari. El gir estratègic a favor d'un procés de pau, consolidat simbòlicament a través de dos alts de foc d'ETA (1998 i 2006), fa augmentar el recolzament social a l'esquerra abertzale. Així doncs, podem dir que si bé el repertori d'acció convencional (manifestacions i altres) s'ha mantingut al llarg del temps, junt amb altres repertoris més violents (disturbis i sabotatges), cal destacar que sempre que s'ha optat per la via de la cerca d'un procés de pau el recolzament electoral a l'esquerra abertzale ha crescut. Malgrat la il·legalització de partits i la impugnació de candidatures, els indicadors electorals auguren una bona salut a l'esquerra abertzale en el context d'una aposta per la resolució política del conflicte.

Així doncs, tot i que és cert que el recurs a l'excepcionalisme fa perdurar i enquistar un conflicte propi dels anys seixanta i setanta al País Basc, també és cert que la onada de mobilització ha mantingut la seva autonomia relativa, malgrat els alts components repressius que s'han registrat i es registren. Aquest fet, doncs, ens fa concloure que un conflicte de tipus nacional (com el basc o l'irlandès) no pot ser resolt si no és amb l'obertura de processos negociadors. La base sobre la que es sustenta el conflicte, els recursos mobilitzats, fan l'excepcionalisme antiterrorista

tingui més dificultats per acabar amb el conflicte de base nacional que aquell de base ideològica.

CAPÍTOL VII. CONCLUSIONS

En aquest capítol exposem les conclusions del present treball de recerca. S'han descrit les onze conclusions a les que hem arribat de manera esquemàtica, ordenant-les de més generals i teòriques a més concretes i empíriques seguint la mateixa estructura de la tesi. Com es veurà a continuació, les hipòtesis que ens plantejàvem en un inici han quedat respostes, així com també altres qüestions més secundàries que s'han posat de relleu en el cas de la investigació. Les conclusions aquí presents també ens han servit per elaborar l'apartat posterior de possibles agendes de recerques en les que explorar en un futur; preguntes que han quedat sense respondre, intuïcions que no han pogut se demostrades o ampliacions en les que seria interessant aprofundir.

Així doncs, hem dividit aquest capítol de conclusions en dos apartats. El primer inclou les conclusions que es desprenen de les reflexions teòriques i metodològiques que s'han dut a terme al llarg del treball. Aquestes reinterpreten els enfocaments teòrics i metodològics de diverses agendes de recerca i apunten cap a possibles desenvolupaments de projectes posteriors. El segon fa referència als continguts de la recerca empírica, és a dir, les conclusions substantives. Aquestes s'han extret de l'anàlisi empírica dels dos casos i de la seva comparació.

1. CONCLUSIONS TEÒRIQUES I METODOLÒGIQUES.

Si bé el treball que hem desenvolupat s'inscriu plenament en la disciplina de la ciència política per a realitzar l'anàlisi de la construcció de la modalitat de reacció estatal front als moviments socials s'han utilitzat eines i conceptes que provenen d'altres disciplines, com són la ciència criminològica, la sociològica i la jurídica. Les conclusions que es desglossen en aquest apartat problematitzen o reformulen determinats elements teòrics i metodològics presents a la literatura de les ciències socials.

CONCLUSIÓ 1. És necessari fer un pas més en l'anàlisi jurídica de la cultura de l'emergència. Cal cercar una perspectiva dinàmica i substantiva per analitzar l'objecte d'estudi. Aquestes eines les trobem en la ciència política.

Les primeres aportacions a l'estudi de l'emergència es situen als anys setanta, quan aquesta comença a ser analitzada per part d'acadèmics i professionals de l'àrea de **ciències jurídiques** a la República Federal Alemanya i a Itàlia. Es tracta d'estudis a la vegada descriptius i normatius sobre la introducció de mesures punitives que posen en dubte determinades garanties de l'Estat de dret. Aquests estudis en centren sobretot en l'anàlisi legislativa i la praxis judicial. D'aquestes primeres recerques cal destacar un parell d'elements. En primer lloc, l'anàlisi legislatiu no es realitza tant sols des d'una perspectiva descriptiva; aquestes investigacions tenen per finalitat reafirmar uns valors i una cultura jurídica democràtica. En segon lloc, aquests van més enllà d'una investigació sobre la legislació i comencen a explorar les pràctiques judicials. Cal destacar aquests dos elements ja que permeten anar obrint espais i perspectives per a recerques posteriors; un valor afegit que en destaca al tenir en compte els pocs estudis que es realitzen en el camp de les ciències jurídiques que saben anar més enllà d'una anàlisi descriptiva de la realitat legislativa.

Hem d'esperar a finals dels anys vuitanta quan es comença a utilitzar el concepte de "cultura de l'emergència". La introducció a l'Estat espanyol d'aquest concepte va a càrrec de Roberto BERGALLI (1988) des de la disciplina de la **sociologia jurídico-penal**. De manera coherent amb els debats sociològics de l'època, en què les perspectives culturalistes prenen importància, l'emergència tracta de ser compresa des d'un punt de vista més ampli. Ja no és parla només de legislació de l'emergència o de pràctiques judicials "combatents"; el concepte cultura abasta un tot més complert. Aquest gir culturalista suposa reconèixer dos elements. En un primer moment s'entén que l'emergència no només provoca canvis en la legislació substantiva i processal. L'emergència també suposa un canvi cultural que afecta les pràctiques de les diferents instàncies del sistema penal, així com també les percepcions de la ciutadania davant certes pràctiques il·liberals en l'àmbit penal. En un segon moment, cal destacar que la cultura de l'emergència s'entén com a reacció a una forta conflictivitat social. No pot comprendre's la creació d'aquesta cultura

sense analitzar el context en què aquesta sorgeix. La sociologia jurídic-penal comença a tenir en compte la interrelació entre sistema penal i context polític-social.

Les investigacions que s'han desenvolupat des de les ciències jurídiques i la sociologia jurídic-penal sobre l'emergència han servit per acumular un important coneixement teòric i empíric. L'aportació d'aquest treball doctoral pretén ser un pas més, aquest cop des d'una **perspectiva politològica**. D'aquesta manera, doncs, s'intenta anar més lluny en la investigació del fenomen. Alguns elements novedosos que es presenten són els següents:

1- Tot i que el concepte de cultura de l'emergència reconeix que cal tenir en compte el context en què aquesta es construeix, al ser formulat des del món socio-jurídic manté la centralitat de l'anàlisi en la producció legislativa. La nostra recerca, en canvi, vol posar al centre el conflicte polític (*politics*), entenent aquest com la variable independent explicativa del desenvolupament de l'emergència. Així doncs, es constata que és de gran importància entendre les raons i el context en el què es duu a terme la creació d'aquesta cultura. I aquestes rauen en la conflictivitat política desenvolupada en el sí de l'onada de mobilització.

2- Malgrat que el concepte sembla del tot adequat per plantejar una recerca sobre la relació entre conflictivitat social i Estat no hi ha hagut un desenvolupament empíric posterior a aquesta formulació teòrica. Potser un dels motius ha estat la manca d'interdisciplinarietat que porta a què un concepte formulat des de la sociologia jurídic-penal no s'analitzi empíricament des d'altres disciplines. El treball empíric que es troba al voltant de l'emergència és aquell que fa referència a les tradicionals anàlisis jurídiques. Així doncs, és interessant plantejar una anàlisi de la cultura de l'emergència a través de l'estudi de les polítiques públiques (*policy making*) -i en concret, de les polítiques públiques dels diferents aparells del sistema penal- que s'activen com a conseqüència de les dinàmiques conflictuals de la societat (*politics*).

3- Una altra constatació que es fa és que si bé el garantisme penal ha identificat amb una gran precisió els canvis que introdueix la cultura de l'emergència, sobretot en l'àmbit legislatiu, no ha analitzat amb totes les seves conseqüències les implicacions que aquests canvis suposen al règim polític. La

cultura de l'emergència introdueix uns canvis que es consoliden i passen a integrar-se com a maneres noves de funcionar, modificant la naturalesa mateixa del sistema polític. En aquest sentit, s'apunta que una recerca empírica sobre la cultura de l'emergència des d'una perspectiva politològica cal dur-se a terme a partir de l'estudi de les polítiques públiques (*policy making*) que es desenvolupen en el sistema penal però no aturant-nos a aquesta dimensió, sinó procedir amb una anàlisi sobre les repercussions en el règim (*polity*).

CONCLUSIÓ 2. Tant en els estudis sobre moviments socials com els estudis sobre terrorisme es constaten mancances per les consideracions morals i ideològiques que se'n desprenen.

En el treball que aquí es presenta s'ha recorregut a dos grans camps d'estudi sobre el conflicte: els estudis sobre terrorisme i els estudis sobre moviments socials. Si bé ambdós ens aporten elements interessants, des d'un punt de vista teòric, metodològic i empíric, s'identifiquen una sèrie de mancances en una part important de les agendes de recerca que es desenvolupen en ambdós camps, per les consideracions morals i ideològiques que se'n desprenen. Consideracions morals diverses però, al cap i a la fi, consideracions morals.

Els **estudis sobre terrorisme** aporten elements interessants ja que analitzen en profunditat aquells conflictes radicalitzats en els que es recorre a la violència política i fins i tot a la lluita armada. Una agenda de recerca que es desenvolupa a partir dels anys setanta i que ens és útil sobretot en un pla metodològic i empíric. Cal dir, però, que aquests estudis reifiquen el mateix concepte de terrorisme, al cossificar-lo i presentar-lo com a quelcom acabat, independent de la realitat social de la que sorgeix. A més també es constata que es tracta d'un concepte imprecís a nivell de definició i molt connotat políticament i normativa, fet que comporta que sigui problemàtic per a poder utilitzar en una investigació en ciències socials.

Els **estudis sobre moviments socials** ofereixen un marc menys connotat per a procedir a una anàlisi sobre la conflictivitat política. A diferència del concepte de terrorisme, el concepte de moviments socials no presenta tants problemes des d'un punt de vista conceptual i de connotació normativa. És important també assenyalar la

perspectiva conflictualista de la que parteixen, i que compartim en aquest treball. Tot i això es pot dir que aquests estudis pateixen del mal contrari respecte als estudis sobre terrorisme. Pocs d'ells consideren en els seus estudis el repertori d'acció violent que es desenvolupa en determinats conflictes. És com si aquest repertori no existís, o simplement no entrés en el seu terreny d'investigació.

En el primer camp d'estudis s'identifica una important voluntat normativa a favor de l'ordre social, tot destacant els elements més radicals del conflicte social. En la hipotètica balança entre llibertat-seguretat aquests estudis es decantarien cap al recolzament de les mesures que reforcessin la segona. Es tracta d'estudis que cerquen la criminalització del conflicte social. En el segon camp d'estudis existeix una voluntat de "bonificació" dels moviments socials. Des d'una perspectiva conflictualista es considera positivament la política contenciosa com a eina per fer evolucionar els règims polítics, entenent que una de les característiques que defineixen la qualitat democràtica d'un sistema és l'existència d'una societat civil forta. Cal dir, però, que no tenen en compte aquell repertori d'acció violent que es desenvolupa en determinats conflictes. Ambdós camps de recerca duen a terme la investigació amb un excés de moralisme que dificulta la comprensió de determinats fenòmens socials de gran complexitat.

CONCLUSIÓ 3. És necessari adoptar una perspectiva dinàmica i que posi al centre el conflicte polític per poder comprendre la complexitat de la construcció de la cultura de l'emergència. Per això es recorre a les agendes de recerca que analitzen els impactes dels moviments socials en les polítiques públiques.

Existeix una àmplia literatura sobre moviments socials que es desenvolupa en el sí de diferents disciplines de les ciències socials a partir dels anys setanta. L'objecte de les múltiples agendes de recerca és divers, predominant aquelles recerques que fan referència a l'emergència dels moviments i als processos de mobilització. Es constata que queda en un segon terme l'observació de les conseqüències de l'existència dels moviments socials. Aquestes investigacions que aprofundeixen en la relació entre moviments socials i polítiques públiques, però, han estat útils per elaborar el disseny empíric de la present recerca. Si el que volem és analitzar quin ha estat el

desenvolupament de les polítiques públiques del sistema penal en un context de forta conflictivitat caldrà comprendre les lògiques que es desprenen de la relació moviments socials-polítiques públiques, conflicte-Estat. Aquestes agendes de recerca aporten dos elements:

- Una perspectiva per analitzar els canvis que es produeixen en els moviments socials i en les polítiques públiques que fuig de tota visió estàtica i endògena de la cultura de l'emergència. Així doncs, adquireix importància la interacció que es produeix entre moviments socials i polítiques públiques, i com aquesta mateixa interrelació provoca canvis en ambdós camps.
- Una perspectiva que posa al centre el polític, el conflicte. En aquest sentit, doncs, es consideren els moviments socials com a motor de canvi. D'aquesta manera comprendre la mobilització social ens permet entendre la construcció de determinades polítiques públiques.

CONCLUSIÓ 4. En els estudis sobre moviments socials, i en concret sobre impactes dels moviments socials, cal tenir en compte els efectes no buscats, i entre ells les polítiques punitives.

Les conseqüències dels moviments socials, i en concret els impactes d'aquests en les polítiques públiques, es poden dur a terme en dos camps diversos:

- Un primer camp serien els **impactes buscats** per part dels moviments socials. Són els canvis (o no canvis) simbòlics, substantius i operatius que es produeixen en les polítiques públiques en les que els moviments tenen intenció d'influir. És en aquest sentit que es pot parlar d'èxit o fracàs de l'impacte dels moviments. En aquest camp situaríem la majoria de recerques que s'han elaborat des dels estudis sobre moviments socials que analitzen els seus *outcomes*.
- Un segon camp serien aquells canvis que es poden identificar com **impactes no buscats** per part dels moviments socials. En aquest camp es troben poques recerques i es destaquen sobretot aquelles que tenen a veure amb els impactes dels moviments socials en el sistema penal. Cal no confondre aquests impactes amb aquells impactes buscats d'alguns moviments socials que

centren la seva lluita en modificacions d'aspectes del sistema penal (per exemple les mobilitzacions pel respecte dels drets humans a les presons i comissaries, per la despsiquiatrització...).

Així doncs, creiem que és necessari consolidar una agenda de recerca que focalitzi el seu interès en l'anàlisi dels impactes no buscats. I en concret analitzar aquelles polítiques punitives que es construeixen com a conseqüència de l'acció dels moviments socials. Des d'una perspectiva de moviment és necessari conèixer els mecanismes que porten a la construcció d'aquestes mesures per poder evitar o minimitzar el desenvolupament de mesures que suposin un retrocés en les garanties de l'exercici dels drets fonamentals.

CONCLUSIÓ 5. Volem estudiar els impactes dels moviments socials en les polítiques repressives, i no a l'inversa. És a dir, ens interessa comprendre la radicalització de l'emergència (i no la radicalització del moviment).

Quan es fa referència al repertori d'acció dels moviments socials algunes de les agendes de recerca sobre impactes no buscats dels moviments socials -la més destacada de les quals és la de les *policing of protest* de Donatella della Porta i els seus col·laboradors- estudien les modificacions en les polítiques públiques de diferents dimensions del sistema penal tenint com a objecte d'estudi algun aspecte dels moviments socials (la seva radicalització en el cas de l'autora citada). La novetat que s'aporta a la nostra recerca és la voluntat de plantejar la cultura de l'emergència com a objecte d'estudi. És a dir, operar un canvi en l'objecte d'estudi: dels moviments socials a l'Estat.

D'aquesta manera, en un context de radicalització del moviment i de construcció d'una cultura de l'emergència com el que es desenvolupa en els casos que estem estudiant, el que ens interessa comprendre en aquest treball és com ha estat el procés de radicalització il·liberal de les mesures adoptades per l'Estat per fer front al moviment. L'objectiu del treball és comprendre quins han estat els canvis (dimensió substantiva), de quina manera s'han produït (dimensió operativa) i quina ha sigut la interpretació de les modificacions (dimensió simbòlica) que s'han operat en les diferents instàncies del sistema penal. Alhora també ens preguntem si aquests

queden limitats a modificacions en les polítiques públiques (*policy making*) o van més enllà en l'estructura de poder (*polity*).

Cal advertir, com ja hem fet anteriorment, que escollir com objecte d'estudi la cultura de l'emergència no és una tria gratuïta sinó que respon a una clara localització de la nostra investigació en el marc d'una agenda de recerca que posa el centre la defensa dels drets humans, i en concret, les extralimitacions del poder sobirà quan posen en dubte drets fonamentals.

2. CONCLUSIONS SUBSTANTIVES.

Així doncs, en aquest segon apartat s'exposen les conclusions substantives o de contingut. S'hi desenvolupen sis conclusions. Les tres primeres fan referència al conjunt de la investigació empírica i exposen elements genèrics al voltant de la interrelació entre construcció de la cultura de l'emergència i el conflicte polític. Les tres següents corresponen a recomanacions adreçades als *policy makers*, i per tant, entren en el terreny concret de les polítiques públiques.

CONCLUSIÓ 1: Es desenvolupa un mode d'emergència (la “cultura de l'emergència”) a alguns països de l'Europa occidental a partir dels anys setanta. Aquesta cultura de l'emergència es caracteritza per estar construïda mitjançant tres etapes.

Existeix un mode d'emergència que es posa en marxa a partir dels anys setanta a alguns Estats de l'Europa Occidental com a resposta a diversos episodis de conflictivitat política. En la present recerca aquest mode d'emergència ha estat conceptualitzat com a “cultura de l'emergència”. La cultura de l'emergència és un fenomen específic format per un conjunt de polítiques repressives – penals, però també mediàtiques i culturals- que es desenvolupa en un context (temporal i geogràfic) determinat. La cultura de l'emergència no pot ser entesa des d'una perspectiva estàtica sino que ha de ser considerada com un procés. És necessari, doncs, adoptar una perspectiva que entén la interrelació entre conflicte i Estat com a quelcom canviant. Com a element característic en els dos casos analitzats en destaca

la construcció d'aquesta emergència per etapes o fases, tres en ambdós casos. El que diferencia cada període és l'actor sobre el que recau l'impuls de l'emergència, com es pot veure a la Taula 18, apuntada anteriorment.

Taula 18. Actors que impulsen l'emergència

Itàlia			Estat espanyol		
1969-73	1974-78	1979-85	1978-87	1988-95	1996-2007
Il·legal	Policia Presó	Magistratura	Il·legal	Policia Presó	Magistratura

Font: Elaboració pròpia

La primera fase correspon a l'anomenada **emergència il·legal** en la que es desenvolupen diverses estratègies per fer front a la violència política d'esquerres (i independentista) al marge i fora de la llei. A Itàlia, en el marc de l'estratègia de la tensió, es duen a terme nombrosos atemptats perpetrats per l'extrema dreta però amb una relació més o menys directa amb membres dels serveis secrets civils i militars, italians i internacionals. A l'Estat espanyol també es registren nombrosos atemptats d'aquest tipus en el període que va de 1977 a 1987. Es poden identificar, però, dos subperíodes: entre 1977-82 les violències tenen característiques similars a les italianes; entre 1983-87 són responsables polítics i policials els que dirigeixen la guerra bruta, tot creant una organització mirall (els GAL).

La segona fase és la de l'**emergència legal** en la que pren protagonisme l'**aparell policial** (i les instàncies penitenciàries en un segon terme). En el cas italià es legislen mesures encaminades a deixar mans lliures als cossos policials en el desenvolupament de les pràctiques repressives, sobretot aquelles que fan referència a la gestió de l'ordre públic. També s'introdueixen mesures que buiden de contingut la reforma penitenciària de 1975 -que introduïa certes innovacions garantistes. En el cas espanyol en aquest període es legislen mesures antiterroristes integrals, normalitzant i unificant la normativa anterior, tot conferint amplis poders a l'aparell policial en les investigacions prèvies a l'accés de la instrucció a la magistratura. També s'introdueixen modificacions en les polítiques penitenciàries establint a partir de 1990 la política de dispersió.

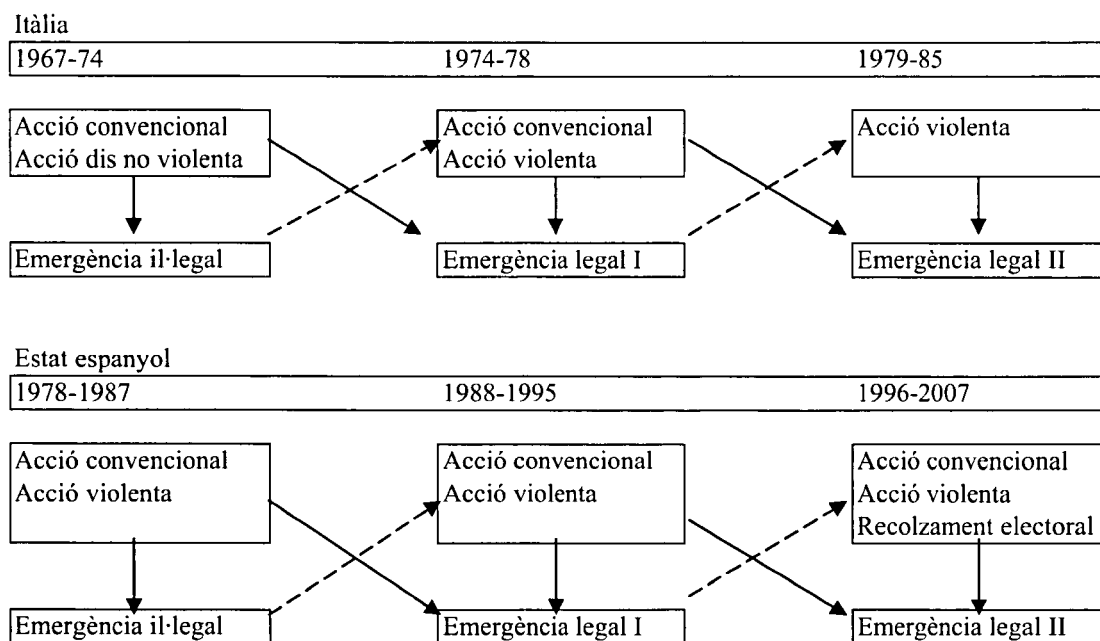
La tercera fase rep el nom d'**emergència legal** amb el protagonisme de la **magistratura**. L'acció punitiva es dirigeix també a l'entorn político-social dels

membres de les organitzacions armades. A Itàlia prenem l'any 1979 perquè és l'any de l'inici del procés "7 aprile" contra membres de l'autonomia operaia organitzada, consolidant-se les tesis del jutge combatent. A l'Estat espanyol s'han de tenir en compte els processos iniciats amb l'anomenat "Sumari 18/98 i més" contra membres de l'esquerra abertzale i altres organitzacions socials que fins el moment havien operat de manera pública i legal, la il·legalització de partits polítics, el tancament de mitjans de comunicació, així com la reintroducció "de facto" de la cadena perpètua (cas Parot i De Juana).

CONCLUSIÓ 2: Es constata una relació de covariància entre la construcció de la cultura de l'emergència i el desenvolupament del conflicte social.

És important, doncs, veure aquestes etapes, i en definitiva, la construcció de la cultura de l'emergència com una interrelació permanent entre conflicte i Estat. En aquest sentit cal ressaltar la covariància que es produeix entre variables (construcció de l'emergència i mobilització). No pot entendre's la construcció de la cultura de l'emergència sense l'existència de conflicte polític. Així com tampoc es poden explicar determinats fenòmens polítics i socials sense tenir en compte les polítiques repressives que es desenvolupen. Una vegada feta aquesta constatació, cal recordar que el nostre objecte d'estudi és la construcció de la cultura de l'emergència i que, per tant, és el que volem explicar. No ens hem detingut al llarg del treball a analitzar les dinàmiques conflictuals que es produeixen en una determinada societat, a no ser que ens aportessin elements que ens ajudessin a entendre l'emergència. En la Figura 56, introduïda anteriorment, es mostra com és aquesta interrelació entre conflicte i emergència en els dos casos analitzats.

Figura 56. Interrelació entre fases de mobilització i construcció de l'emergència

Font: Elaboració pròpia

En aquest sentit, doncs, es pot afirmar que les diferents etapes de la mobilització condicionen el desenvolupament de l'emergència, així com també les diferents polítiques repressives adoptades faran que els actors de moviment s'adaptin al context. El repertori d'acció específic utilitzat en cada onada de mobilització fa que l'Estat respongui amb un tipus de polítiques concretes. Som conscients que la utilització del concepte Estat és una simplificació analítica, ja que no el podem veure com ens únic que actua de manera coordinada i harmònica: cal entendre que l'emergència és impulsada per diferents agències. Tot i això aquests conjunt de mesures (a voltes coherents, a voltes contradicòries) poden ser estudiades en el seu conjunt com a estratègia que intenta fer front a la mobilització. El disseny específic d'aquest conjunt de mesures és diferent en el cas italià i espanyol, degut al diferent repertori d'acció utilitzat. Les etapes, però, es mantenen constants en els dos casos.

Així doncs, en el cas italià a la **primera etapa** tant sols trobem la presència d'acció convencional, d'acció disruptiva no violenta i de l'escala més baixa de l'acció violenta (disturbis). Durant aquests primers anys per fer front a la mobilització assistim al recurs a pràctiques il·legals: són els anys de l'estratègia de la

tensió. Les polítiques que s'adopten en la fase posterior, entre 1974-78, intenten respondre des de la legalitat al repertori d'acció utilitzat; així doncs s'implementen mesures per la gestió de l'ordre públic. En el cas del conflicte basc en la primera etapa del desenvolupament de la cultura de l'emergència ja trobem la presència, a part d'altre repertori d'acció, d'acció violenta –i en concret el seu nivell més alt, la violència armada. En aquesta primera fase també assistim al recurs a les mesures il·legals amb la violència dels grups d'extrema dreta i dels GAL. En l'etapa següent les mesures que s'adopten intenten respondre des de la legalitat al repertori d'acció utilitzat, és a dir, sobretot a l'acció armada d'ETA.

En la **segona etapa** a Itàlia es registra, junt amb la presència d'acció col·lectiva convencional, un repertori d'acció violenta que va des dels disturbis, passant pels sabotatges i arribant a l'acció armada contra persones (en els últims dos anys del període). Així doncs, com ja s'ha dit, les mesures que s'implementen entre els anys 1974-78 van dirigides al control de l'ordre públic endurint-se encara més els darrers anys. Les mesures que es legislen en l'etapa posterior, a partir de 1978, intenten afrontar bàsicament aquests fenòmens armats. Es legislen lleis antiterroristes, però sobretot cal tenir en compte l'actuació de la magistratura. En el cas basc es manté la presència de repertori d'acció convencional i d'un repertori d'acció violent durant aquesta segona etapa. Com ja s'ha dit, les mesures que s'implementen entre 1988-95 posen al centre l'actuació de l'aparell policial i la lluita legal antiterrorista. En la següent etapa, a partir de 1996, les polítiques implementades van més lluny que les de l'etapa anterior, ja que aquestes s'han mostrat ineficaces per acabar amb ETA. El protagonisme de l'impuls de l'emergència pivota de l'aparell policial a la magistratura junt amb l'extensió de la punició a persones no directament implicades amb l'acció armada.

En la **tercera etapa** a Itàlia es registra bàsicament un repertori d'acció violent, reduït en nombre, però important qualitativament per l'abast de les seves accions. És doncs aquesta activitat que acaba de modelar el repertori repressiu que es desenvolupa per part de diverses agències estatals. Com ja s'ha dit, són els anys de l'impuls de les mesures antiterroristes i dels macrojudicis. En el cas del conflicte basc el repertori d'acció s'hi registra en aquesta última etapa varia de l'italià, per la presència d'un repertori d'acció convencional que s'ha mantingut estable al llarg del

període, un augment de la mobilització electoral i una disminució quantitativament important de l'acció violenta. Aquest escenari mobilitzador modela l'actuació punitiva. És per això que en aquesta última etapa, com s'ha dit, s'extén el radi punitiu al conjunt de l'esquerra abertzale. Es cerca punir a tots els actors conflictuals, abarçant aquells que no duen a terme la lluita armada.

Com podem observar en aquesta descripció, les mesures punitives concretes implementades en el cas italià i espanyol varien en funció del repertori d'acció utilitzat pels moviments socials. Les polítiques públiques adoptades en cada moment responen a un context mobilitzador concret, a un repertori d'acció particular. Aquest es veurà condicionat tant per la naturalesa de la mobilització com també pel moment en que s'aplica l'emergència, en funció del cicle o onada de protesta. Cal apuntar, però, que les tres etapes que hem dibuixat es mantenen constants en ambós casos: l'emergència il·legal, seguida de la legal amb protagonisme de l'aparell policial i la legal amb protagonisme de la magistratura.

CONCLUSIÓ 3: El mode de mobilització actua de variable de control al modelar la interrelació Estat/moviment.

Els conflictes italià i basc que hem analitzant es contrueixen sobre bases diferents: el primer sobre una base ideològica, el segon territorial. Els recursos mobilitzats en cada cas fan que estiguem parlant d'unes lluites que, de manera simplificada, posen al centre diferents elements: el proletariat i la nació respectivament. Cal tenir en compte els modes de mobilització ja que modela la interrelació entre repressió i conflicte. Les peculiaritats que presenta el model de l'emergència a Itàlia i l'Estat espanyol han de ser explicats en gran part per la presència d'aquest mode de mobilització concret. Aquestes peculiaritats no afecten, però, el desenvolupament d'un mode d'emergència comú: la cultura de l'emergència.

Dues són les conseqüències que es desprenen de considerar la presència d'un mode de mobilització divers en ambdós casos. Al llarg de la recerca s'ha pogut constatar que:

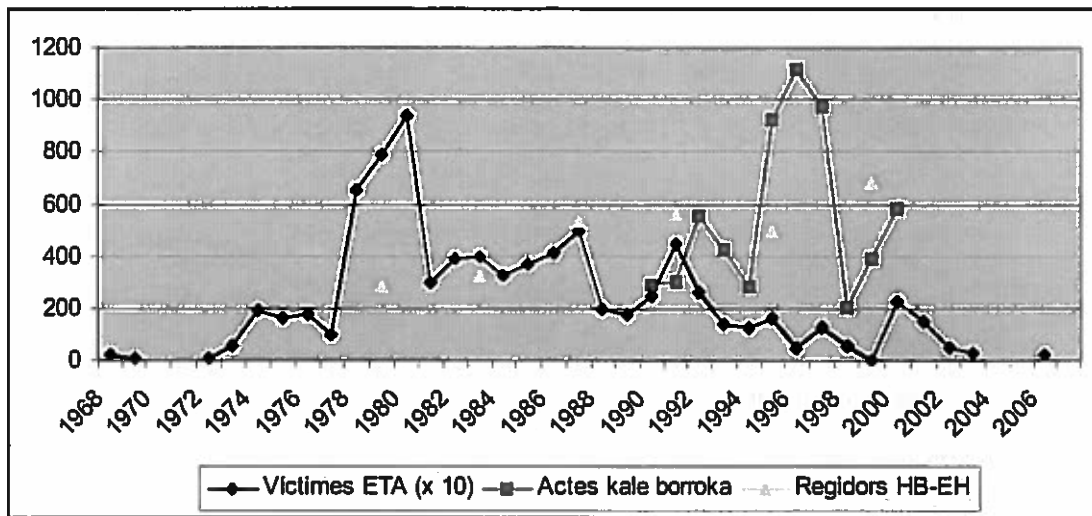
- 1) En els conflictes de base territorial, en els que adquireix un pes rellevant la comunitat, es produeix una **autonomia del moviment** més gran que en altres

tipus de conflictes; autonomia tant dels processos repressius desenvolupats per l'Estat com de les activitats de les organitzacions armades que formen part de la mateixa àrea movimentista. Els recursos que s'extreuen de la comunitat i els lligams (personals i fins i tot familiars) faciliten una major independència de l'onada de mobilització de factors externs. Així com també faciliten l'existència d'una pluralitat d'actors i repertoris d'acció a l'interior d'una mateixa àrea.

Pot constatar-se aquesta afirmació en el fet que el conflicte basc manté el desenvolupament d'una acció col·lectiva convencional al llarg del temps -tot i la presència de polítiques repressives per part de l'Estat- així com també la mobilització electoral. També cal assenyalar que, en aquest conflicte, l'esgotament de l'acció armada no significa un esgotament de la mobilització (veure Figura 57). En canvi en el cas italià, el desenvolupament de la mobilització es troba més condicionat pel desenvolupament de les estratègies repressives. L'acció convencional i la disruptiva no violenta és substituïda per diferents graus d'acció violenta en part com a resultat de l'acció repressiva de les diverses agències de l'emergència (cal també tenir en compte, però, al canvi de subjecte polític que sustenta la mobilització). La fi de l'acció armada a causa de l'acció de l'Estat provoca la fi de l'onada mobilitzadora. No s'han mantingut altres repertoris d'acció i els sectors de moviment no implicats en la lluita armada tornen a casa.

Pel que fa a la dependència de les organitzacions armades, la diversitat present en els diversos indicadors del repertori d'acció i la manca de coherència entre ells en el cas basc -a excepció dels períodes de treva, quan desapareix l'acció d'ETA i disminueix de manera molt considerable la *kale borroka*-, així com també el canvi d'estratègia d'ETA amb posterioritat de les demandes ciutadanes (i sobretot de l'esquerra abertzale) per la resolució negociada del conflicte, fan pensar en una autonomia considerable de l'acció dels moviments de base respecte a l'organització armada. A Itàlia la separació entre subjectes que duu a terme l'acció armada i subjectes que duen a terme l'acció no armada no és tant marcada. Quan es radicalitza la violència estatal, es radicalitza el repertori d'acció.

Figura 57. Evolució del repertori d'acció del MLNV

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de DE LA CALLE/ SANCHEZ CUENCA (2004); LETAMENDIA (2002) i dades electorals del Departament d'Interior del Govern Basc ²⁸⁰.

2) Els Estats on es troba present un conflicte de base territorial aprofundeixen més en el desenvolupament de l'emergència. Diverses mesures implementades a l'última fase de l'emergència a l'Estat espanyol no ho han estat a Itàlia on s'han patit violències armades com a conseqüència de conflictes de base ideològica. Creiem que aquesta afirmació es pot fer extensiva a altres estats com poden ser Gran Bretanya (amb un conflicte de base territorial) i la República Federal Alemanya (amb un conflicte de base ideològica). Aquest fet és degut, en part, a que l'autonomia més gran de la que gaudeixen els conflictes de base territorial també provoca que els conflictes s'allarguin més en el temps i que determinades mesures repressives no funcionin. Algunes mesures que s'han utilitzat per desactivar determinats conflictes com ara els penediments o les dissociacions introduïdes a la Itàlia de finals dels anys setanta i principis dels anys vuitanta no han pogut ser aplicades amb eficàcia en un conflicte com el basc. Els lligams comunitaris que abans apuntàvem dificulten l'èxit d'aquestes mesures. Així doncs, es recórrer a l'extensió de la punició més enllà de la mateixa organització armada fins a abastar el conjunt del teixit social implicat en el conflicte. Com s'ha

²⁸⁰ El nombre de víctimes mortals d'ETA apareix en aquest gràfic multiplicat per 10 ja que d'aquesta manera és possible comparar les tendències en el repertori d'acció.

apuntat, a Itàlia s'experimenten mesures d'aquests tipus sobretot a partir de la construcció de macrosumaris com el "7 aprile", però a l'Estat espanyol les polítiques implementades no es s'aturen aquí: també s'hi afegeixen la il·legalització de partits polítics, el tancament de mitjans de comunicació o la criminalització d'organitzacions socials i empreses.

La presència d'un diferent tipus de mode de mobilització en els dos Estats ens permet explicar també les diferents conseqüències de la cultura de l'emergència en el conflicte analitzat. En el cas italià, l'aplicació de l'emergència ha estat un catalitzador del sorgiment de l'acció violenta armada. La dinàmica acció-reacció ha portat a una part dels militants a adoptar el camí de la lluita armada. En el cas del conflicte basc la qüestió és més complexa. La major autonomia del moviment, així com l'aplicació de l'emergència amb posterioritat a l'inici de la lluita armada²⁸¹, fa que l'emergència a l'Estat espanyol tant sols pugui ser vista com un factor prolongador de la violència armada, que a l'haver sorgit en plena dictadura la violència d'ETA era tanmateix una resposta a una situació política excepcional.

CONCLUSIÓ 4: La cultura de l'emergència, al basar-se en l'excepcionalitat, posa en dubte el respecte dels drets fonamentals que haurien de garantir-se en qualsevol Estat de dret.

El elements crítics que acompanyen al concepte de la cultura de l'emergència es duen a terme des d'un doble punt de vista. En un primer moment, normatiu, ja que el desenvolupament de **l'excepcionalisme penal viola drets fonamentals** que qualsevol ciutadà ha de poder gaudir en un Estat de dret. En un segon moment, d'avaluació de polítiques públiques, ja que queda demostrat que aquestes **estratègies** construïdes pels Estats **no són efectives per afrontar** determinats fenòmens de **violència política**. En alguns casos serveix per radicalitzar el conflicte i provocar el sorgiment de la lluita armada; en altres són un factor prolongador en el temps del conflicte armat.

Així doncs, la violació dels drets fonamentals afecta dos àmbits diversos de drets: el primer és el de les persones que són sospitoses, acusades o condemnades de

participar (integrar, pertànyer, col·laborar) en organitzacions armades i aquelles activitats qualificades com “terroristes”; el segon és el de les activitats polítiques, socials i culturals que en un moment del temps deixen de ser considerades públiques i legals i travessen la frontera de la il·legalitat. Una frontera que separa aquests dos àmbits, precària i mòbil, per la mateixa naturalesa de l'excepcionalisme. Però a nivell analític ens serveix per situar la qüestió. Així doncs, l'excepcionalisme afecta:

- 1) *Sospitosos/acusats/condemnats per relació amb organitzacions armades.* S'estableixen mesures excepcionals que endureixen el procediment de detenció, incomunicació i empresonament. Els drets i llibertats reconeguts en la llei fonamental i en les legislacions europees i internacionals es veuen substancialment retallats per aquestes persones a raó de la seva relació (o suposada relació) amb organització armada o “terrorista”.
- 2) *Teixit social.* S'estableixen mesures legislatives i judicials que afecten i criminalitzen l'anomenat entorn de l'organització o organitzacions armades. Es tracta de l'enduriment de la punició per determinats repertoris d'acció en funció del subjecte, intencionalitat i lloc geogràfic on es duguin a terme (com pot ser la *kale borroka*), el tancament de mitjans de comunicació, la il·legalització de partits i organitzacions polítiques, culturals i socials, i l'obertura de procediments judicials contra militants d'aquestes organitzacions.

CONCLUSIÓ 5: En l'àmbit de les polítiques públiques, la resolució de conflictes (sobretot) de base territorial s'ha demostrat fracassada sinó es recorre a processos negociadors.

En l'àmbit d'informació als *policy makers* és important tenir en compte els interrogants normatius que genera el desenvolupament de la cultura de l'emergència en un estat democràtic i de dret. A part dels elements crítics anteriorment exposats, cal tenir en compte que la naturalesa dels conflictes de base territorial fa que s'hagi d'anar més enllà de la utilització de mecanismes repressius si es volen canalitzar per altres vies els conflictes que desenvolupen fenòmens de violència armada. Els forts vincles comunitaris que existeixen faciliten una major autonomia del moviment front

²⁸¹ L'emergència comença amb la Constitució l'any 1978 i la primera acció armada d'ETA amb

als processos repressius, fet que provoca una continuïtat en el temps d'aquestes violències, i que tant sols puguin superar-se si es desenvolupen estratègies de distensió del conflicte, com per exemple, processos de pau.

Cal dir al respecte que, si bé és desitjable el recurs al diàleg front a la utilització de mecanismes repressius per resoldre qualsevol conflicte polític, en el cas de conflictes de base territorial el procés negociador esdevé imprescindible. No es tracta d'una aposta senzilla ni lineal, ja que cal concebre-la com un repte en el que es combinen diferents fases i en el que cal preveure l'aparició de diversos obstacles a superar. La resolució d'un conflicte armat de base nacional, però, i com ens ha demostrat l'exemple irlandès, necessita d'aquests processos de distensió i diàleg; és a dir, la implementació de polítiques públiques que facilitin aquests nous escenaris.

CONCLUSIÓ 6: En l'última fase de construcció de l'emergència a l'Estat espanyol diverses agències han desenvolupat mesures excepcionalistes que s'han convertit en entrebancs als processos negociadors.

Si bé és cert que es poden trobar diverses causes que expliquen el fracàs de les negociacions entre ETA i el Govern espanyol, cal tenir en compte que el desenvolupament de la cultura de l'emergència suposa un important entrebanc. Durant la segona meitat dels anys noranta i fins a l'actualitat diverses han estat les apostes d'actors polítics i socials (sobretot bascos) per la consecució d'una solució dialogada al conflicte basc. Iniciatives que no han restat en va i que preparen el terreny per de dues treves d'ETA (1998-99 i 2006-07). Així com també la predisposició pel diàleg, almenys en el terrenys discursiu, del govern de Zapatero.

Tot i això, en el període de la última treva, si bé es constata una disminució en les detencions de membres d'ETA durant el període, també es cert que es manté constant la criminalització a l'esquerra abertzale impulsada per diferents agències estatals, sobretot la magistratura. Aquestes a voltes desenvolupen actuacions que entren en contradicció entre elles. En destaquen dos elements que suposen entrebancs al procés de pau: el manteniment de la il·legalització dels partits polítics de

resultat de mort data de 1968.

l'esquerra abertzale i els processos judicials que han rebut el nom de "18/98 i més" que continuen en peu.

Cal contextualitzar aquestes mesures dins el marc més ampli de la tercera fase de desenvolupament de l'emergència. Així, durant la primera legislatura del govern del PP s'inicia una nova etapa caracteritzada per un enduriment de les mesures punitives anteriorment legislades pels acusats de delictes de terrorisme, junt amb la cerca d'una extensió de la punició cap al conjunt de l'esquerra abertzale -tant en nombre de persones afectades, com en fets que constitueixen delictes. En aquesta etapa també en destaca el paper que pren la magistratura en l'impuls de l'excepcionalisme, sobretot per part de l'Audiència Nacional i el Tribunal Suprem. En definitiva:

- Les mesures punitives implementades durant aquesta etapa dificulten la consecució d'un marc de diàleg social i l'establiment de processos negociadors. Aquestes mesures introdueixen elements de polarització que dificulten el desenvolupament d'un procés de pau
- Aquestes mesures implementades, mitjançant la punició al conjunt de l'esquerra abertzale, criminalitzen actors favorables a la consecució de la pau, i impulsors dels processos de distensió i diàleg. Les noves mesures introduïdes s'orienten més cap a la punició de l'anomenat "entorn" que cap a les organitzacions armades.

POSSIBLES AGENDES DE RECERCA FUTURES

Tota recerca té la virtut d'obrir nous interrogants sobre els que seguir investigant. És per això que hem cregut interessant concloure aquest treball deixant apuntades algunes de les qüestions sobre les quals pensem que es pot continuar la recerca. Es tracta de noves agendes d'investigació, de diferent naturalesa, que tant sols deixem apuntades però que creiem seria pertinent aprofundir-hi.

AGENDA 1. La construcció de la cultura de l'emergència que es desenvolupa en alguns Estats democràtics liberals introdueix modificacions en les polítiques públiques, però també en el **règim** (*polity*). Caldria aprofundir en el concepte de **corrupció política** per comprendre la nova naturalesa d'aquests règims. Es tracta d'un procés dinàmic i que va més enllà de les modificacions que es produeixen en les polítiques públiques que tenen a veure amb el sistema penal. Així doncs, seria interessant entrar en una discussió, en el terreny de la **teoria política**, amb alguns autors que han treballat aquesta qüestió des de diferents perspectives: Jean Claude Paye (la dictadura mundial), Giorgio Agamben (l'estat excepció permanent) o Toni Negri (l'ambivalència de l'imperi).

AGENDA 2. En el camp dels **estudis sobre moviments socials** seria interessant tenir en compte el repertori d'acció dels moviments socials en tota la seva complexitat. Així doncs, cal incloure l'anàlisi del **repertori d'acció violent** en els casos que aquest fenomen es produeixi. Pensem que la utilització de les eines teòriques i analítiques que ens aporten els estudis sobre moviments socials són una bona aproximació per a aquest tipus de recerca. En aquest sentit, Donatella della Porta, Charles Tilly o Vincenzo Ruggiero han emprat aquesta perspectiva i seria interessant aprofundir-hi.

AGENDA 3. L'anàlisi de les **conseqüències no buscades** dels moviments socials ha sigut una qüestió poc analitzada des dels **estudis sobre impactes moviments socials**. Des d'una perspectiva emancipadora és interessant comprendre quan i com es produeixen els impactes buscats per intentar maximitzar aquests. Però també hem de

conèixer els mecanismes pels quals es produeixen impactes negatius per intentar minimitzar-los.

AGENDA 4. Una altre possible agenda de recerca a desenvolupar és l'anàlisi de les **polítiques de seguretat** a través d'una perspectiva analítica que prengui les eines teòriques i metodològiques de la perspectiva dels impactes dels moviments socials en les polítiques públiques. En aquest treball només hem estudiat aquelles modificacions excepcionalistes que s'han produït a Itàlia i a l'Estat espanyol en relació amb dos conflictes determinats. Però la perspectiva analítica apuntada en aquest treball es pot utilitzar per un conjunt més ampli d'investigacions.

AGENDA 5. Per poder generalitzar les conclusions extretes del treball que aquí concloem caldria estendre la **comparació a Gran Bretanya i República Federal Alemanya**, els dos altres casos on s'ha desenvolupat una cultura de l'emergència amb tota la seva complexitat a l'Europa occidental de l'últim terç del segle XX. A més també es tracta d'un conflicte de base ideològica i un de territorial, com els dos casos que hem analitzat en el nostre treball. I per tant creiem que seria molt pertinent realitzar un marc comparatiu amb quatre casos.

AGENDA 6. Des de la *ciència jurídica* caldria aprofundir en l'anàlisi de les conseqüències en el **camp dels drets i garanties fonamentals** que suposa la introducció de les mesures de la última etapa de l'emergència a l'Estat espanyol. De moment, les úniques anàlisis que es troben són aquelles que ofereixen advocats en actiu. Caldria un estudi dogmàtic aprofundit sobre aquesta qüestió que es dugués a terme des de l'acadèmia.

AGENDA 7. Des d'una perspectiva de la *conflictologia i resolució de conflictes* caldria analitzar el paper que ha jugat l'excepcionalisme en el desenvolupament del **processos de pau** no reeixits que s'han intentat al País Basc. Aquesta anàlisi ens hauria de servir per informar als *policy makers* sobre les mesures que haurien d'implementar per poder assolir escenaris proclius pel diàleg. També seria interessant estendre aquesta anàlisi sobre els processos de pau en un *terreny*

comparatiu. Així doncs, caldria comparar els no reeixits **processos de pau** que s'han produït al **País Basc** amb aquells **d'Irlanda del Nord**. Es tracta de dos conflictes de base territorial amb la presència del fenomen de la lluita armada a un Estat democràtic liberal europeu, per tant creiem pertinent i interessant la comparació.

AGRAÏMENTS

Per acabar, voldria agrair al director d'aquest treball de tesi, el Ricard Gomà, per les observacions que m'ha anat fent al llarg del procés i per la paciència que ha tingut; al Roberto Bergalli i a l'Iñaki Rivera pels coneixements que m'han transmès en sociologia jurídic-penal; i a les companyes i companys de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques i de l'Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans amb les que he après moltes coses en aquest món de la recerca en ciències socials. Apuntar també que he pogut gaudir d'una beca FI de la Generalitat de Catalunya i un beca per a la finalització de la tesi de la Fundació Jaume Bofill que m'han possibilitat desenvolupar aquest projecte.

També voldria agrair al professor Didier Bigo per possibilitar la meua integració al "Centre d'Etudes sur le Conflits" de *Science Po* de París; a la professora Linda Cardinal per la seva acollida a la "Chaire sur la francophonie et les politiques publiques" de l'*Université d'Ottawa-University of Ottawa* al Canadà; i a la professora Alisa del Re per la seva invitació a l'*Università di Padova* a Itàlia. Així com també als membres del tribunal que han acceptat discutir la meua tesi doctoral.

Donar les gràcies a tota la meua família pel seu recolzament en tot moment. I als companys i companyes de L'Altraveu, de Comunicant, de la Coordinadora per la Prevenció de la Tortura i de Radio Sherwood pels projectes col·lectius amb els que estem treballant.

Al Xavi, la Laia, el Mundo, la Lucía, el Pino, l'Amaya, el Joan, l'Antònia, el Julen, la Mar, el Nacho, l'Agnès, el Rolando, la Paola, el David, el Vador, l'Alba, el Jordi, la Gioia, l'Àngel, la Laura, el Junius... per la seva ajuda en el disseny i realització de la tesi, pel cop de mà amb les qüestions jurídiques, per les traduccions, per la maquetació, per les estones que hem viscut en diverses estades a l'estranger, per les tesis compartides, per les lluites en les que hem participat... i totes elles per la seva amistat i estima. Gràcies!

BIBLIOGRAFIA

- ADAM, Frances (1983), "Terrorism, Legitimacy and Power: The Consequences of Political Violence; Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Terrorism, *Canadian Journal of Political Science/ Revue canadienne de science politique*.
- ADELL ARGILÉS, Ramon (1989), *La transición política en la calle. Manifestaciones políticas de grupos y masas. Madrid, 1976/1987* (vol I i II), Universidad Complutense Madrid, Madrid.
- AGAMBEN, Giorgio (1998) *Homo sacer. El poder soberano y la nuda vida*, Pre-textos, València.
- AGIRRE, Julen (pseud.)/ FOREST, Eva (1974), *Operación Ogro: cómo y por qué ejecutamos a Carrero Blanco*, Ediciones Mugalde, Hendaia.
- AGUILA, Rafael del/ COTARELO, Ramón (comp) (1992), *Transición política y consolidación democrática, España (1975-1986)*, Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- ALEXANDER, Yonah/ CARLTON, David/ WILKINSON, Paul (ed.) (1979), *Terrorism: Theory and Practice*, Westview Press, Boulder (Colo.).
- ALEXANDER, Yonah/ FINGER, Seymour Maxwell (1977), *Terrorism: Interdisciplinary Perspective*, The John Jay Press, New York.
- ALEXANDER, Yonah/ PLUCHINSKY, Dennis A. (1992), *Europe's Red Terrorists: The Fighting Communist Organizations*, Frank Cass, London.
- ALEXANDER, Yonah/ PLUCHINSKY, Dennis A. (eds.) (1992), *European Terrorism: Today and Tomorrow*, Basseys's, Washington DC.
- AMBLARD, H et al. (1996), *Les nouvelles approches sociologiques des organisations*, Editions du Seuil, Paris.
- AMENTA, E./ CARRUTHERS, BG./ ZYLAN, Y. (1992), "A hero for the aged? The Townsend movement, the political mediation model, and U.S. old-age policy, 1934-1950", *American Journal of Sociology*, núm. 98, pg. 308-39.
- ANDREOTTI, Giulio/ FERRAROTTI, Franco/ TRANFAGLIA, Nicola/PCI (1981), *Rapporto sul terrorismo*, Rizzoli, Milano.
- ANDRÉS IBÁÑEZ, Perfecto (ed.) (1978), *Política y Justicia en el Estado Capitalista*, Fontanella, Barcelona.
- ANDREWS, KT. (1997), "The impact of social movements on the political process: the civil rights movement and the black elections politics in Mississippi", *American Sociological Review*, 62, 800-19.
- APTER, David E. (ed.) (1997), *The Legitimization of Violence*, Macmillan, Basingstoke.
- ARNAUD, A.J. (1981), *Critique de la raison juridique, 1. Où va la sociologie du droit?*, LGDJ, Paris.
- ARZUAGA, Julen (2007), "Una ley antiterrorista para menores", *Diagonal*, 56.
- ARZUAGA, Julen (2007), "Mediada de excepción: el caso vasco", *Contrapoder*, 10.
- ARZUAGA, Julen (2008), "La situación de las personas privadas de libertad en aplicación de la legislación antiterrorista", a OSPDH (coord.), *Privación de libertad y derechos humanos*, Icaria, Barcelona (en premsa).
- ASOCIACIÓN CONTRA LA TORTURA (2000), *Informe sobre la tortura en el Estado español. 1996/1997/1998*, Ardi Beltza, Lizarra.

- AUST, Stefan (1987), *The Baader-Meinhof Group: The Inside Story of a Phenomenon*, Bodley Head, London.
- B*RG0, Tore (ed.) (2005), *Root Causes of Terrorism*, Roudledge, London.
- BALESTRINI, Nanni (1988), *Los invisibles*, Anagrama, Barcelona.
- BALESTRINI, Nanni/ MORONI, Primo (1997), *L'Orda d'Oro. 1968-1977. La grande ondata rivoluzionaria e creativa, politica ed esistenziale*, Feltrinelli, Milano. (1987)
- BANTON, M. (1994) "Modeling ethnic and nationalist relations", *Ethnic racial Studies*, 17 (1), gener-19.
- BARAK, Gregg (ed.) (1991), *Crimes by the Capitalist State. An Introduction to State Criminality*, State University of New York State, Albany, NY.
- BARATTA, Alessandro (1974), "Sociologia giuridica e sociologia del diritto penale", *Sociologia del Diritto*, I/1974/2, 245-253.
- BARATTA, Alessandro (1976), "sistema penale ed emarginazione sociale", *La Questione criminale*, II,2-3, 237-261.
- BARATTA, Alessandro (1982), *Criminologia critica e critica del diritto penal. Introduzione alla sociologia giuridico-penale*, Il Mulino, Bologna.
- BARATTA, Alessandro (1983), "Problemi sociali e percezione della criminalità", *Dei delitti e delle Pene*, 1, 15-39.
- BARATTA, Alessandro (1984), "La teoria della prevenzione-integrazione. Una "nuova" fondazione della pena all'interno della teoria sistemica", *Dei delitti e delle Pene*, II,1.
- BARATTA, Alessandro (1985), "Principi del diritto penale minimo. Per una teoria dei diritti umani come oggetti e limiti della legge penale", *Dei delitti e delle Pene*, III, 3, 443-473.
- BARATTA, Alessandro (1985), "Vechie e nueove strategie nella legittimazione del diritto penale", *Dei delitti e delle Pene*, III,2, 247-268.
- BARATTA, Alessandro (1999), "Droits de l'homme et politique criminelle", *Déviance et Société*, 23,3, 239-257.
- BARATTA, Alessandro/ PAVARINI, Massimo (1998), "La frontiera mobile della penalità nei sistemi di controllo sociale della seconda metà del ventesimo secolo", *Dei delitti e delle Pene*, 1.
- BARATTA, Alessandro/ SILBERNAGL, Michael (1983), La legislazione dell'emergenza e la cultura giuridica garantista nel processo penale, *Dei delitti e delle pene*, 3, 543-580.
- BARBIERI, Paolo/ CUCCHIARELLI, Paolo (2003), *La strage con i capelli bianchi : la sentenza per Piazza Fontana*, Editori riuniti, Roma.
- BARTOLINI, Stefano (1990), "Tempo e ricerca comparata", *Rivista italiana di scieanza politica*, 20, 259-272.
- BASTA YA! (2004), *Euskadi, del sueño a la vergüenza : guía útil del drama vasco*, Ediciones B, Barcelona.
- BATISTA, Antoni (1999), *Diario privado de la guerra vasca*, Plaza & Janés, Barcelona.
- BECCARIA, Cesare (1965), *Dei delitti e delle pene*, Einaudi, Torino.
- BEHATOKIA (Giza eskubideen Euskal Herriko Behatokia/ Observatorio Vasco de Derechos Humanos) (2003), *Medidas antiterroristas: panorama internacional y Euskal Herria*, www.behatokia.info.

- BEHATOKIA/ESKUBIDEAK (2002), *Libertad de expresión y opinión y derecho de asociación en Euskal Herria*, BEHATOKIA/ESKUBIDEAK, Hernani.
- BELL, Christine/ CAMPBELL, Colm/ NI AOLÁIN, Fionnuala (2004), "Justice Discourses in Transition", *Social and Legal Studies*, 13(3), 305-328.
- BELL, J. Bowyer (1977), "Trends on Terror: The Analysis of Political Violence", *World Politics*, 29, 3(apr), 476-488.
- BELL, J. Bowyer (1978), *A Time of Terror. How Democratic Societies Respond to Revolutionary Violence*, Basic Book, Inc., New York.
- BELLINI, Fulvio/ BELLINI, Gianfranco (2005), *Il segreto della Repubblica : la verità politica sulla strage di Piazza Fontana*, Selene, Milano.
- BENOUX, Ph. (1985), *La sociologie des organisations*, Editions du Seuil, Paris.
- BERARDI (BIFO), Franco (1977), *Chi ha ucciso Majakovskij. Romanzo rivoluzionario*, Squilibri, Milano.
- BERARDI (BIFO), Franco (1997), *Dell'innocenza. 1977: l'anno della premonizione*, Ombre Corte Edizioni, Verona.
- BERARDI (BIFO), Franco (1998), *La nefasta utopia di Potere operaio*, Derive Approdi-Castelvecchi, Roma
- BERARDI, F. (BIFO)/GUARNERI, E. (GOMMA) (a cura di) (2003), *Alice è il diavolo. Storia di una radio sovversiva*, Shake Edizioni, Milano.
- BERGALLI, Roberto (coord.) (1989), *El derecho y sus realidades. Investigación y enseñanza de la sociología jurídica*, PPU, Barcelona.
- BERGALLI, Roberto (coord.) (1992), *Sentido y razón del derecho. Enfoques socio-jurídicos para la sociedad democrática*, Hacer, Barcelona.
- BERGALLI, Roberto (1995), "The Spanish Attempt to Build a Democratic Criminal Justice System", a RUGGIERO, Vincenzo/ RYAN, M./ SIM, J (1995), 149-168.
- BERGALLI, Roberto (1996), *Control social punitivo. sistema penal e instancias de aplicación (Policía, Jurisdicción y Cárcel)*, Bosch, Barcelona.
- BERGALLI, Roberto (2003), "Jurisdicción y administración de justicia. Jueces y fiscales en la sociedad compleja", a BERGALLI (2003), 315-350
- BERGALLI, Roberto (2003), "Las funciones del sistema penal en el estado constitucional de derecho, social y democrático: perspectivas socio-jurídicas", a BERGALLI (2003), 25-85.
- BERGALLI, Roberto (coordinador i col·laborador) (2003), *sistema penal y problemas sociales*, Tirant lo Blanc, València.
- BERGALLI, R./ BUSTOS, J. / MIRALLES, T. (1983), *El Pensamiento Criminológico I. Un Análisis Crítico*, Edicions 62, Barcelona.
- BERGALLI, Roberto/ RESTA, Elogio (comp.) (1996), *Soberanía: un principio que se derrumba. Aspectos Metodológicos y Jurídico-Políticos*, Paidós, Barcelona.
- BERGALLI, Roberto/ SUMNER, C. (eds.) (1997), *Social Control and Political Order*, Sage, London.
- BERGESEN, Albert J./ HAN, Yi (2005), "New Directions for Terrorism Research", *International Journal of Comparative Sociology*, 46(1-2), 131-151.
- BETTINI, Emanuele (1996), *Gladio : la repubblica parallela*, Ediesse, Roma.
- BIGO, Didier, "L'impossible cartographie du terrorisme", *Culture et Conflits*, www.conflits.org.
- BIGO, Didier, "Réflexions sur le champ des professionnels de la gestion des inquiétudes et analytique de la transnationalisation des processus d'(in)sécurisation", *Culture et Conflits. Vers la mondialisation de l'(in)sécurité?*, www.conflits.org.

- BIGO, Didier (1994), "Disparitions, coercition et violence symbolique", *Culture et Conflits. Disparitions*, 13-14.
- BIGO, Didier (1996), *Polices en réseaux*, Presses de Sciences Po, Paris.
- BIGO, Didier (2001), "Editorial: la voie militaire de la "guerre au terrorisme" et ses enjeux", *Culture et Conflits. Défense et identités: un contexte sécuritaire global?*, 44.
- BIGO, Didier/ GUITTET, Emmanuel-Pierre (2003), "Facettes de l'(in)sécurité ou l'ordinaire de l'exceptionnel", *Culture et Conflits. Facette de l'(in)sécurité*, 51(3/2003).
- BIGO, Didier/ GUITTET, Emmanuel-Pierre (2004), "Vers une nord-irlandisation du monde?", *Culture et Conflits*, 56(4/2004).
- BIGO, Didier/ GUITTET, Emmanuel-Pierre/ SMITH, Andy (2004), "Participation des militaires à la sécurité intérieure: Royaume-Uni, Irlande du Nord", *Culture et Conflits*, 56(4/2004).
- BIGO, Didier/ HERMANT, Daniel (1986), "Dissuader le terrorisme?", *Culture et Conflits*, www.conflits.org.
- BIGO, Didier/ HERMANT, Daniel (1986), "Guerre et Terrorisme", *Culture et Conflits*, www.conflits.org.
- BIGO, Didier/ HERMANT, Daniel, (1986), "De l'espoir à la crainte? Les lectures de la conflictualité", *Culture et Conflits*, www.conflits.org.
- BIGO, Didier/ WALKER, R.B.J (2006), "Liberté et Sécurité en Europe: enjeux contemporains, Liberté et Sécurité en Europe: enjeux contemporains", *Culture et Conflits*, 61(2006), 103-136.
- BLACK, D. 2002, "Terrorism as social control. Crime, law, and deviance", *Newsletter American Sociological Association*, Spring 3-5, Summer 3-5.
- BLALOCK, HM. (jr.) (1989), *Power and Conflict: Towards a General Theory*, Sage, Newbury Park, CA.
- BLUFARD, Douglas S. (1982), "Terrorist Trends and Ties", *Problems of Communism*, 31,3, 73-77.
- BLUMER, Herbert (1960), "Social movements", a McCLUNG LEE, A., *Principles of Sociology*, Barnes and Noble, New York, 199-220.
- BOBBIO, L. (1988), *Storia di Lotta Continua*, Feltrinelli, Milano.
- BOBILLO, Francisco J. (1985), *Constitución y legislación antiterrorista*, REP, 48.
- BOCCA, Giorgio (1979), *Il terrorismo italiano : 1970-1978*, Rizzoli, Milano.
- BOCCA, Giorgio (1985), *Noi terroristi : dodici anni di lotta armata ricostruiti e discussi con i protagonisti*, Garzanti, Milano.
- BOCCIA, Giorgio (1980), "Il caso 7 aprile : Toni Negri e la grande inquisizione", Feltrinelli, Milano.
- BONANATE, Luigi (1979), "Some Unanticipated Consequences of Terrorism", *Journal of Peace Research*, 16,3, 197-211.
- BONANATE, Luigi (ed.) (1979), *Dimensioni del terrorismo politico. Aspetti interni e internazionali, giuridici e politici*, Angeli, Milano.
- BONELLI, L./ SAINATI, G. (coord.) (2001), *La machine à punir. Pratiques et discours sécuritaires*, L'esprit Frappeur, Paris.
- BONELLI, Laurent (2003), "Un ennemi "anonyme et sans visage". Renseignement, exception et suspicion après le 11 septembre 2001", *Culture et Conflits*, www.conflits.org.

- BORIO, G./ POZZI, F./ ROGGERO, G. (2002), *Futuro anteriore. Dai "Quaderni rossi" ai movimenti globali: ricchezze e limiti dell'operaismo italiano*, Derive Approdi, Roma.
- BORONAT TORMO, Mercedes/ MANZANO LAGUARDE, Rafael (1983), "Constitución, legislación antiterrorismo y marginación del Juez", *Boletín de Información del Ministerio de Justicia*, 1328-.
- BRAUND, Philippe (2006), *Violencias políticas*, Alianza, Barcelona.
- BRAVO, Gian Mario (1982), *L' estremismo in Italia*, Ed. Riuniti, Roma.
- BRICOLA, F. (1981), "Considerazioni introduttive a Il codice Rocco cinquant'anni dopo", *La Questione criminale*, 1,
- BRUBAKER, Rogers/ LAITIN, David D. (1998), "Ethnic and Nationalist Violence", *Annual Review of Sociology*, 24, 423-52.
- BRUNETEAUX (1995), *Maintenir l'ordre*, Presses de Sciences-Po, Paris.
- BRUNNELLO, Anthony R. (1988), "The Rise and Fall of Italian Terrorism", *The American Political Science Review*, 82,4(dec), 1409-1411.
- BUENO, F. 1984 "Legislación Penal y Penitenciaria Comparada en Materia de Terrorismo", a DEL CAMPO, S., *El Terrorismo Internacional*, INCI, Madrid.
- BURSTEIN, Paul (1999), "Social Movements and Public Policy", a GIUGNI, Marco/ McADAM, Doug/TILLY, Charles (eds.) (1999).
- BURTON, Anthony (1976), *Urban Terrorism: Theory, Practice and Response*, Free Press, New York.
- BURTONS, John (1997), *Violence explained*, Manchester University Press, Manchester.
- CABEZAS, Jorge (2005), *Yo maté a un etarra. Secretos de un comisario de la lucha antiterrorista*, Planeta, Barcelona.
- CALDUCH, Rafael (1997), "Una revisión crítica del terrorismo a finales del siglo xx", a REINARES, Fernando, *State and societad responses to terrorism*, International Institute for the Sociology of Law, Oñati, nov-30.
- CALVI, Fabrizio/ LAURENT, Frédéric (1997), *Piazza Fontana : la verità su una strage*, Mondadori, Milano.
- CALLAGHY, Thomas M. (1985), "The State as Terrorist: The Dynamics of Governmental Violence and Repression", *Political Science Quarterly*, 100,3(aut), 527-528.
- Camera dei deputati/ Senato (1992), *Gli anni difficili della Repubblica : la crisi politica e il terrorismo : 1973-1976*, Nuova CEI, Milano.
- CAPELLI, L./ SAVIOTTI, S. (1977), *Alice è il diavolo. Sulla strada di Majakovskij: testi per una pratica di comunicazione sovversiva*, Edizioni l'Erba voglio, Milano.
- CARDINA, M. (1992), "The European Responce to Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, 4,4, 245-254.
- CARLTON, David/ SCHAERF, Carlo (ed.) (1975), *International Terrorism and World Security*, Halsted Press, New York.
- CARLTON, David/ SCHAERF, Carlo (ed.) (1979), *Contemporary Terror: Studies in Sub-State Violence*, Macmillan for the International School on Disarmament and Research on Conflicts, London.
- CASTELLANO, L. (cord.) (1980), *Aut. Op. La storia e i documenti: da Potere Operaio all'Autonomia organizzata*, Savelli editori, Milano.

- CASTELLS, A./UBASART, G. (2003), *Cicles de protesta en el capitalisme contemporani*, Virus, Barcelona.
- CATANZARO, Raimondo (1990), *Ideologie, movimenti, terrorismi*, Il Mulino, Bologna.
- CATANZARO, Raimondo (ed.) (1990), *La Politica della violenza*, Il Mulino, Bologna.
- CATANZARO, Raimondo (ed.) (1991), *The Red brigades and left-wing terrorism in Italy*, St. Martin's press, New York.
- CATTANEO, M.A. (1981), "Il codice Rocco e l'eredità illuministico liberale", *La Questione Criminale*, 1, 99-110.
- CLARK, R. (1984), *The Basque Insurgents: ETA, 1952-1980*, Univ. Wisc. Press, Madison.
- CLUTTERBUCK, Richard (1973), *Protest and the Urban Guerrilla*, Cassell, London.
- CLUTTERBUCK, Richard (1986), *The Future of Political Violence. Destabilization, Disorder and Terrorism*, Macmillan Press, Houndmills.
- COHEN, Irwin M./ CORRADO, Raymond R. (2005), "State Torture in Contemporary World", *International Journal of Comparative Sociology*, 46(1-2), 103-131.
- COLLETIVO REDAZIONALE "LA NOSTRA ASSEMBLEA" (1977), *Le radici di una rivolta. Il movimento studentesco a Roma: interpretazioni, fatti e documenti febbraio-aprile 1977*, Feltrinelli, Milano.
- COLLIER, David (1991) "The Comparative Method: Two Decades of change" a RUSTOW, a Dankwart A./ ERICLSON, Kenneth P., *Comparative Political Dynamics: Global Research Perspective*, Harper and Row, New York.
- COLLIN, Richard Oliver (1991), "The Revolutionary Mystique and Terrorism in Contemporary Italy", *The American Historical Review*, 96,1(feb), 204.
- COLLINS, R. (1975), *Conflict sociology: Toward an Explanatory Science*, Academic, New York.
- COMBS, Cindy c./ SLANN, Martin (2002), *Encyclopedia of Terrorism*, Facts on File, New York.
- COMITATI AUTONOMI OPERAI DI ROMA (1976), *Autonomia Operaia*, Salvelli, Roma.
- COOPER, H.H.A. (2001), "Terrorism. The Problems of Definition Revisited", *American Behavioral Scientist*, 44,6, 881-893.
- CORCUERA ATIENZA, Javier (2001), *La patria de los vascos. Origenes, ideologia y organizaci3n del nacionalismo vasco (1876-1903)*, Taurus, Madrid.
- CORCUERA ATIENZA, Javier/ ORIVE ECHAVE, Yolanda (1991), *Historia del nacionalismo vasco en sus documentos*, Eguzki argitaldaria, Bilbao.
- CORR, Edwim G./ SLOAN, Stephen (eds.) (1992), *Low Intensity Conflict: Old Threats in a New World*, Westview Boulder, Colorado.
- COSER, L.A. (1961), *Las funciones del conflicto social*, Fondo de Cultura Econ3mica, M3xic D.F.
- COTARELO, R. (comp) (1992), *Transici3n pol3tica y consolidaci3n democr3tica*, Centro de Investigaciones Sociol3gicas, Madrid.
- COTTERRELL, R. (1991), *Introducci3n a la sociolog3a del derecho*, Ariel, Barcelona.

- CRELINSTEN, R./ SCHMID, A.D. (1992), "Western Responses to Terrorism: A Twenty-Five Year Balance Sheet", *Terrorism and Political Violence*, 4,4, 307-340.
- CRELINSTEN, Ronald D. (1989), "Terrorism, Counter-Terrorism and Democracy: The Assessment of National Security Threats", *Terrorism and political violence*, 1,2, 242-269.
- CRENSHAW, Martha (1972), "The Concept of Revolutionary Terrorism", *The Journal of Conflict Resolution*, 16,3, 383-396.
- CRENSHAW, Martha (1981), "The Causes of Terrorism", *Comparative Politics*, 13, 379-99.
- CRENSHAW, Martha (ed.) (1983), *Terrorism, Legitimacy and Power: The Consequences of Political Violence*, Wesleyan University Press, Middletown, Conn.
- CRENSHAW, Martha (1985), "An Organizational Approach to the Analysis of Political Terrorism", *Orbis*, 29,3, 465-489.
- CRENSHAW, Martha (1988), "Theories and Terrorism: Instrumental and Organizational Approaches" a RAPOPORT, David (ed), *Inside Terrorist Organizations*, Columbia University, New York, 13-31.
- CRENSHAW, Martha (1992), "Current Research on Terrorism: The Academic Perspective", *Studies in Conflict and Terrorism*, 15,1, 01-dic.
- CRENSHAW, Martha (1992), "How terrorists think: What psychology can contribute to understanding terrorism", a HOWARD, L. (ed.), *Terrorism: Roots, impact, responses*, Praeger, New York.
- CRENSHAW, Martha (1995), "Thoughts on Relating Terrorism to Historical Contexts" a CRENSHAW, Martha (ed) (1995).
- CRENSHAW, Martha. (ed) (1995), *Terrorism in context*, The Pennsylvania University Press, Pennsylvania.
- CRENSHAW, Martha (2000), "The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century", *Political Psychology*, 21, 405-20.
- CROMER, Gerald (1997), "The societal Response to Political Assassination in Italy and Israel", a REINARES, Fernando, *State and societal responses to terrorism*, International Institute for the Sociology of Law, Oñati, 83-94.
- CUCCHIARELLI, Paolo/ GIANNULI, Aldo (1997), *Lo Stato parallelo : l'Italia "oscura" nei documenti e nelle relazioni della Commissione stragi*, Gamberetti, Roma.
- CHAMBLISS, William J. (1989), "State-Organized Crime", *Criminology*, 27, 183-208.
- CHAPMAN, Robert D (1982), "State Terrorism", *Conflict: An International Journal for Conflict and Policy Studies*, 3,4, 283-298.
- CHARVIN, Robert (1988), "Conception occidentale du terrorisme et manipulation d'opinion", a KÖCHLER, Hans, *Terrorism and National Liberation*, Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main/ Bern/ New York, 201-216.
- CHRISTIE, Nils (1993), *La industria del control del delito. ¿La nueva forma de Holocausto?*, Del Puerto, Buenos Aires.
- CHRISTIE, Stuart (1984), *Stefano Delle Chiaie: Portrait of a Black Terrorist*, Anarchy Magazine/Refract Publications, Londres.
- DAHRENDORF, R. (1979), *Las clases sociales y su conflicto en la sociedad industrial*, Ediciones Rialp, Madrid.
- DAL LAGO, Alessandro (2003), *Polizia Globale. Guerra e conflitti dopo l'11 de settembre*, Ombre Corte, Verona.

- DALTON, R./ KUECHLER, M. (1990), *Challenging the Political Order: New Social Movements in Western Democracies*, Polity Press, London.
- DANKWART, A. Rustow/ ERICKSON, Kenneth P. (eds) (1991), *Comparative Political Dynamics: Global Research Perspectives*, Harper and Row, New York.
- DARTNELL, Michael (1988), "Political Violence and Terror: Motifs and Motivations", *Canadian Journal of Political Science/ Revue canadienne de science politique*, 21,1(mar), 173-175.
- DAVIES, J.C. (1962), "Towards a Theory of Revolution", *American Sociological Review*, 27.
- DAVIES, J. C. (1969), "The J-Curve of Rising and Declining Satisfaction as a Cause of Some Great Revolution and a Contained Rebellion" a GRAHAN, Hugh D./ GURR, Ted R., *Violence in America: Historical and Comparative Perspective*, Praeger, New York, 690-730.
- DE FRANCESCO, G.A. (1984), "I reati politici associativi nel codice Rocco: nessi sistematici ed implicazioni interpretative", *Rivista italiana di procedura penale*, 679.
- DE GIORGI, Alessandro (2000), "Oltre l'economia politica della penalità: postfordismo e controllo della moltitudine", *Dei delitti e delle pene*, 01-feb, 205-246.
- DE LA CALLE, Luis/ SANCHEZ-CUENCA, Ignacio (2004), "La Selección de Víctimas de ETA", *Revista Española de Ciencia Política*, 10, 53-79.
- DE LA CUESTA, J.L. (1987), "Traitement juridique du terrorisme en Espagne", *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 3, 589-.
- DEL RE, Alisa (1984), "Lo Stato d'Emergenza. En Italie: Le provisoire qui devient loi", *L'Etat et la Méditerranée*, 27-28, 115-127.
- DELLA PORTA, Donatella (1983), "Le cause del terrorismo nelle società contemporanee", a DELLA PORTA, Donatella/ PASQUINO, Gianfranco (ed.), *Terrorismo e violenza politica. Tre casi a confronto: Stati Uniti, Germania e Giappone*, Il Mulino, Bologna.
- DELLA PORTA, Donatella (1990), *Il terrorismo di sinistra*, Il Mulino, Bologna.
- DELLA PORTA, Donatella (ed) (1992), *Social Movements and Political Violence: Participation in Underground Violence*, JAI Press, Greenwich, Conn.
- DELLA PORTA, Donatella (1992), "Institutional Responses to Terrorism: The Italian Case", *Terrorism and Political Violence*, 4,4, 151-170.
- DELLA PORTA, Donatella (1995), "Left-Wing Terrorism in Italy", CRENSHAW, M. (ed), (1995), 105-159.
- DELLA PORTA, Donatella (1995), *Social Movements, Political Violence and the State. A comparative Analysis of Italy and Germany*, Cambridge University Press, New York.
- DELLA PORTA, Donatella (1996), *Movimenti collettivi e sistema politico in Italia. 1960-1995*, Laterza, Roma-Bari.
- DELLA PORTA, Donatella (1997), "Police Knowledge and public order: some reflections on the Italian case", *Working Papers EUI*, European University Institute, Badia Fiesolana, San Domenico (FI).
- DELLA PORTA, Donatella (1997), "The Policing of protest in contemporary democracies", *Working Papers EUI*, European University Institute, Badia Fiesolana, San Domenico (FI).
- DELLA PORTA, Donatella/ DIANI, Mario (colab. ANDRETTA, M.) (2005), *Movimenti senza protesta?: l'ambientalismo in Italia*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.

- DELLA PORTA, Donatella/ FILLIEULE, Olivier (ed.) (2006), *Police et manifestants. Maintien de l'ordre et gestion des conflits*, Presses de Sciences Po, Paris.
- DELLA PORTA, Donatella/ PASQUINO, Gianfranco (ed.) (1983), *Terrorismo e violenza politica. Tre casi a confronto: Stati Uniti, Germania e Giappone*, Il Mulino, Bologna.
- DELLA PORTA, Donatella/ REITER, H. (a cura di) (1998), *Policing Protest: The Control of Mass Democrations in Western Democracies*, Univerty of Minnesota Press, Minneapolis
- DELLA PORTA, Donatella/ REITER (2003), *Polizia e protesta. L'ordine pubblico dalla Liberazione ai "no global"*, Il Mulino, Bologna.
- DELLA PORTA, Donatella/ ROSSI, Maurizio (1984), *Cifre crudeli. Bilancio dei terrorismi italiani*, Il Mulino, Bologna.
- DELLA PORTA, Donatella/ TARROW, Sidney (1986), "Unwanted Children. Political Violence and the Cycle of Protest in Italy.1966-1973", *European Journaul of Political Research*, 14, 607-32.
- DENG, F. (1997), "Information gaps and unintended outcomes of social movements: the 1989 Chinese student movement", *American Journal of Sociology*, 102, 1085-1112.
- DERRIDA, J. (1997), *Fuerza de ley. El fundamento místico de la autoridad. Del derecho a la Justicia*, Tecnos, Madrid.
- DI NALLO (1997), *Indiani in città*, Capelli editore, Bologna.
- DI SCALA, Spencer M. (1991), "Red Brigades: The Story of Italian Terrorism; Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy, 1965-1975", *The American Historical Review*, 96,2(apr), 549-550.
- DIANI, Mario/ McADAM, Doug (2003), *Social movements and networks relational approaches to collective action*, Oxford University Press, Oxford.
- DÍAZ MEDRANO, Juan (1995), *Divided Nations: Class, Politics, and Nationalism in the Basque Country and Calalonia*, Cornell University Press, Ithaca, NY.
- DINI, Vittorio/ MANCONI, Luigi (1981), *Il discorso delle armi. L'ideologia terrorista nel linguaggio delle Brigate Rosse Rosse e di Prima di Linea*, Savelli Editori, Milano.
- DOGAN, Mattei/ PELASSY, Dominique (1984), *How to Compare Nations: strategies in Comparative Politics*, Chatham House, Chatham, N.J.
- DOMINGO, Pilar/ IBARRA, Pedro/ MARTI, Salvador (2007), "Democracy, civil liberties and counter-terrorist measures in Spain", a BRYSK, Alison/SHAFIR, Gerson, (ed.) *National Insecurity and Human Rights. Democracies debate counterterrorism*, University California Press, Berkeley, Los Angeles, London.
- DOMÍNGUEZ FIGUEIRIDO, José Luis (2003), "Sociología jurídico-penal y actividad legislativa" a BERGALLI (2003), 243-286.
- DOUGLASS, William A./ ZULAIKA, Joseba (1990), "On the Interpretation on Terrorist Violence: ETA and the Basque Political Process", *Comparative Studies in Society and History*, 32,2(apr), 238-257.
- DRAKE, Richard (1989), *The Revolutionary Mystique and Terrorism in Contemporary Italy*, Indiana University Press, Bloomington.
- DRAKE, Richard (1992), "Ideology and Terrorism in Italy. Autobiography as Historical Source", *Terrorism and political violence*, 4.2, 47-61.
- DRAKE, Richard (1995), *The Aldo Moro Murder Case*, Harvard UP, Cambridge.

- DRAKE, Richard (1999), "Italy in 1960s: A legacy of Terrorism and Liberation", *South Central Review*, 16,4, 62-76.
- DUSI, P. (1982), "Il "7 aprile" padovana e la stampa", *Questione Giustizia*, 3, 627-37.
- DUSI, P. (1982), *Processo a mezzo stampa. Il 7 aprile*, Com 2 Editrice, Venezia.
- EARL, Jennifer/ MARTIN, Andrew/ McCARTHY, John D./ SOULE, Sarah A, (2004), "The use of newspaper data in the study of collective action", *Annual Review of Sociology*, 30, 65-80.
- ECKSTEIN, H. (1980), "Theoretical Approaches to Explaining Collective Political Violence, a GURR, T.R. (ed), *Handbook of Political Conflict*, Free Press, New York, 188-210.
- EHRlich, E. (1913), *Grundlegung der Soziologie des Rechts*, Leipzig, Munich
- EISENSTADT, Shumuel N. (1968), "Comparative Politics", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Free Press, New York.
- EISINGER, P. (1973), "The conditions of protest behavior in American cities", *American Sciences Political Review*, 67, nov-28.
- EL-OJEILI, Chamsy (2004), "Many flowers, little fruit? The dilemmas of workerist", Thesis Eleven, 79(nov), 112-123.
- ELORZA, Antonio (ed.) (2000), *La historia de ETA*, Temas de hoy, Madrid.
- ENGENE, Jan Oskar (2004), *Terrorism in Western Europe. Explaining the Trends Since 1950*, Edward Edgar, Cheltenham.
- EVANS, P./ RUESCHMEYER, D./ SKOCPOL, T. (1985), *Bringing the State Back In*, Cambridge University Press, Cambridge.
- EWALD, François (1990), "Norms, Discipline, and the Law", *Representations*, 30.
- EYERMAN, R/JAMISON, A. (1991), *Social movements: a cognitive approach*, Polity Press, Cambridge.
- FEIERABEND, I.K. and FEIERABEND, R.L. (1966), "Agressive Behavior within polities, 1948.1962: a cross national study", *Journal of Conflict Resolution*, 10, 249-271.
- FEIERABEND, I.K. and FEIERABEND, R.L. (1972), "Systemic conditions of political aggression: an application of frustration-aggression theory", a FEIERABEND, I.K./ FEIERABEND, R.L. and GURR, T.R. (eds.), *Violence and Politics*, Prentice-Hall, Englewood, Cliffs, NJ, 136-183.
- FERRAJOLI, Luigi (1977), "Ordine pubblico e legislazione eccezionale", *La Questione criminale*, 3, 361-404.
- FERRAJOLI, Luigi (1981), "Il teorema Calogero: frane e puntelli nella requisitoria Ciampani", *Critica del Diritto*, 51-62.
- FERRAJOLI, Luigi (1982), "Ravvedimento processuale e inquisizione penale", *Questione Giustizia*, 1,2, 209-22.
- FERRAJOLI, Luigi (1983), "L'imputato come nemico: un topos della giurisdizione dell'emergenza", *Dei delitti e delle pene*, 581-593.
- FERRAJOLI, Luigi (1984), "Emergenza penale e crisi della giurisdizione", *Dei delitti e delle pene*, 271-.
- FERRAJOLI, Luigi (1985), "Il diritto penale minimo", *Dei delitti e delle pene*, 3, 493-524.
- FERRAJOLI, Luigi (1983), "Il caso "7 aprile" lineamenti di un processo inquisitorio", *Dei delitti e delle pene*, 167-205.

- FELTRINELLI, Carlo (2002), *Feltrinelli: A Story of Riches, Revolution, and Violent Death*, Harcourt, Orlando.
- FERRAJOLI, Luigi (1989), *Diritto e ragione. Teoria del garantismo penale*, Laterza, Bari.
- FERRAROTI, Franco (1979), *Alle radici della violenza*, Rizzoli, Milano.
- FILLIEULE, Oliver (1997), "The Policing of Protest in France: towards a model of protest policing", *Working Papers EUI*, European University Institute, Badia Fiesolana, San Domenico (FI).
- FINN John E. (1991), *Constitutions in Crisis: Political Violence and the Rule of Law*, Oxford University Press, Oxford.
- FLAMINI, Gianni (1981), *Il partito del golpe : la strategie della tensione e del terrore dal primo centrosinistra organico al sequestro Moro*, Italo Bovolenta, Bologna.
- FOUCAULT, Michel (1975), *Surveiller et punir - Naissance de la prison*, Galimard, Paris.
- FRANCESCHINI (1988), *Mara, Renato e io : storia dei fondatori delle BR*, Mondadori, Milano.
- FRANCESCHINI, Alberto/ FASANELLA, Giovanni (2004), *Che cosa sono le BR : le radici, la nascita, la storia, il presente*, BUR, Milano.
- FREEDMAN, Lawrence Zelic/ ALEXANDER, Yonah (eds.) (1983), *Perspectives on Terrorism*, Scholarly Resources Inc., Wilmington, Delaware.
- FREEMAN, Jo (ed.) (1993), *Social Movements of the Sixties and the Seventies*, Longman, New York.
- FREY, R.G./ MORRIS, Christopher, W. (eds.) (1991), *Violence, Terrorism and Justice*, Cambridge University Press, New York.
- FRIEDBERG, M. (1988), *El análisis sociológico de las organizaciones*, ClaeH, Montevideo.
- FRIEDLANDER, Robert A. (1985), "The State as Terrorist: The Dynamics of Governmental violence and Repression", *The American Journal of International Law*, 79,2(apr), 479-480.
- FUNES, María J. (1998), "Social Responses to Political Violence in the Basque Country", *The Journal of Conflict Resolution*, 42,4(aug), 493-510.
- FURLONG, Paul (1981), "Political Terrorism in Italy: Responses, Reactions and Immobilism", a LODGE, Juliet (ed.), *Terrorism: A Challenge to the State*, Martin Robertson, Oxford, 57-90.
- GALLEN, Mauro (ed.) (1981), *Rapporto sul terrorismo. Le stragi, gli agguati, i sequestri, le sigle. 1969-1980*, Rizzoli, Milan.
- GALLI, Giorgio (2004), *Piombo rosso : la storia completa della lotta armata in Italia dal 1970 a oggi*, Baldini Castoldi Dalai, Milano.
- GALLO, E. (1981), "Insurrezione armata contro i poteri dello Stato", *Giustizia penale*, II, 238-.
- GAMSON, W. (1990), *The Strategy of Social Protest*, Wadsworth, Belmont, Cal.
- GAMSON, W./ FIREMAN, B. (1978), "Utilitarian logic in the resource of mobilization perspective", a ZALD, M./ McCARTHY, J. (ed.), *The Dynamics of social Movements: Resource Mobilization, Tactics, and Social Control*, Sage, Beverly Hills, CA.
- GAMSON, William A. (1975), *The Strategy if Social Protest*, Dorsey, Homewood, Ill.

- GAMSON, William A. (1990), *The Strategy of Social Protest*, Wadsworth, Belmont, CA.
- GAMSON, William A./ MEYER, D.S. (1992), "Marcos interpretativos de la oportunidad política", McADAM, D./ McCARTHY, J./ ZALD, M., *Movimientos sociales: perspectivas comparadas*, Itsmo, Madrid.
- GAMSON, William A./ WOLFSFELD, G. (1993), "Movements and media as interacting systems", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 528, 114-25.
- GANSER, Daniele (2005), *Nato's Secret Armies: Operation Gladio and Terrorism in Western Europe*, Frank Cass, Londres.
- GARA, *Dossier Sumario 18/98*, www.gara.net/dosierak/euskalgatazka/18_98.
- GARLAND, David (2001), *The Culture of Control*, Oxford University Press, Oxford.
- GARMENDIA, José María (1979), *Historia de ETA*, L. Haranburu, San Sebastián.
- GEIGER, T. (1947), *Vorstudien zi einer Soziologie des Rechts*, Berlin.
- GENTRY, Caron (2004), "The relationship between new social movement theory and terrorism studies: the role of leadership, membership, ideology and gender", *Terrorism and political violence*, 16.2, 274-293.
- GEORGE, Alexander (ed.) (1991), *Western State Terrorism*, Roudledge, Chapman and Hall, Inc., New York.
- GERHARDS, Jürgen/ RUCHT, Dieter (1992), "Mesomobilization: Organizing and Framing in Two Protest Campaigns in West Germany", *The American Journal of Sociology*, 98, 3(nov), 555-596.
- GIACHETTI, Diego (2002), *Anni Sessanta comincia la danza : giovani, capelloni, studenti ed estremisti negli anni della contestazione*, BFS, Pisa.
- GIBBS, Jack P. (1981), *Norms, Deviance, and Social control*, Elsevier, New York.
- GIBBS, Jack P. (1989), "Conceptualization of Terrorism", *American Sociological Review*, 54,3(jun), 329-340.
- GINSBOURG, Paul (2003), *A History of Contemporary Italy*, Palgrave Macmillan, London.
- GIUGNI, MG. (1995), "Outcomes of new social movements", KRIESI, H./ KOOPMANS, R./ DUUVENDAK, JW./ GIUGNI, MG, *New Social Movements in Western Europe*, University of Minn. Press, Minneapolis, 207-37.
- GIUGNI, M. (1996), "Federalismo e movimenti sociali", *Rivista Italiana di Scienza Politica*, 147-170.
- GIUGNI, M./McADAM, D./TILLY, C. (eds.) (1998), *From Contention to Democracy*, Rowman & Littlefield, Boulder, CO.
- GIUGNI, Marco/ McADAM, Doug/TILLY, Charles (eds.) (1999), *How Social Movements Matter. Theoretical and Comparative Studies on the Consequences of Social Movements*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- GOLDSTONE, Jack A. (2001), "Toward a Fourth Generation of Revolution Theory", *Annual Review of Political Science*, 4, 139-187.
- GONZÁLEZ JANSEN, Ignacio (1986), *La Triple A*, Contrapunto, Buenos Aires.
- GORDON, Colin (1991), "Governmental Rationality: An Introduction", *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*, The University of Chicago Press, Chicago, ene-52
- GRAHAN, Hugh D./ GURR, Ted R. (ed.) (1969), *Violence in America: Historical and Comparative Perspective*, Praeger, New York